# UNIVERSAE DISCIPLINAE

## ELEMENTA

IN USUM

SCHOLARUM REGNI NEAPOLITANI.

ELECTA CLASSICORUM LATINORUM.

# CORNELII NEPOTIS

## VITAE EXCELLENTIUM IMPERATORUM

*CUM NOTIS*

IN USUM

SCHOLARUM REGNI NEAPOLITANI

INFIMAE LATINITATIS.

TOMUS SECUNDUS.



NEAPOLI
Ex typis ANGELI TRANI.

1812.

# CORNELII NEPOTIS

## *NOTITIA*

*Ex Ger. Joannis Vossii de Historicis Latinis decerpta.*

---

CORNELIUS NEPOS et ante Caesaris dictaturam, et eo dictatore, et postea vixit. Natus in Hostilia creditur, qui est Veronensium vicus. Libros reliquit, in quibus *Vitas excellentium Imperatorum* exposuit. Habemus ex his duos et viginti exterarum gentium duces. De Romanis quoque Imperatoribus egisse testantur de vita Hannibalis verba in extremo. Ex iis porro, quae Timoleontis vitae subdit videtur separatim scripsisse *de Regibus.* Neque *Aemilium Probum*, ut nonnulli putant, neque Theodosiani aevi quemquam esse librorum, qui extant, auctorem abunde arguit pura et Romana dictio. De *Graecis Historicis* scripsisse e vita Dionis colligimus: de Latinis quoque non desunt argumenta, quae hoc ipsum probant. Reliquit etiam libros *Exemplorum*, quos citat Gellius lib. VII. C.XVIII. Nepotem denique Caesaris Augusti aevo obiisse testatur Plinius lib. XIII.

# AUCTORIS

## PRAEFATIO.

Non dubito fore plerosque, Attice (*), qui hoc genus scripturae leve, et non satis dignum summorum virorum personis judicent: quum relatum legent, quis musicam docuerit Epaminondam, aut in ejus virtutibus commemorari, saltasse eum commode (1), scienterque tibiis cantasse. Sed hi erunt fere, qui expertes litterarum Graecarum, nihil rectum, nisi quod ipsorum moribus conveniat, putabunt. Hi, si didicerint, non eadem omnibus esse honesta, atque turpia, sed omnia majorum institutis judicari, non admirabuntur, nos in Grajorum virtutibus exponendis (2) mores eorum secutos. Neque enim Cimoni fuit turpe, Atheniensium summo viro sororem germanam (3) habere in matrimonio: quippe quum

 cives

(*) *Attice*. Hic est T. Pomponius Atticus, cui has excellentium Imperatorum vitas dono mittit Cornelius.

(1) *Saltasse eum commode*. Quod vitio erat apud Romanos: Cic. pro Mur. *Nemo saltat sobrius, nisi forte insanit.* Saltare vero *commode* est concinne, disposite, ad modos et numeros apte saltare.

(2) *Exponendis*. Hunc locum ut hexametrum notat Barthius *lib. IX. c.* 16. *Advers.*

(3) *Sororem germanam*. Nomine Elpinicen ὁμοπατρίαν *consanguineam*: Atheniensibus enim licebat eodem patre natas uxores ducere, ὁμομητρίας vero *uterinas* minime licebat. Apud Tullium vero *germana* soror est iisdem parentibus prognata.

cives ejus eodem uterentur instituto. At id quidem nostris moribus nefas habetur. Nulla Lacedaemoni tam est nobilis vidua, quae non ad scenam eat mercede conducta. Magnis in laudibus tota fuit Graecia, victorem Olympiae citari (1): in scenam vero prodire, et populo esse spectaculo, nemini in eisdem gentibus fuit turpitudini (2): quae omnia apud nos partim infamia (3), partim humilia, atque ab honestate remota ponuntur (4). Contra ea pleraque nostris moribus sunt decora, quae apud illos turpia putantur. Quem enim Romanorum pudet uxorem ducere (5) in convivium? aut cujus materfamilias non primum locum tenet aedium (6), atque

---

(1) *Victorem Olympiae citari.* Quod quidem apud Graecos prope majus, et gloriosius habitum, quam Romae triumphasse. Ita pro Flacco Tullius. Enimvero hujusmodi victores tanto afficiebantur honore, ut vulgo terrarum domini diique et haberentur, et dicerentur.

(2) *Nemini fuit turpitudini.* Hinc minime mirum fuit, si Aristodemum tragicum actorem maximis de rebus legatum ad Philippum Athenienses saepe miserint.

(3) *Partim infamia.* Scimus Romae histrionum genus propter iis inustam infamiae notam non omni modo honorum genere, sed, quod turpissimum erat, tribu etiam fuisse amotos.

(4) *Ponuntur.* Habentur. Idem in Alcib. *Nec ei par in civitate poneretur quisquam.*

(5) *Uxorem ducere.* Consulto uxorem expressit: immaturae enim virgines, uti est apud Nonium, a conviviis prohibebantur.

(6) *Primum locum tenet aedium.* Atrium intellige; Horatius *aulam* vocat. De quo more Arnobius: *matres familias vestrae atriis operantur domorum industrias testificantes suas.*

que in celebritate (1) versatur? Quod multo fit aliter in Graecia: nam neque in convivium adhibetur (2), nisi propinquorum; neque sedet, nisi in interiore parte aedium, quae *gynaeconitis* (3) appellatur: quo nemo accedit, nisi propinqua cognatione conjunctus. Sed plura persequi tum magnitudo voluminis prohibet, tum festinatio, ut ea explicem, quae exorsus sum. Quare ad propositum veniemus, et in hoc exponemus libro vitas excellentium Imperatorum.



(1) *In celebritate*. Nihil usitatius apud latinos, quam frequentissimos hominum coetus *celebritatis* voce significari. Ita *loci celebritatem* Cic. ep. ad Terent., *viae* ad Att., *refertissimum celebritate theatrum* ad Q. Fratrem, atque passim alibi.

(2) *In convivium adhibetur.* Videtur id loci aedium adnotasse Vitruvius *lib.* VI. *c.* 10. *Habent autem hae domus* ( Graecorum ) *vestibula egregia, oecos quadratos ampla magnitudine . . . In his oecis fiunt convivia virilia*. Et paulo post: *Graeci ἀνδρῶνας appellant oecos, ubi convivia virilia solent esse, quod eo mulieres non accedant.*

(3) *Gynaeconitis*. Plautus *Gynaeceum* appellat. De hac interiore aedium parte idem Vitruvius ibid. *In his locis introrsus constituuntur loci magni, in quibus matres familias cum lanificiis habent sessiones. Haec autem pars γυναικωνῖτις appellatur.*

## I. MILTIADES.

I. Miltiades Cimonis (1) filius Atheniensis. Quum et antiquitate generis, et gloria majorum (2), et sua modestia unus omnium maxime floreret, eaque esset aetate, ut non jam solum de eo bene sperare, sed etiam confidere cives possent sui, talem futurum, qualem cognitum judicarunt: accidit, ut Athenienses Chersonesum (3) colonos vellent mittere. Cujus generis quum magnus numerus esset, et multi ejus demigrationis peterent societatem: ex his delecti Delphos deliberatum (4) missi sunt, qui consulerent Apollinem, quo potissimum duce uterentur. Nam tum Thraces eas regiones tenebant, cum quibus armis erat dimicandum. His con-

---

(1) *Cimonis.* Animadvertendum est primo hunc Cimonem alium sane ab illo fuisse, cujus vitam conscripsit Cornelius: hic enim Miltiades pater, ille vero filius fuit.

(2) *Gloria majorum*. Propter Codrum, ad quem referebat genus suum: de quo Vellejus *lib.* 1, *c.* 2.

(3) *Chersonesum*. *Thracicam* intellige, quam et *magnum* Strabo vocat. Nam extant aliae Chersonesi, ut *Taurica*, sive *Scythica* in Euxino, et Maeotide, *aurea* supra Gangem, et *Cimbrica*, quae *Dania* quoque appellatur.

(4) *Deliberatum.* Heic *deliberare* non est cum Deo consilium de re suscipienda inire: sed consilium petere: sic Cic. Quaest. Tusc. *lib.* 5. *Pueris nobis Gn. Tufidius in Senatu sententiam dicebat, nec amicis deliberantibus deerat.* Nihil autem neque publicae, neque privatae rei sine oraculi numine moliri, apud omnes jam inde antiquitus obtinuit.

consulentibus nominatim (1) Pythia (2) praecepit, ut Miltiadem sibi imperatorem sumerent (3). Id si fecissent, incepta prospera futura. Hoc oraculi responso, Miltiades cum delecta manu classe Chersonesum profectus, quum accessisset Lemnum (4), et incolas ejus insulae sub potestatem redigere vellet Atheniensium: idque ut Lemnii sua sponte facerent, postulasset; illi irridentes responderunt, tum id se facturos, quum ille domo navibus proficiscens, vento Aquilone venisset Lemnum. Hic enim ventus a Septentrionibus (5) oriens, adversum tenet (6) Athenis proficiscentibus. Miltiades morandi tempus non habens cursum (7) direxit, quo tendebat, pervenitque Chersonesum.



---

(1) *Nominatim*. Nomine: praeter morem; cum non nisi per flexuosas verborum ambages respondere oracula solerent.

(2) *Pythia*. Alio nomine *Phoebas*: mulier erat, quae Apollinis tripodi insidens, ut ajunt, limphata mente, capillo promisso, spumanti ore, ardentibus oculis, vultuque ad furorem composito oraculi verba edebat.

(3) *Sumerent*. Eligerent, sibique praeficerent imperatorem: quem στρατηγον Graeci vocant.

(4) *Lemnum*. Lemnus maris Aegaei insula, Vulcani sedes: unde *Vulcania Lemnos* dicta, *Valer*. II. *Argon*. v. 323.

(5) A *Septentrionibus*. Seneca *Quaest. Nat*. V. *a Septentrionali latere summus est Aquilo, medius Septentrio, imus Thrascias*.

(6) *Adversum tenet*. *Adversum tenere* est ex adverso flare.

(7) *Cursum*. Navigationem. Sic *currere* pro navigare. Virg. Aen. III. v. 191.

. . . . *Cava trabe currimus aequor*.

II. Ibi brevi tempore barbarorum copiis disjectis, tota regione, quam petierat, potitus (1), loca castellis idonea (2) communivit: multitudinem, quam secum duxerat, in agris collocavit, crebrisque excursionibus locupletavit: neque minus in ea re prudentia, quam felicitate, adjutus est. Namque virtute militum devicisset hostium exercitus, et aequitate res constituit, atque ipse illi manere decrevit: erat enim inter eos dignitate regia (3), quamvis carebat nomine (4): neque id magis imperio, quam justitia consecutus: neque eo secius Atheniensibus, a quibus erat profectus, officia praestabat. Quibus rebus fiebat, ut non minus eorum voluntate perpetuo imperium obtineret, qui miserant, quam illorum, cum quibus erat profectus. Chersoneso tali modo constituta, Lemnum revertitur, et ex pacto postulat, ut sibi urbem tradant. Illi enim dixerant, quum vento Borea domo profectus eo pervenisset, sese dedituros: se autem domum Chersonesi habere. Cares, qui tum Lemnum incolebant (5), etsi praeter opinionem res ceciderat, tamen non dicto, sed secunda fortuna adversario-

---

(1) *Potitus*. Fraudulenta Principum Chersonesi captivitate. Paus. *lib.* 6. Eliac.

(2) *Castellis idonea*. Quo barbarorum incursiones facile sustinerent.

(3) *Dignitate regia*. Hoc autem regnum non ei fuit diuturnum: scimus enim a Scythis Nomadibus primum, deinde a Phoenicibus pulsum, quinque navibus instructis, quarum una capta est, Athenas confugisse.

(4) *Carebat nomine*. Tamen infra dicit fuisse tyrannum appellatum, sed justum.

(5) *Lemnum incolebant*. At Pelasgos [illegible] Lemnum incoluisse refert Herodotus, *VI. Hist.*

riorum capti, resistere ausi non sunt, atque ex insula demigrarunt. Pari felicitate ceteras insulas, quae *Cyclades* nominantur (1), sub Atheniensium redegit potestatem.

III. Eisdem temporibus (2) Persarum rex Darius, ex Asia in Europam exercitu trajecto (3), Scythis bellum inferre decrevit: pontem fecit in Istro flumine, qua copias traduceret. Ejus pontis, dum ipse abesset, custodes reliquit principes, quos secum ex Jonia, et Aeolide duxerat: quibus singulis ipsarum urbium perpetua dederat imperia. Sic enim putavit facillime se Graeca lingua loquentes, qui Asiam incolerent, sub sua retenturum potestate, si amicis suis oppida tuenda tradidisset: quibus, se oppresso, nulla spes salutis relinqueretur. In hoc fuit tum numero Miltiades, cui illa custodia crederetur. Hic, quum crebri afferrent nuntii, male rem gerere Darium, premique ab Scythis (4): Miltiades hortatus est pontis custodes, ne a fortuna datam occasionem liberandae Graeciae dimitterent. Nam si cum his copiis, quas secum transportaverat, interiisset Darius; non solum Europam fore tutam, sed etiam eos, qui Asiam incolerent Graeci genere, liberos a Persarum futuros

(1) *Cyclades nominantur.* Insulae in mari Aegaeo, sic dictae, quod in orbem sitae sunt.

(2) *Eisdem temporibus.* An. scilicet ab O. C. 3439.

(3) *Exercitu trajecto.* Septingentis millibus hominum. Justin. 11.

(4) *Ab Scythis.* Hi fuerunt inter Tanaim, et Jaxartem supra mare Caspium, gens, moribus, armisque egregia: Persiae vero regibus inaccessa; adeo ut nunquam illi ultra Jaxartem, et Tanaim imperii fines proferre quiverint.

ros dominatione et periculo. Id et facile effici posse: ponte enim rescisso, regem, vel hostium ferro, vel inopia, paucis diebus interiturum. Ad hoc consilium cum plerique accederent, Histiaeus Milesius, ne res conficeretur, obstitit, dicens: non idem ipsis, qui summas imperii tenerent, expedire, et multitudini, quod Darii regno ipsorum niteretur dominatio: quo extincto, ipsos potestate expulsos civibus suis poenas daturos. Itaque adeo se abhorrere a ceterorum consilio, ut nihil putet ipsis utilius, quam confirmari regnum Persarum. Hujus cum sententiam plurimi essent secuti, Miltiades non dubitans, tam multis consciis, ad regis aures consilia sua perventura, Chersonesum reliquit, ac rursus Athenas demigravit. Cujus ratio etsi non valuit, tamen magnopere est laudanda: cum amicior omnium libertati, quam suae fuerit dominationi.

IV. Darius autem, cum ex Europa in Asiam rediisset (1), hortantibus amicis (2), ut Graeciam in suam redigeret potestatem, classem quingentarum navium comparavit, eique Datim praefecit (3), et Artaphernem: hisque ducenta peditum millia, et decem equitum dedit; caussam interserens, se hostem esse Atheniensibus (4), quod eorum auxilio Jones

nes

---

(1) *In Asiam rediisset.* Nonaginta militum millibus amissis.

(2) *Hortantibus amicis.* Hippia in primis Pisistrati tyranni filio, Athenis non multis annis ante expulso.

(3) *Datim praefecit.* Plato Datim unum commemorat *lib. de legibus:* Pausanias vero solum Artaphernem meminit *in Attic.* 15.

(4) *Se hostem Atheniensibus.* Qui adeo infensus Atheniensibus fuisse dicitur, ut quotidie apparatis epulis ter illud a satellite moneri jusserit; μιμνησο Αθηναιων.

nes Sardis expugnassent, suaque praesidia interfecissent. Praefecti regii classe ad Euboeam appulsa, celeriter (1) Eretriam ceperunt, omnesque ejus gentis cives abreptos (2) in Asiam ad regem miserunt. Inde ad Atticam accesserunt, ac suas copias in campum Marathona deduxerunt. Is abest ab oppido circiter millia passuum decem. Hoc tumultu Athenienses tam propinquo, tamque magno permoti, auxilium nusquam, nisi a Lacedaemoniis petiverunt: Philippidemque cursorem (3) ejus generis, qui *hemerodromi* (4) vocantur, Lacedaemonem miserunt, ut nuntiaret quam celeri opus esset auxilio. Domi autem creati decem praetores (5), qui exercitui praessent: in eis Miltiades. Inter quos magna fuit contentio, utrum moenibus se defenderent, an obviam irent hostibus, acieque decernerent. Unus Miltiades maxime nitebatur, ut primo quoque tempore castra fierent. Id si factum esset, et

---

(1) *Celeriter*. Nempe triduo, adeo ut nulli elabendi locus sit datus.

(2) *Cives abreptos*. Hinc in more victoribus olim positum fuisse patet devictas urbes vacuefactas relinquere.

(3) *Philippidemque*. Malim *Phidippidem*: ita enim scribit Herodotus. Hunc biduo Athenis Lacedaemonem cursu contendisse constat, spatio scilicet mille centum quadraginta stadiorum confecto.

(4) *Hemerodromi*. Graeci vocant *Hemerodromos* ingens uno die spatium emetientes. Liv. XXXI 24. Praeter hos fuere *dolichodromi*, *diaulodromi*, *oplitodromi*: Romani autem *viatores* habebant.

(5) *Decem praetores*. Non ita tamen vult Plutarchus, qui quatuor tantum a populo ad id rei delectos esse adfirmat.

et civibus animum accessurum, quum viderent de eorum virtute non desperari; et hostes eadem re fore tardiores, si animadverterent audere adversus se tam exiguis copiis dimicare.

V. Hoc in tempore nulla civitas (1) Atheniensibus auxilio fuit praeter Plataeenses: ea mille misit militum. Itaque horum adventu decem milla armatorum completa sunt: quae manus mirabili flagrabat pugnandi cupiditate. Quo factum est, ut plus, quam collegae, Miltiades valuerit: ejus enim auctoritate impulsi Athenienses, copias ex urbe eduxerunt, locoque idoneo castra fecerunt. Deinde postero die sub montis radicibus acie e regione (2), instructa, nova arte, vi summa praelium commiserunt: namque arbores multi locis erant rarae, hoc consilio, ut et montium tegerentur altitudine, et arborum tractu (3) equitatus hostium impediretur, ne multitudine clauderentur. Datis, etsi non aequum locum videbat suis, tamen fretus numero copiarum suarum confligere cupiebat: eoque magis, quod priusquam Lacedaemonii subsidio venirent (4), dimicare utile arbitrabatur. Itaque in aciem peditum centum, equitum decem millia produxit, prae-

---

(1) *Nulla civitas.* Nam Lacedaemonii, ut scribit Justinus, religione obligati quarto post praelium die concurrerunt: licet Strabo aliam causam ex Herodoto recenset.

(2) *Acie e regione.* Quomodo instructa fuerit, narrat Herodotus *VI. Hist.*

(3) *Arborum tractu.* Arboribus longo ordine positis.

(4) *Subsidio venirent.* Qui plenilunium expectabant ad bellum ituri. Hunc morem secuti sunt multi rei militaris periti duces, ut Caesar, aliique.

praeliumque commisit. In quo tanto plus virtute valuerunt Athenienses, ut decemplicem numerum hostium profligarent, adeoque perterruerunt, ut Persae non castra, sed naves peterent (1). Qua pugna nihil adhuc est nobilius; nulla enim unquam tam exigua manus tantas opes prostravit (2).

VI. Cuius victoriae non alienum videtur, quale praemium Miltiadi sit tributum, docere: quo facilius intelligi possit, eandem omnium civitatum esse naturam, ut populi nostri honores quondam fuerunt rari et tenues, ob eamque caussam gloriosi; nunc autem effusi, atque obsoleti: sic olim apud Athenienses fuisse reperimus. Namque huic Miltiadi, qui Athenas totamque Graeciam liberavit, talis honos (3) tributus est in porticu, quae *Poecile* vocatur (4), cum pugna depingeretur Marathonia, ut in decem praetorum numero prima ejus imago poneretur, isque hortaretur milites, praeliumque committeret. Idem ille populus, posteaquam maius imperium est nactus, et largitione magistratuum corru-

(1) *Sed naves peterent.* Justin. 11. c. 7. *victi Persae in naves confugerunt, ex quibus multae suppressae, multae captae sunt.*

(2) *Tantas opes prostravit.* Hoc enim praelio ex Persico exercitu desiderata sunt ducenta militum millia.

(3) *Talis honos.* Praeter tropaea ex hostium manubiis a Miltiade capta, quibus se a somno excitari quotidie jactabat Themistocles.

(4) *Poecile.* Sic dicta a picturae varietate: ποικιλια enim, sive ποικιλμα *varietatem* significat. Hinc versicolorem avem *poecilidem* vocat Aristoteles. In ea vero porticu Marathoniam pugnam Polygnotum Thasium nulla mercede conductum depinxisse memoriae proditum est.

ruptus est, trecentas statuas (1) Demetrio Phalereo decrevit.

VII. Post hoc praelium classem septuaginta navium Athenienses eidem Miltiadi dederunt, ut insulas (2), quae barbaros adjuverant, bello persequeretur. Quo imperio plerasque ad officium redire coegit, nonnullas vi expugnavit. Ex his Parum insulam opibus elatam, cum oratione reconciliare non posset; copias e navibus eduxit, urbem operibus clausit (3), omnique commeatu privavit. Deinde vineis ac testudinibus constitutis, propius muros accessit. Quum jam in eo esset, ut oppido potiretur, procul in continenti lucus, qui ex insula conspiciebatur, nescio quo casu, nocturno tempore incensus est. Cujus flamma ut ab oppidanis, et oppugnatoribus est visa, utrisque venit in opinionem, signum a classiariis regiis datum. Quo factum est, et Parii a deditione deterrerentur, et Miltiades timens, ne classis regia adventaret, incensis operibus, quae statuerat, cum totidem navibus, atque erat profectus, Athenas magna cum offensione civium suorum rediret. Accusatus ergo proditionis (4), quod cum Parum expugnare posset, a rege corruptus (5), infectis rebus a pugna discessisset. Eo tempore aeger

(1) *Trecentas statuas.* Quae eo vivo eversae truncataeque fuerunt. Adde ad hunc numerum, si placet, vel sexaginta ex Plinio 34. *H. N.*

(2) *Ut insulas.* Cyclades.

(3) *Operibus clausit.* Munimentis, quibus urbes claudi, oppugnarique solent.

(4) *Accusatus ergo proditionis.* A Xantippo Ariphronis filio.

(5) *A rege corruptus.* Reges cum absolute in rebus graecis exprimuntur Persiae reges intellige. *Salmas.*

ger erat vulneribus, quae in oppugnando oppido acceperat. Itaque quoniam ipse pro se dicere non posset, verba pro eo fecit frater eius Tisagoras. Caussa cognita, capitis absolutus, pecunia multatus est: eaque lis quinquaginta talentis aestimata est (1); quantus in classem sumptus factus erat. Hanc pecuniam quod solvere non poterat, in vincula publica conjectus est, ibique diem obiit supremum.

VIII. Hic etsi crimine Pario est accusatus, tamen alia fuit caussa damnationis (2). Namque Athenienses propter Pisistrati tyrannidem (3), quae paucis annis ante fuerat (4), omnium suorum civium potentiam extimescebant. Miltiades multum in imperiis magistratibusque versatus, non videbatur posse esse privatus (5): praesertim cum consuetudine ad imperii cupiditatem trahi videretur. Nam Chersonesi omnes illos, quos habitarat annos, perpetuam obtinuerat dominationem, tyrannusque fuerat ap-

(1) *Aestimata est*. *Litem aestimare*, teste Asconio Pediano, *est pecuniam, de qua lis fuit et propter quam reus condemnatus est in summam redigere*. Talentum vero multiplex apud Graecos: aliud enim *Atticum*, quod sexaginta minarum fuit, aliud *Babylonium*, aliud *Syrium*, aliud *Aegineticum*.

(2) *Alia causa damnationis*. Peculatus: ita Justin. *l.* 2. et Seneca *de contr. Miltiades peculatus damnatus in carcere alligatus decessit*.

(3) *Pisistrati tyrannidem*. Duae Tyrannidis species a Cicerone memorantur. Πεισιστρατισμος, et Φαλαρισμος. Ita Cic. ad Attic. lib. VII. *Incertum est Caesar Phalarimne, an Pisistratum sit imitaturus*.

(4) *Paucis annis ante fuerat*. Servio nimirum Tullio regnante, Pisistratus Athenis tyrannus fuit. A. Gellius XVII. 31.

(5) *Posse esse privatus*. Ita Livius: *nescire Tarquinios privatos vivere*.

appellatus, sed justus (1): non erat enim vi consecutus, sed suorum voluntate, eamque potestatem bonitate retinuerat. Omnes autem et habentur, et dicuntur tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea civitate, quae libertate usa est. Sed in Miltiade erat cum summa humanitas, tum mira comitas, ut nemo tam humilis esset, cui non ad eum aditus pateret: magna auctoritas apud omnes civitates; nobile nomen; laus rei militaris maxima. Haec populus respiciens, maluit eum innoxium plecti (2), quam se diutius esse in timore.

## II. THEMISTOCLES.

I. Themistocles Neocli (3) filius Atheniensis. Hujus vitia ineuntis adolescentiae (4) magnis sunt emendata virtutibus: adeo ut anteferatur huic nemo, pauci pares putentur. Sed ab initio est ordiendum.

---

(1) *Sed justus.* Justus tyrannus est Aristoteli τυραννος κατα νομον. Eo vero nomine donabantur ii, qui non vi, sed voluntate populorum imperium obtinerent.

(2) *Innoxium plecti.* Erutus olim in monte Coelio Hermes Miltiadis graeco epigrammate, ita latine reddito.

*Qui Persas bello vicit Marathonis in arvis,*
*Civibus ingratis, et patria interiit.*

(3) *Neocli.* Genitivus est: graeca enim hujusmodi nomina ad rationem secundae latinorum non raro inflecti solent. Quare passim illa apud scriptorem nostrum *Neoclus*, *Cotus*, *Nectanebus*.

(4) *Vitia ineuntis adolescentiae.* Ita de eo Val. Max. lib. VII. c. 12. *Piget Themistoclis adolescentiam attingere, sive patrem aspiciam, abdicationis inurentem notam, sive matrem suspendio finire vitam propter filii turpitudinem coactam.* Ejus vitia enumerat Plutarchus.

dum. Pater ejus Neoclus generosus fuit. Is uxorem Halicarnassiam civem duxit, ex qua natus est Themistocles: qui, quum minus esset probatus parentibus, quod et liberius vivebat, et rem familiarem negligebat; a patre exhaeredatus est (1). Quae contumelia non fregit eum, sed erexit. Nam quum judicasset, sine summa industria non posse eam extingui, totum se dedit reipublicae, diligentius amicis, famaeque serviens (2). Multum in judiciis privatis versabatur: saepe in concionem populi prodibat: nulla res major sine eo gerebatur, celeriterque quae opus erant, reperiebat, facile eadem oratione explicabat (3). Neque minus in rebus gerendis promptus, quam excogitandis erat: quod et de instantibus (ut ait Thucydides) verissime judicabat, et de futuris callidissime conjiciebat. Quo factum est, ut brevi tempore illustraretur.

II. Primus autem gradus fuit capessendae reipublicae bello Corcyraeo: ad quod gerendum praetor a populo factus, non solum praesenti bello, sed etiam reliquo tempore ferociorem reddidit civitatem. Nam quum pecunia publica, quae ex metallis redi-



---

(1) *Exhaeredatus est.* Ἀπεκηρύχθη *Abdicatus est*, idest non a familia patris emotus, sed haereditate destitutus.

(2) *Famaeque serviens.* Ita Tullius ad Att. lib. XVII. ep. 10. *Persuasum est omnibus meis serviendum esse famae meae.*

(3) *Oratione explicabat.* Minime iis assentimur, qui haec verba *facile eadem oratione explicabat* putant expungenda. Constat enim a Tullio in Bruto cum prudentia tum eloquentia praestitisse Themistoclem.

bat (1), largitione magistratuum quotannis interiret: ille persuasit populo, ut ea pecunia classis centum navium aedificaretur. Qua celeriter effecta, primum Corcyraeos fregit: deinde maritimos praedones consectando, mare tutum reddidit. In quo cum divitiis ornavit, tum etiam peritissimos belli navalis fecit Athenienses. Id quantae saluti fuerit universae Greciae, bello cognitum est Persico. Nam quum Xerxes (2) et mari et terra bellum universae inferret Europae, cum tantis eam copiis invasit, quantas neque antea, neque postea habuit quisquam: hujus enim classis (3) mille et ducentarum navium longarum fuit, quam duo millia onerariarum sequebantur: terrestres autem exercitus septingentorum millium peditum, equitum quadrigentorum millium fuerunt. Cujus de adventu quum fama in Graeciam esset perlata; et maxime Athenienses peti dicerentur (4), propter pugnam Marathoniam; miserunt Delphos consultum, quidnam facerent de rebus suis. Deliberantibus Pythia respondit, ut moenibus ligneis (5) se

(1) *Quae ex metallis redibat*. Argenti fodinas tantum intellige. Hic erat reditus Laureoticus, a Laureo Atticae regiuncula, in qua fodinae erant Atheniensium.

(2) *Xerses*. Darii filius.

(3) *Hujus enim classis*. De eo autem qua navium, qua terrestrium copiarum numero animadvertendum mirum in modum discrepare scriptores.

(4) *Peti dicerentur*. A gladiatoribus venuste petita translatio, qui, quo ferrum dirigunt, eam partem *petere* a latinis dicuntur.

(5) *Moenibus ligneis*. Quod oraculi responsum ex-

se munirent. Id responsum, quo valeret, quum intelligeret nemo (1), Themistocles persuasit, consilium esse Apollinis, ut in naves se suaque conferrent; eum enim a Deo significari murum ligneum. Tali consilio probato addunt ad superiores totidem naves triremes: suaque omnia, quae moveri poterant, partim Salaminem, partim Troezenem (2) asportant: arcem sacerdotibus paucisque majoribus natu, ac sacra procuranda tradunt: reliquum oppidum relinquunt.

III. Hujus consilium plerisque civitatibus displicebat, et in terra dimicari magis placebat. Itaque missi sunt delecti (3) cum Leonida Lacedemoniorum rege, qui Thermopylas (4) occuparent, longiusque barbaros progredi non paterentur. Hi vim



---

extat apud Herodotum lib. VII., cujus graeca vis hoc latet carmine:

*Jupiter e ligno muris Tritonida donat*
*Qui soli invicti tibi sunt, natisque saluti.*

(1) *Quum intelligeret nemo*. Alii enim muris lapideis disjectis ligneos extruendos, alii veteres muros munimentis ligneis ambiendos credebant.

(2) *Partim Troezenem*. Ad quod oppidum Athenienses constat conjuges, et liberos, et cariora deportasse: Troezenii enim fide societatis Atticae illustres erant. Pomp. Mela lib. II.

(3) *Missi sunt delecti*. Quae delecta manus, teste Herodoto, trecentorum fuit armatorum.

(4) *Thermopylas*. Nomen a *pylis* deductum, scilicet *portis*, quod angustior e Thessalia in Phocidem iter habentibus pateret transitus, et a *thermis*, quae Herculi sacrae in ipso erant introitu.

vim hostium non sustinuerunt (1), eoque loco omnes interierunt. At classis communis Graeciae trecentarum navium, in qua ducentae erant Atheniensium, primum apud Artemisium (2), inter Euboeam continentemque terram cum classariis regis conflixit: angustias enim Themistocles quaerebat, ne multitudine circumiretur. Hinc etsi pari praelio (3) discesserant, tamen eodem loco non sunt ausi manere: quod erat periculum, ne, si pars navium adversariorum Euboeam superasset, ancipiti premerentur periculo. Quo factum est, ut ab Artemisio discederent, et exadversum (4) Athenas apud Salamina classem suam constituerent.

IV. At Xerxes, Thermopylis expugnatis, protinus accessit Astu (5), idque nullis defendentibus, interfectis sacerdotibus, quos in arce invenerat, incendio delevit. Cujus fama perterriti classarii (6), quum manere non auderent, et plurimi hortaren-

---

(1) *Non sustinuerunt*. In quem interitum extat apud Tullium illud Simonidis latine redditum epigramma.

*Dic hospes Spartae nos te hic vidisse jacentes,*
*Dum sanctis patriae legibus obsequimur.*

(2) *Artemisium*. Euboeae promontorium a magnificentissimo Dianae templo, quae Ἄρτεμις dicebatur, ita appellatum.

(3) *Pari praelio*. *Aequo marte* Tullius; *aequis manibus* Tacitus; *aequa manu discedere* Sallustius dixere.

(4) *Exadversum*. Miramur, cur dura ac insolens nonnullis haec juncta propositio visa sit: siquidem bis ea usus est Terentius: *exadversum est fabrica.* Adelph. *exadversum ei loco tonstrina erat quaedam*. Phorm.

(5) *Astu*. Ut Romani Romam κατ' ἐξοχὴν *urbem*, ita suas Athenas *Astu* dixere Attici.

(6) *Classarii*. Graeci.

rentur, ut domos suas quisque discederent, manibusque se defenderent; Themistocles unus restitit (1); et universos esse pares ajebat; dispersos testabatur perituros: idque Eurybiadi Regi Lacedaemoniorum, qui tum summae imperii praeerat (2), fore affirmabat. Quem quum minus, quam vellet, moveret (3), noctu de servis suis, quem habuit fidelissimum (4), ad regem misit, ut ei nunciaret suis verbis adversarios ejus in fuga esse: qui si discessissent, majore cum labore, et longinquiore tempore, bellum confecturum, quum singulos consectari cogeretur: quos si statim aggrederetur, brevi universos oppressurum. Hoc eo valebat, ut ingratiis ad depugnandum omnes cogerentur. Hac re audita barbarus nihil doli subesse credens, postridie alienissimo sibi loco, contra opportunissimo hostibus, adeo angusto mari conflixit, ut ejus multitudo navium explicari non potuerit. Victus est ergo magis consilio Themistoclis, quam armis Graeciae.

V. Hic barbarus etsi male rem gesserat, tamen tantas habebat reliquias copiarum, ut etiam cum his opprimere posset hostes. Interim ab eodem gradu (5) de-



(1) *Unus restitit.* Extat apud Herodotum concinna Themistoclis oratio Eurybiadi habita.

(2) *Praeerat.* Cunctis Graecorum suffragiis, ne invito quidem Themistocle.

(3) *Moveret.* Quippe cum ignava esset natura, nec, uti par erat, ad pericula capessenda vehementer apta, uti docet Plutarchus.

(4) *Fidelissimum.* Nomine Sycinnum, Persam genere, Themistocli in primis carum, ac liberorum ejus paedagogum.

(5) *Gradu depulsus est. In gradu stare, de gradu depelli, dejici*, a gladiatoribus petitae dicendi formulae.

depulsus est. Nam Themistocles verens, ne bellare perseveraret, certiorem eum fecit, id agi, ut pons (1), quem ille in Hellesponto fecerat, dissolveretur, ac reditu in Asiam excluderetur; idque ei persuasit. Itaque, qua sex mensibus iter fecerat, eadem minus diebus triginta in Asiam reversus est; seque a Themistocle non superatum, sed conservatum judicavit. Sic unius viri prudentia Graecia liberata est, Europaeque succubuit Asia. Haec altera victoria, quae cum Marathonio possit comparari tropaeo: nam pari modo apud Salamina parvo numero navium maxima post hominum memoriam classis est devicta.

VI. Magnus hoc bello Themistocles fuit, neque minor in pace (2). Cum enim Phalereo portu (3) neque magno, neque bono Athenienses uterentur hujus consilio triplex Piraei portus (4) constitutus est: isque moenibus circumdatus, ut ipsam urbem dignitate aequipararet, utilitate superaret. Idemque muros Atheniensium restituit praecipuo pe-

---

(1) *Ut pons*. De quo Plinius: *primas angustias Hellespontum vocant: hac Xerses, constrato navibus ponte, duxit exercitum.*

(2) *Neque minor in pace*. Propter duas potissimum immensi operis extructiones suo consilio inchoatas Piraei portus, atque murorum, Athenis opportunissimas.

(3) *Phalereo portu*. Qui portus urbi, a qua minimum aberat, muro jungebatur.

(4) *Triplex Piraei portus. Phalero, Munichia, Piraeo* densissimo deducto muro conclusis, atque urbi additis. Cujus portus ea fuit amplitudo, ac dignitas, ut Aristophanes Themistoclem dixerit non Piraeum urbi, sed urbem Piraeo addidisse, et ad mare terram aptasse.

periculo suo. Namque Lacedemonii caussam idoneam nacti propter barbarorum excursiones, qua negarent oportere extra Peloponnesum (1) ullam urbem haberi, ne essent loca munita, quae hostes possiderent, Athenienses aedificantes prohibere sunt conati. Hoc longe alio spectabat, atque videri volebant. Athenienses enim duabus victoriis, Marathonia et Salaminia, tantam gloriam apud omnes gentes erant consecuti, ut intelligerent Lacedaemonii, de principatu sibi cum his certamen fore: quare eos quam infirmissimos esse volebant. Postquam autem audierunt muros instrui, legatos Athenas miserunt, qui id fieri vetarent. His praesentibus desierunt (2), ac se de ea re legatos ad eos missuros dixerunt. Hanc legationem suscepit Themistocles, et solus primo profectus est, reliqui legati ut tum exirent, quum satis altitudo muri extructa videretur, praecepit; atque ut interim omnes servi atque liberi opus facerent, neque ulli loco parcerent, sive sacer esset, sive profanus, sive privatus, sive publicus: sed undique, quod idoneum ad muniendum putarent, congererent. Quo factum est, ut Atheniensium muri ex sacellis sepulcrisque constarent.

VII. Themistocles autem, ut Lacedaemonem venit, adire ad magistratus noluit, et dedit operam, ut quam longissime tempus duceretur: caussam interponens, se collegas exspectare (3). Quum La-

 ce-

(1) *Extra Peloponnesum*. Haec enim una regio commune propugnaculum totius Graeciae habebatur.

(2) *Desierunt*. Consilio Themistoclis. Ceterum de hoc interrupto opere ne verbum quidem apud Plutarchum.

(3) *Se collegas exspectare*. Scimus Themistoclem in ea legatione collegas Abronychum, atque Aristidem habuisse, sine quibus agi jure nihil poterat.

cedaemonii quererent, opus nihilominus fieri, eumque ea re conari fallere, interim reliqui legati sunt consecuti. A quibus quum audisset non multum superesse munitionis, ad Ephoros Lacedaemoniorum (1) accessit, penes quos summum imperium erat: atque apud eos contendit, falsa his esse delata: quare aequum esse, illuc viros bonos nobilesque mittere, quibus fides haberetur, qui rem explorarent: interea se obsidem retinerent. Gestus est ei mos, tresque legati, functi summis honoribus, Athenas missi sunt. Cum his collegas suos Themistocles jussit proficisci: eisque praedixit, ut ne prius Lacedaemoniorum legatos dimitterent, quam ipse esset remissurus. Hos postquam Athenas pervenisse ratus est, ad magistratum, senatumque Lacedaemoniorum adiit, et apud eos liberrime professus est, Athenienses suo consilio, quod communi jure gentium (2) facere possent, Deos publicos, suosque patrios, ac penates (3), quo facilius ab hoste possent defendere, muris sepsisse: neque eo, quod inu-

(1) *Ad Ephoros Lacedaemoniorum*. *Ephori* Magistratus Lacedaemoniorum, qui ea erant apud ipsos potestate, qua apud Romanos Tribuni plebis. A Theopompo ita opponuntur Spartae regibus, ut apud Romanos Consulibus Tribuni. Ut enim Romae a Consulibus ad Tribunos provocare cuique licebat, sic Lacedaemoni a Regibus ad Ephoros. Utrum vero a Lycurgo instituti fuerint, incerta res est.

(2) *Communi jure gentium*. Oppida moliri, sepire moenibus, sua tueri, vim propellere, jus fas esse natura docet.

(3) *Suosque patrios*. Servius ad Virg. *Dii Patrii, qui singulis civitatibus praesunt, ut Minerva Athenis, Juno Chartagini*. Erant porro penates dii custodes domus.

inutile esset Graeciae, fecisse. Nam illorum urbem, ut propugnaculum (1), oppositam esse barbaris, apud quam jam bis classis regia fecisset naufragium. Lacedaemonios autem male et injuste facere (2), qui id potius intuerentur, quod ipsorum dominationi, quam quod universae Graeciae utile esset. Quare si suos legatos recipere vellent, quos Athenas miserant, se remitterent: aliter illos nunquam in patriam essent recepturi.

VIII. Hic tamen non effugit civium suorum invidiam: Namque ob eundem timorem, quo damnatus erat Miltiades testularum suffragiis (3), e civitate ejectus, Argos habitatum (4) concessit. Hic quum propter multas ejus virtutes, magna cum dignitate vi-

---

( ) *Ut propugnaculum*. Hinc Pindaro, et Aristidi Athenae dictae ἑρειμα, και φυλακτηριον της Ἑλλαδος.

(2) *Male, et injuste facere.* Ita Sallustius Bel. Jug. *Populum Rom. neque recte, neque pro bono facturum, si a jure gentium se prohibuerit.*

(3) *Testularum suffragiis.* Testula fictile frustum ὀστρακον Graecis. Ea ad ferenda viritim suffragia utebantur Athenienses. Concione enim advocata, testulisque in singulos distributis, populus rogabatur, ut in eis, quem quisque e civibus urbe discedere vellet, exscriberet. Hinc ὀστρακισμον testularum suffragium. Horum vero suffragiorum dies ὀστρακοφορια dicebatur. Porro duplex erat ostracismus *Phyge*, et *Apostatarum.* Priore in exilium pellebantur, qui dignam delicto poenam vitare voluissent, quibus bona publice demebantur: Apostatis vero exilii locus, ac tempus statuebatur.

(4) *Argos habitatum*. Heic advertendum putamus eos, qui testularum suffragiis exilio mulctabantur, Argis suum domicilium plerumque habuisse. Porro duo in Peloponneso hujusce nominis fuere oppida, Argos una *Hippium* dicta, *Lipsium* altera.

viveret, Lacedaemonii legatos Athenas miserunt, qui eum absentem accusarent, quod societatem cum rege Persarum ad Graeciam opprimendam fecisset. Hoc crimine absens proditionis est damnatus. Id ut audivit, quod non satis tutum se Argis videbat, Corcyram demigravit. Ibi quum ejus principes civitatis animadvertisset timere, ne propter se bellum his Lacedaemonii et Athenienses indicerent, ad Admetum Molossorum regem, cum quo ei hospitium fuerat (1), confugit. Huc quum venisset, et in praesentia rex abesset (2); quo majore religione se receptum tueretur, filiam ejus (3) parvulam arripuit, et cum ea se in sacrarium (4), quod summa colebatur caerimonia, conjecit. Inde non prius egressus est, quam rex eum, data dextera, in fidem reciperet, quam praestitit. Nam quum ab Atheniensibus et Lacedaemoniis exposceretur (5) publice, supplicem non prodidit

(1) *Hospitium fuerat*. Contra Thucydides: Ἄδμητον βασιλέα ὄντα αὐτῷ οὐ φίλον. *Admetum regem non ei amicum:* sed particulam οὐ hoc ex loco expungendam cum Cornelio probe ducimus.

(2) *In praesentia rex abesset*. At Diodorus Themistocli adventanti regem ait adfuisse, benigneque excepisse: tum, ut bono animo esset monuisse, pollicitum se curaturum, ut tutus evaderet.

(3) *Filiam ejus*. At filium Thucydides, Plutarchus, aliique tradunt. Quare videtur verosimilius hic mendum latere.

(4) *In Sacrarium*. *Sacrarium* pro *larario* ponitur, locus nempe, ubi dii penates summa religione asservabantur.

(5) *Exposceretur*. Ad supplicium deposceretur. Idem in Hannib. *Hos Hannibal sui exposcendi gratia missos ratus*.

dit, monuitque ut consuleret sibi: difficile enim esse in tam propinquo loco tuto eum versari. Itaque Pydnam (1) eum deduci jussit, et, quod satis esset praesidii, dedit. Hac re audita, hic in navem omnibus ignotus ascendit: quae cum tempestate maxima Naxum (2) ferretur, ubi tum Atheniensium erat exercitus; sensit Themistocles, si eo pervenisset, sibi esse pereundum. Hac necessitate coactus domino navis, quis sit, aperit, multa pollicens, si se conservasset. At ille clarissimi viri captus misericordia, diem noctemque procul ab insula in salo navem tenuit in ancoris, neque quemquam ex ea exire passus est. Inde Ephesum pervenit, ibique Themistoclem exponit: cui ille pro meritis gratiam postea retulit.

IX. Scio plerosque (3) ita scripsisse, Themistoclem, Xerxe regnante, in Asiam transisse: sed ego potissimum Thucydidi credo (4), quod aetate proximus erat (5), qui illorum temporum historiam reliquerunt, et ejusdem civitatis fuit. Is autem ait, ad Artaxersem (6) eum venisse, atque his ver-

---

(1) *Pydnam*. Vulgata lectio *Pydnam*, Stephanus *Cydnam* vocat.

(2) *Naxus*. Cycladum insula, olim Libero sacra, Στρογγύλη quandoque dicta, vino, et marmore serpentino, et fontibus celebris. Hodie *Nicosia*.

(3) *Scio plerosque*. Ephorum, Dinonem, Clitarchum, Heraclidem, aliosque.

(4) *Thucydidi credo*. Quem Cic. in Bruto *plurima fide dignum* appellat.

(5) *Aetate proximus erat*. Tullius ibidem scribit: *Themistocli Thucydides paullo aetate posterior*.

(6) *Artaxersem*. Qui Xersis filius fuit Μακρόχειρ cognomine dictus.

verbis epistolam misisse (1). *Themistocles veni ad te, qui plurima mala omnium Grajorum in domum tuam intuli, quum mihi necesse fuit adversum patrem tuum bellare, patriamque meam defendere. Idem multo plura bona feci, postquam in tuto ipse ego, et ille in periculo esse coepit. Nam quum in Asiam reverti nollet, praelio apud Salamina facto, litteris eum certiorem feci, id agi, ut pons, quem in Hellesponto fecerat, dissolveretur, atque ab hostibus circumiretur: quo nuntio ille periculo est liberatus. Nunc autem confugi ad te exagitatus a cuncta Graecia, tuam petens amicitiam: quam si ero adeptus, non minus me bonum amicum habebis, quam fortem inimicum ille expertus est. Te autem rogo, ut de his rebus, quas tecum colloqui volo, annum mihi temporis (2) des, eoque transacto, me ad te venire patiaris.*

X. Hujus rex animi magnitudinem admirans, cupiensque talem virum sibi conciliari, veniam dedit. Ille omne illud tempus (3) litteris, sermonique Persarum dedit: quibus adeo eruditus est, ut multo commodius dicatur apud regem verba fecisse, quam hi poterant, qui in Perside (4) erant nati. Hic cum

---

(1) *Epistolam misisse*. Id epistolium tanta elegantia conscriptum ad verbum prope redditum est e Thucydide.

(2) *Annum mihi temporis*. Pro *tempus anni*: ita *dies spatii*, pro *spatium diei* apud Caesarem de Bel. Gall.

(3) *Omne illud tempus*. Ita Valerius Max. lib. VIII. c. 7. *Priusquam in conspectum ejus* ( regis ) *veniret persico sermoni se assuefecit, ut labore parta commendatione regiis auribus familiarem, et assuetum sonum vocis adhiberet*.

(4) *In Perside. Persis* et *Persia* regio dicitur, quam Persae incolebant.

cum multa regi esset pollicitus (1), gratissimumque illud, si suis uti consiliis vellet, illum Graeciam bello oppressurum, magnis muneribus (2) ab Artaxerse donatus in Asiam rediit, domiciliumque Magnesiae (3) sibi constituit. Namque hanc urbem ei rex donarat (4), his usus verbis, *quae ei panem praeberet* (ex qua regione quinquaginta ei talenta quotaunis redibant), Lampsacum (5), unde vinum sumeret, Myuntem (6), ex qua opsonium haberet. Hujus ad nostram memoriam monumenta manserunt duo; sepulcrum prope oppidum, in quo est

---

(1) *Esset pollicitus*. Cic. lib. 10. ep. ad Att. *Themistocles non vidit, quid Xersi polliceretur.*

(2) *Magnis muneribus*. Inter quae munera stolam accepisse a rege refert Athenaeus. Qui mos ad usque praesentem diem apud Turcas, Persasque obtinet: nemo enim ad regem admittitur nisi ea veste donatus.

(3) *Magnesiae.* Duae fuerunt in Asia Magnesiae, altera ad Maeandrum amnem, quae *Magnesia* προς Μαιανδρῳ, altera apud Sipylum, quae Magnesia προς Σιπυλῳ dicebatur: utramque in Lydia posuit Ptolomaeus. Prior Themistocli, quae panem praeberet, data.

(4) *Ei rex donarat*. Apud Reges maxime Persarum in more erat, dynastis, satrapis, aliisque, quos adamabant, urbes certas assignare, unde vectigalia in suos usus exigerent. Sic *Lampsacum* datum Themistocli εις οινον in vinum, *Magnesia* εις αʹρτον in *panem*, *Myus* εις οψον in *opsonium*, *Percote* εις στρωμην. in vestes.

(5) *Lampsacum*. Asiae oppidum in primis clarum. A Priapo Bacchi, et Veneris filio conditum volunt. Hinc Πριαπου κτισμα vocat Demosthenes.

(6) *Myuntem*. Haec urbs ad Maeandri ostia sita est, ingenti copia piscium feracissima. Hinc Themistocli in opsonium data.

est sepultus : statuae in foro Magnesiae (1). De cujus morte multimodis (2) apud plerosque scriptum est: sed nos eundem potissimum Thucydidem auctorem probamus, qui illum ait Magnesiae morbo mortuum: neque negat fuisse famam, venenum (3) sua sponte sumpsisse, quum se, quae regi de Graecia opprimenda pollicitus esset, praestare posse desperaret. Idem ossa ejus clam in Attica ab amicis esse sepulta, quoniam legibus non concederetur, quod proditionis esset damnatus, memoriae prodidit.

## III. ARISTIDES.

I. Aristides Lysimachi filius, Atheniensis, aequalis fere fuit Themistocli. Itaque cum eo de principatu contendit: namque obtrectarunt inter se (4). In his autem cognitum est, quanto antistaret (5) eloquentia innocentiae (6): quamquam enim adeo ex-

(1) *Statuae in foro Magnesiae*. At Plutarchus in foro Magnesiae non Themistoclis statuas, sed sepulchrum ait extitisse.

(2) *Multimodis*. Ita edendum curavimus: antiquum adverbium est, et *multis modis* significat.

(3) *Venenum*. Idest tauri sanguinem. Ita Cic. in Bruto: *Themistoclem ajunt, cum immolavisset, excepisse sanguinem patera, et epoto eo mortuum concidisse.*

(4) *Obtrectarunt inter se*: Contrarias in republica partes foverunt. Hujusmodi obtrectationes *civiles contentiones* vocat Paterculus lib. II. c. 13. *acerrimi studii in administratione reipublicae dissidia*, Valerius lib. III. c. 8.

(5) *Antistaret*. Praestaret.

(6) *Innocentiae*. Videtur hic Cornelius *innocentiam*, atque *abstinentiam* promiscue usurpasse. Ita Cic. pro leg.

excellebat Aristides abstinentia, ut unus post hominum memoriam, quod quidem nos audierimus, cognomine Justus (1) sit appellatus; tamen a Themistocle collabefactus (2) testula illa (3), exilio decem annorum multatus est. Qui quidem, quum intelligeret reprimi concitatam multitudinem non posse, cedensque animadverteret quemdam scribentem, ut patria pelleretur, quaesisse ab eo dicitur, quare id faceret, aut quid Aristides commisisset, cur tanta poena dignus duceretur? Cui ille respondit, se ignorare (4) Aristidem; sed sibi non placere, quod tam cupide elaborasset, ut praeter ceteros justus appellaretur. Hic decem annorum legitimam poenam non pertulit: nam post quam Xerxes in Graeciam descendit (5), sexto fere anno quam erat expulsus

---

leg. Manil. *quanta innocentia debeant esse imperatores.* Expresse magis idem III. Tuscul. *est enim omnis abstinentia animi innocentia.*

(1) *Cognomine Justus*. Divinum sane cognomen, nec ulli, quod scimus, additum, praeter unum Aristidem. Hinc illud passim in nummis Graecorum: ΑΡΙΣΤΙΔΗΣ Ο ΔΙΚΑΙΟΣ.

(2) *Collabefactus*: Etenim in vulgus ediderat Themistocles Aristidem boni viri speciem prae se ferre, reapse vero cupide regnum affectare.

(3) *Testula*. *Ostracismo*. De quo supra in Milt.

(4) *Se ignorare*. Non nosse, ita apud Terent. *Ignobilis oculis meis*.

(5) *In Graeciam descendit*. Eo vocabulo non temere usus est Cornelius. Nam *descendere in forum*, in *praelium*, in *campum*, in *provinciam* latini dixere, non quia de loco superiore in inferiorem descendebant, sed de loco tuto in locum discriminis. Eo quoque sensu Graeci καταβαίνειν dicunt.

sus populiscito (1), in patriam restitutus est.

II. Interfuit autem pugnae navali apud Salamina, quae facta est prius, quam poena liberaretur. Idem praetor (2) fuit Atheniensium apud Plataeas in praelio, quo Mardonius (3) fusus (4), barbarorumque exercitus interfectus est. Neque aliud est ullum hujus in re militari illustre factum, quam hujus imperii memoria: justitiae vero, et aequitatis, et innocentiae multa. In primis, quod ejus aequitate factum est; quum in communi classe esset Graeciae simul cum Pausania, quo duce Mardonius erat fugatus, ut summa imperii maritimi (5) ab Lacedaemoniis transferretur ad Athenienses. Namque ante id tempus et mari et terra duces erant Lacedaemonii. Tum autem et intemperantia (6) Pausaniae, et justitia factum est Aristidis, ut omnes fere civitates Graeciae ad Atheniensium societatem se applicarent, et adversus barbaros hos duces deligerent sibi, quo facilius repellerent, si forte bellum renovare conarentur.

III. Ad

(1) *Populiscito*. Sunt *populiscita* universae civitatis decreta, ut erant Athenis: *plebiscita* vero, ut Romae obtinebant, quae plebs, rogante plebejo magistratu, constituebat.

(2) *Idem praetor*. Cooptatus extra ordinem, summae virtutis ergo.

(3) *Quo Mardonius. Satrapes regius, natione Medus, regis gener.* Sic in Pausania.

(4) *Fusus*. Lapide percussus, Plutarchus in Arist. Hunc Xerses in Graecia reliquerat, accepta clade apud Salamina.

(5) *Summa imperii maritimi*. Graeci θαλαττοκρατίαν dixere.

(6) *Intemperantia*. Saevitia, atque immoderata animi impotentia.

III. Ad classes aedificandas, exercitusque comparandos, quantum pecuniae (1) quaeque civitas daret, Aristides delectus est, qui constitueret. Ejus arbitrio quadringenta et sexaginta talenta quotannis Delum sunt collata (2): id enim commune aerarium esse voluerunt. Quae omnis pecunia postero tempore Athenas translata est. Hic qua fuerit abstinentia, nullum est certius indicium, quam quod, quum tantis rebus praefuisset, in tanta paupertate decessit, ut, qui efferretur (3), vix reliquerit. Quo factum est, ut filiae ejus publice alerentur (4), et de communi aerario dotibus datis, collocarentur (5). Decessit (6) autem fere post annum quartum, quam Themistocles Athenis erat expulsus.



---

(1) *Quantum pecuniae*. Hanc pecuniae collationem levi nomine συνταξιν potius, quam φορον dixere Graeci.

(2) *Delum sunt collata*. *Delos* una Cycladum, omnium munitissima: tunc temporis Graeciae emporium, ubi augustum Apollinis templum fuit: in quo accepimus Graeciam suos thesauros asservasse: solebant enim veteres publicas pecunias in deorum templis deponere, ut eorum religione, ac metu major securitas pararetur.

(3) *Efferretur*. *Efferre* sollemne verbum in re funeraria, est domo funus educere. Ita Terent. in Andria: *effertur*, *imus*.

(4) *Publice alerentur*. Erat Athenis Prytaneum, locus in arce, ubi praeter judicia, quae in eo exercebantur, optime de republica meriti cives, eorumque filii publice alebantur: qui honos apud Graecos maximus erat.

(5) *Collocarentur*. Nuptui darentur.

(6) *Decessit*. Quo loco Aristides occubuerit, quave magnificentia monumentum ei publice extructum fuerit, vide Plutarchum in Arist.

## IV. PAUSANIAS.

I. Pausanias Lacedaemonius (1), magnus homo, sed varius (2) in omni genere vitae fuit: nam ut virtutibus eluxit, sic vitiis est obrutus (3). Hujus illustrissimum est praelium apud Plataeas: namque illo duce Mardonius satrapes regius (4), natione Medus, regis gener (5), in primis omnium Persarum et manu fortis, et consilii plenus, cum ducentis millibus peditum, quos viritim legerat (6), et

---

(1) *Pausanias Lacedaemonius*. At Suidas Βασιλευς Λακεδαιμονιων Rex Lacedaemoniorum: rex tamen nomine, uti omnes Spartae reges fuerunt, non potestate. Pater autem ejus, de quo hic nulla mentio, teste Herodoto, Cleombrotus fuit.

(2) *Varius*. Per omnia vitae genera errans. *Antonius varius ingenio*. Florus.

(3) *Vitiis est obrutus. Vitiis obrui* est vitiis offundi, patet ex eo, quod contra ponitur, *virtutibus elucere.*

(4) *Satrapes regius*. Praefectus. Hinc *Satrapiae* dictae Persarum praefecturae. *Satrapes* vox sane Persica, qua unus utitur Terentius Heautont. *Satrapes si fiet amator, nunquam sufferre ejus sumptus queat.*

(5 *Regis gener.* Duxerat in matrimonium Mardonius Darii filiam Artogostren, Xersis sororem. Atqui tunc temporis non Darius, sed Persarum rex erat Xerses. Itaque hic *gener regis* est sororis maritus, quod ex Oedipo Sophoclis aliisque scriptoribus adnotavit Cujacius Observ. VI. 17.

(6) *Viritim legerat*. Nolim accipias, uti vulgo solet, *viritim* per singula capita. Haud enim simile vero est ducenta peditum millia, tantas copias ita fuisse delectas. Videtur potius illa esse delectus habendi ratio, qua vir virum sibi legerat, qui cum in praeliis versabatur. Ita Liv. IX. 39. *Cum vir virum legisset.*

et viginti millibus equitum, haud ita magna manu Graecia fugatus est, eoque ipse dux cecidit (1) praelio. Qua victoria elatus (2), plurima miscere coepit, et majora concupiscere. Sed primum in eo est reprehensus, quod ex praeda tripodem aureum (3) Delphis posuisset, epigrammate scripto (4), in quo erat haec sententia: *Suo ductu barbaros apud Plataeas esse deletos, ejusque victoriae ergo Apollini donum dedisse.* Hos versus Lacedaemonii exsculpserunt (5), neque aliud scripserunt, quam nomina earum civitatum, quarum auxilio Persae erant victi.

II. Post id praelium, eundem Pausaniam cum classe communi (6) Cyprum, atque Hellespontum miserunt (7), ut ex his regionibus barbarorum praesidia depelleret. Pari felicitate in ea re usus, elatius se gerere coepit, majoresque appetere res. Nam quum, Byzantio expugnato (8), cepisset complures Per-



---

(1) *Cecidit*. Lapide ictus.

(2) *Victoria elatus*. Idem in Lysandro: *hac victoria Lysander elatus*.

(3) *Tripodem aureum*. Erant *tripodes* sellae in templo Apollinis Delphici tribus pedibus suffultae, quibus superpositae Phoebades vaticinabantur.

(4) *Epigrammate scripto*. Quod refert Thucydides.
Ἑλλήνων ἀρχηγὸς ἐπεὶ στρατὸν ὤλεσε Μήδων
Παυσανίας Φοίβῳ μνῆμ' ἀνέθηκε τόδε.

(5) *Exsculpserunt*. Idest eraserunt; novum sane, nec uspiam ab ullo latinorum, quod sciam, eo sensu usurpatum.

(6) *Cum classe communi*. Triginta triremibus. Diod.

(7) *Miserunt*. Dato ei collega Aristide.

(8) *Byzantio expugnato*. De Byzantio memoria duplex; alii a Pausania conditum, alii expugnatum tradide-

Persarum nobiles, atque in his nonnullos regis propinquos, hos clam Xerxi remisit, simulans ex vinculis publicis effugisse; et cum his Gongylum Eretriensem, qui litteras regi redderet, in quibus haec fuisse scripta Thucydides memoriae prodidit. *Pausanias dux Spartae, quos Byzantii ceperat, postquam propinquos tuos cognovit, tibi muneri misit, seque tecum affinitate coniungi cupit. Quare, si tibi videtur, des ei filiam tuam nuptum. Id si feceris, et Spartam, et ceteram Graeciam sub tuam potestatem se, adiuvante te, redacturum pollicetur. His de rebus si quid geri volueris, certum hominem ad eum mittas face* (1), *cum quo colloquatur*. Rex tot hominum salute, tam sibi necessariorum magnopere gavisus, confestim cum epistola Artabazum (2) ad Pausaniam mittit, in qua eum collaudat, ac petit, ne cui rei parcat ad ea perficienda, quae pollicetur. Si fecerit, nullius rei a se repulsam laturum. Hujus Pausanias voluntate cognita, alacrior ad rem gerendam factus, in suspicionem cecidit Lacedaemoniorum. In quo facto domum revocatus, accusatus capitis, absolvitur: mulctatur tamen pecunia (3): quam ob caussam ad classem remissus non est. III.

---

didere. Quae sententiae facile conciliari possunt, si ponamus Byzantium a Byzanthe primum fuisse conditum, a Pausania inde dirutum, atque de novo exaedificatum. Quae urbs identidem a nonnullis reparata, tandem in augustiorem formam a M. Constantino restituta, a suo reparatore nomen accepit. Hodie *Costantinopoli*.

(1) *Face*. Pro *fac:* sic *dice* apud Festum, *edice* apud Virg.

(2) *Artabazum*. Pharnacis filium. *Artabazi* nomen summum praefectum significat.

(3) *Mulctatur tamen pecunia*. Animadverte Lacedae-

III. At ille post non multo sua sponte ad exercitum rediit : et ibi non callida , sed dementi ratione, cogitata patefecit . Non enim mores patrios solum , sed etiam cultum vestitumque mutavit . Apparatu regio utebatur , veste Medica (1) ; satellites (2) Medi , et Aegyptii sequebantur : epulabatur more Persarum luxuriosius , quam , qui aderant , perpeti possent : aditum petentibus (3) conveniendi non dabat : superbe respondebat , et crudeliter imperabat : Spartam redire nolebat : Golonas (4), qui locus in agro Troade est , se contulerat : ibi consilia cum patriae , tum sibi inimica capiebat . Id postquam Lacedaemonii resciverunt , legatos ad eum cum scytala (5) miserunt , in qua more illorum erat scriptum , nisi domum reverteretur , se capitis eum damnaturos . Hoc nuntio commotus , sperans se etiam pecunia et potentia instans periculum



---

daemone pecunia mulctatos haud infamia caruisse, quare a demandatis sibi provinciis excedere cogebantur. Haec pecunia *mulctatitia* dicebatur .

(1) *Veste medica* . Medica vestis erat perlucida , purpurea , sericoque contexta .

(2) *Satellites* . Qui δοϱυφοροι , et μηλοφοροι audiebant , quod et hastas , et aurea mala hastis adfixa gestarent: dicti quoque Σομυτοφυλακες *corporis custodes.*

(3) *Aditum petentibus* . Ita de Rege Hyeronimo Livius XXIV. 5. *Superbae aures , contumeliosa dicta , rari aditus non alienis modo , sed tutoribus etiam.*

(4) *Golonas* . Videtur id loci collis ille amaenissimus esse apud Simoenta Καλλικολωνη ab Homero dictus.

(5) *Scytala* . *Scytala Laconica* genus erat obscurarum litterarum , quibus in revocandis maxime ducibus utebantur Lacones . Hinc apud Tullium in quadam ad Att. epistola *scytalae Laconicae* , litterae scilicet , uti interpretantur, obscurae ac breves .

culum posse depellere, domum rediit. Huc ut venit, ab ephoris (1) in vincula publica conjectus est: licet enim legibus eorum cuivis ephoro hoc facere regi. Hinc tamen se expedivit: neque eo magis carebat suspicione; nam opinio manebat, eum cum rege habere societatem. Est genus quoddam hominum, quod *Helotes* (2) vocatur, quorum magna multitudo agros Lacedaemoniorum colit, servorumque munere fungitur. Hos quoque sollicitare spe libertatis existimabatur. Sed quod harum rerum nullum erat apertum crimen, quo argui posset, non putabant de tali tamque claro viro suspicionibus oportere judicari: sed expectandum, dum se ipsa res aperiret.

IV. Interim Argilius quidam adolescentulus, quem puerum Pausanias dilexerat, quum epistolam ab eo ad Artabazum accepisset, eique in suspicionem venisset, aliquid in ea de se esse scriptum, quod nemo eorum rediisset, qui super tali caussa eodem missi erant; vincula epistolae laxavit (3), signoque detracto, cognovit, si pertulisset, sibi esse pereundum. Erant in eadem epistola, quae ad ea pertinebant, quae inter regem Pausaniamque convene-

---

(1) *Ab Ephoris*. Qui Ephori Spartae fuerint, diximus in Themist.

(2) *Quod Helotes vocatur*. Graecae Εἵλωτες, servi erant publici Lacedaemoniorum in agris exarandis excolendisque addicti, quibus jus erat in Spartanam civitatem adscribi. His similes apud Thessalos erant *Penestae*.

(3) *Epistolae laxavit*. Dissolvit. Hoc fere modo Curtius: *Parmenion vinculum epistolae solvens, quidnam rex ageret, requirebat*. Sane solebant Graeci vinculis, ut plurimum lineis, epistolas colligare.

venerant. Has ille litteras ephoris tradidit. Non est praetereunda gravitas Lacedaemoniorum hoc loco. Nam ne hujus quidem indicio impulsi sunt, ut Pausaniam comprehenderent: neque prius vim adhibendam putaverunt, quam se ipse indicasset (1). Itaque huic indici, quid fieri vellent, praeceperunt. Fanum Neptuni est Taenari, quod violari nefas putant Graeci. Eo ille index confugit: in ara consedit (2). Hanc juxta locum fecerunt sub terra (3), ex quo posset audiri, si quis quid loqueretur cum Argilio. Huc ex ephoris quidam descenderunt. Pausanias ut audivit, Argilium confugisse in aram, perturbatus eo venit: quem quum supplicem dei videret in ara sedentem, quaerit, caussae quid sit tam repentino consilio. Huic ille, quid ex litteris comperisset, aperit. Tanto magis Pausanias perturbatus orare coepit, ne enuntiaret, nec se meritum de illo optime, proderet. Quod si eam veniam sibi dedisset, tantisque implicitum rebus sublevasset, magno ei praemio futurum.

V. His rebus ephori cognitis, satius putaverunt in urbe eum comprehendi. Quo quum essent profecti, et Pausanias placato Argilio, ut putabat, Lacedaemonem reverteretur; in itinere, quum jam in eo esset,



---

(1) *Se ipse indicasset*. Ulpianus lib. 1. ad E. §. de V. S. *Indicasse est detulisse, arguisse, accusasse, et convicisse*.

(2) *In ara consedit*. Supplicum erat ad vim propellendam ad aras, statuasque Deorum confugere. Hinc ille servulus apud Plautum.

*Ego interim hanc aram occupabo.*

(3) *Locum fecerunt sub terra*. Cubiculum ad cuniculi formam humi excavatum, duplicique tegumento conclusum, quo facilius auscultari posset.

esset, ut comprehenderetur, e vultu cujusdam ephori, qui eum admonere cupiebat, insidias sibi fieri intellexit. Itaque paucis ante gradibus, quam qui sequebantur, in aedem Minervae, quae *Chalcioecus* vocatur (1), confugit. Hinc ne exire posset, statim ephori valvas ejus aedis obstruxerunt, tectumque sunt demoliti, quo facilius sub dio (2) interiret. Dicitur eo tempore matrem (3) Pausaniae vixisse; eamque jam magno natu, postquam de scelere filii comperit, in primis, ad filium claudendum, lapidem ad introitum aedis, attulisse. Sic Pausanias magnam belli gloriam turpi morte maculavit. Hic quum semianimis de templo elatus esset, confestim animam efflavit. Cujus mortui corpus, quum eodem nonnulli dicerent inferri oportere (4), quo hi, qui ad supplicium essent dati, displicuit pluribus: et procul ab eo loco infoderunt, in quo erat mortuus. Inde posterius dei Delphici responso erutus (5), at-

(1) *Quae Chalcioecus vocatur*. In vetustissimis quibusdam Goltzii nummis ea Minerva ΚΑΛΚΑΣ appellatur. Ex Suida autem habemus id cognominis fuisse additum, vel ex aede, quam incolebat, aere contexta, vel a Chalcidiensibus Eubaeae exulibus exstructa.

(2) *Sub dio*. Sub caelo. Latini quoque *sub divo*, *sub Jove* dixerunt, Horat. *sub Jove frigido*.

(3) *Matrem*. Hoc factum patri ejus adscribit Plutarchus.

(4) *Inferri oportere*. Hunc locum extra urbem Lacedaemonii καιαδαν vocabant, *sepultam sepulturam*. Cic.

(5) *Responso erutus*. Lacedaemoniis consulentibus. Fertur enim caussa violatae religionis iratus respondisse, duo Pausaniae corpora pro uno Minervae Calcioeco reddi oportere. Quod responsum cum quid valeret,

atque eodem loco sepultus, ubi vitam finierat (1).

## V. CIMON.

I. Cimon Miltiadis filius Atheniensis, duro admodum (2) initio usus est adolescentiae. Nam quum pater ejus litem aestimatam (3) populo solvere non potuisset, ob eamque caussam in vinculis publicis decessisset: Cimon eadem custodia tenebatur, neque legibus Atheniensium emitti poterat; nisi pecuniam, qua pater mulctatus esset, solvisset. Habebat autem in matrimonio (4) sororem suam germanam, nomine Elpinicem, non magis amore, quam patrio more ductus: nam Atheniensibus licet eodem patre natas uxores ducere. Hujus conjugii cupidus Callias quidam, non tam generosus, quam pecuniosus

---

ret, nemo intelligeret, ajunt nonnullos ita fuisse interpretatos, ut pro uno Pausania necato duae statuae erigi excitarique deberent.

(1) *Vitam finierat*. Alii *posuerat*. At *finire vitam*, *spiritum*, *animam*. Ovid. Senec. Suet. Plin. dixerunt: quin absolute *finire* pro *mori* usus est Tacitus.

(2) *Duro admodum*. Scilicet difficili, propter paenam, quam ipse puer mortui patris loco ex lege subiierat, At nonnulli *dissolutum* interpretati sunt, quod *incunabula ejus stultitiae plena* tradit Valerius lib. 6. c. 9.

(3) *Litem aestimatam*. Quinquaginta talentis, uti supra in Miltiade. *Litem aestimatam* Graeci τίμημα vocant.

(4) *Habebat in matrimonio*. *Habere* nuptiale verbum. Terent. Adelph. IV. 5. *Valeas*, *habeas illam*, *quae placet*. Ad quem locum ita Donatus: *Haberi uxor dicitur*.

sus (1), qui magnas pecunias ex metallis fecerat, egit cum Cimone, ut eam sibi uxorem daret: id si impetrasset, se pro illo pecuniam soluturum. Is quum talem conditionem aspernaretur (2), Elpinice negavit se passuram Miltiadis progeniem in vinculis publicis interire, quoniamque prohibere posset, se Calliae nupturam, si ea, quae polliceretur, praestitisset.

II. Tali modo custodia liberatus Cimon, celeriter ad principatum pervenit. Habebat enim satis eloquentiae (3), summam liberalitatem, magnam prudentiam cum juris civilis (4), tum rei militaris, quod cum patre a puero in exercitibus fuerat versatus. Itaque hic et populum urbanum in sua tenuit potestate, et apud exercitum plurimum valuit auctoritate. Primum imperator apud flumen Strymona (5) magnas copias Thracum fugavit: oppidum Amphipolim (6) constituit, eoque decem millia Athenien-

(1) *Pecuniosus*. Qui ob ingentem pecuniae vim ex Atheniensium fodinis sibi comparatam λακκοπλουτος Athenis vulgo appellabatur. Fuit is Archon Athenis, Olym. CX. an. 11.

(2) *Conditionem aspernaretur*. Proprium sane, et elegans, cum de nuptiis sermo sit, vocabulum *conditio*. Notum profecto sollemne illud in renuntiandis repudiis: *conditione tua non utor*.

(3) *Satis eloquentiae*. Enimvero Cimonem librum de curandis equis doctum sane conscripsisse tradit Suidas.

(4) *Juris civilis*. Nempe Atheniensis.

(5) *Strymona*. *Strymon* Thraciae fluvius, *nivosus* ab Ovidio dictus.

(6) *Amphipolim*. Urbs Thraciae fuit: antea εννεα ὁδοι *novem viae* dicebatur: dein *Amphipolis* appellata, quod utrinque a Strymone adlueretur. Hodie *Cristipoli*.

niensium in coloniam misit. Idem iterum apud Mycalen (1) Cypriorum et Phoenicum ducentarum navium classem devictam cepit : eodemque die pari fortuna in terra usus est. Namque hostium navibus captis, statim ex classe copias suas eduxit , barbarorum uno concursu maximam vim prostravit. Qua victoria , magna praeda potitus (2) , quum domum reverteretur , quod jam nonnullae insulae propter acerbitatem imperii, defecerant, bene animatas (3) confirmavit, alienatas ad officium redire coegit. Scyrum (4), quam eo tempore Dolopes incolebant, quod contumacius se gesserat (5) , vacuefecit (6) : fessores veteres urbe insulaque ejecit , agros civibus divi-

---

(1) *Apud Mycalen* . Hoc praelium describunt Diodorus Siculus , Plutarchus ; memorant Plato , Frontinus , Mela : sed omnes ad Eurymedontem fluvium pugnatum scribunt ( licet non omnes uno modo ) ad Mycalen nemo .

(2) *Magna praeda potitus* . Tercentis triremibus , quadraginta navibus , viginti millibus hominum captis.

(3) *Bene animatas* , Idest voluntate bene affectas, quod *alienatis* opposuit.

(4) *Scyrum* . *Scyrus* Cycladum extima , prope Eubaeam .

(5) *Contumacius se gesserat*. Imperium Atheniensium detrectaverat: est enim *contumacia* quaedam arrogantia , atque instantis imperii , defectioni proxima contemptio . Hinc apud Justinum laesae Majestatis crimen *contumacia* appellatur: sic et apud Tacitum : *contumacia adversus principem* .

(6) *Vacuefecit* . Devictas regiones vacuefactas relinquere poena erat priscis temporibus in victos constituta , qua incolas omnes vel sub corona venibant , vel in alias sedes trajiciebantur.

divisit. Thasios opulentia fretos (1), suo adventu fregit. His ex manubiis (2) arx Athenarum, qua ad meridiem vergit, est ornata.

III. Quibus rebus quum unus in civitate maxime floreret, incidit in eandem invidiam, quam pater suus, ceterique Atheniensium principes; nam testarum suffragiis, quod illi *ostracismum* (3) vocant, decem annorum exilio mulctatus est. Cujus facti celerius Athenienses, quam ipsum poenituit. Nam quum ille forti animo, invidiae ingratorum civium cessisset, bellumque Lacedaemonii Atheniensibus indixissent, confestim notae ejus virtutis desiderium consecutum est. Itaque post annum quintum, quam expulsus erat, in patriam revocatus (4) est. Ille, quod hospitio (5) Lacedaemoniorum utebatur, satius existimans contendere Lacedaemonem, sua sponte est profectus, pacemque inter duas potentissimas civitates conciliavit. Post neque ita multo, Cyprum cum ducentis navibus imperator missus, quum ejus majorem partem insulae devicisset, in morbum implicitus, in oppido, Citio (6) est mortuus.

IV.

(1) *Opulentia fretos*. Thasii, Plutarcho teste, marmorum copia argentique fodinis ditissimi fuere.

(2) *Manubiis*. Manubias a praeda hoc distare veteres existimaverunt, ut praeda sint corpora ipsa rerum, quae capiuntur: manubiae vero pecuniae ex praeda vendita redactae.

(3) *Ostracismum*. De ostracismo vide, quae diximus in Themist. c. VIII.

(4) *Revocatus est*. Decreto Periclis.

(5) *Hospitio*. Pro quo hospitio Lacedaemoniorum partibus Cimon favere vulgo existimabatur. Hoc λακωνίζειν Graeci dicunt.

(6) *Citio*. Citium urbs Cypri, in qua natus est princeps ille Stoicorum Zeno.

IV. Hunc Athenienses non solum in bello, sed in pace, diu desideraverunt. Fuit enim tanta liberalitate, quum compluribus locis praedia hortosque haberet, ut nunquam eis custodem imposuerit, fructus servandi gratia, ne quis impediretur, quo minus ejus rebus, quibus quisque vellet, frueretur. Semper eum pedissequi (1) cum nummis sunt secuti, ut, si quis opis ejus indigeret, haberet, quod statim daret, ne differendo videretur negare. Saepe quum aliquem offensum fortuna videret minus bene vestitum (2), suum amiculum dedit. Quotidie sic coena ei coquebatur, ut quoscumque convocatos (3) vidisset in foro, omnes devocaret: quod facere nullum diem praetermittebat. Nulli fides, ejus, nulli opera, nulli res familiaris defuit: multos locupletavit: complures pauperes mortuos, qui, unde efferrentur, non reliquissent, suo sumptu extulit. Sic se gerendo, minime est mirandum, si et vita ejus fuit secura, et mors acerba.

VI.

---

(1) *Pedissequi*. De eo servorum genere vide Pignorium.

(2) *Minus bene vestitum*. Theopompus κακῶς *male vestitum*, Plutarchus vero ἐνδεῶς *parum copiose*.

(3) *Convocatos*. Savaro, Schottus *invocatos* legunt. Haud sane improbanda lectio. Est autem *invocatus* non invitatus. Terent. in Eunucho: *invocato ut sit locus semper*.

## VI. LYSANDER.

1. Lysander (1) Lacedaemonius magnam reliquit sui famam, magis felicitate, quam virtute partam. Athenienses enim in Peloponnesios sexto et vicesimo anno bellum gerentes confecisse apparet (2). Id, qua ratione consecutus sit, latet. Non enim virtute sui exercitus, sed immodestia (3) factum est adversariorum, qui, quod dicto audientes imperatoribus suis non erant, dispalati in agris, relictis navibus (4), in hostium venerunt potestatem. Quo facto Athenienses se Lacedaemoniis dediderunt. Hac victoria Lysander e[illegible]quum antea semper factiosus, audaxque [illegible]c sibi indulsit, ut ejus opera in maximu[illegible] Graeciae Lacedaemonii pervenerint. Nam qu[illegible] hanc caussam Lacedaemonii dictitassent sibi esse belli (5), ut Atheniensium impotentem

---

(1) *Lysander*. Aristocleti filius, ex genere Eraclidarum *Mothacem* scribit fuisse Theopompus apud Athen. lib. 6. Erant vero Spartae *Mothaces* ingenui quidam bonae spei adolescentes (licet alii aliter) qui ad praeclara obeunda munia instituebantur.

(2) *Confecisse apparet*. Ordo est: *Apparet enim Lysandrum confecisse Athenienses bellum gerentes etc.* Est vero *conficere* penitus absumere, et proprie gladiatorum erat, ut notat ad Terentii Eunuchum Donatus. Hinc apud Suetonium *bestiarum confectores*.

(3) *Immodestia*. Effrenata militum licentia.

(4) *Relictis navibus*. Huc spectat numisma illud quod in fronte caput Lysandri habet hoc titulo ΛΥΣΑΝΔΡΟΥ ΛΑΚΟΝΟΣ: postica vero parte victoria currui marinis equis per mare tracto insistens illis verbis NIKH.

(5) *Sibi esse belli*. Editio Longoliana, *sibi esse bellum*.

tem dominationem refringerent, postquam apud Aegos (1) flumen Lysander classis hostium est potitus, nihil aliud molitus est, quam ut omnes civitates (2) in sua teneret potestate, quum id se Lacedaemoniorum caussa facere simularet. Namque undique, qui Atheniensium rebus studuissent, ejectis, decem (3) delegerat in unaquaque civitate, quibus summum imperium potestatemque omnium rerum committeret. Horum in numerum nemo admittebatur, nisi qui aut ejus hospitio contineretur, aut se illius fore proprium fide confirmaret.

II. Ita decemvirali potestate in omnibus urbibus constituta, ipsius nutu omnia gerebantur. Cujus de crudelitate ac perfidia (4) satis est, un[illegible], exempli gratia, proferre, ne de eodem [illegible]merando defatigemus lectores. Victor ex A[illegible] reverteretur, Thasumque divertisset, quod ea civitas praecipua fide fuerat erga Athenienses, proinde ac si iidem firmissimi solerent esse amici, qui constantes fuissent inimici, eam pervertere concupivit. Vidit autem, nisi in eo occultasset voluntatem, futurum ut Thasii dilaberentur, consulerentque rebus suis * * * (5).

III.

(1) *Apud Aegos*. Pomponius Mela lib. II. c. 21. *Flumen Aegos naufragio classis Atticae insigne*.

(2) *Omnes civitates*. Praeter unos Samios.

(3) *Decem*. Hos magistratus a Lysandro ubique institutos δεκαδαρχιας appellant Graeci.

(4) *Ac perfidia*. Quippe edicere solebat, ubi leonina pellis non proficeret, vulpinam esse assumendam. Huic Lysandro Syllam comparat Plutarchus, in cujus animo cum vulpe latitare leonem dicebat Carbo.

(5) *Rebus suis*. Hujusce loci lacunam explet Polinaeus Strateg. 1.

III. Itaque decemviralem suam potestatem sui ab illo constitutam sustulerunt. Quo dolore incensus iniit consilia, reges Lacedaemoniorum tollere. Sed sentiebat, id se sine ope deorum facere non posse, quod Lacedaemonii omnia ad oracula referre (1) consueverant. Primum itaque Delphos corrumpere est conatus. Quum id non potuisset, Dodonam adortus est (2). Hinc quoque repulsus, dixit se vota suscepisse, quae Jovi Hammoni (3) solveret: existimans se Afros (4) facilius corrupturum. Hac spe quum profectus esset in Africam, multum eum antistites Jovis (5) fefellerunt: nam non solum corrumpi non potuerunt, sed etiam legatos Lacedaemona miserunt, [illegible] Lysandrum accusarent, quod sacerdotes [illegible] umpere conatus esset. Accusatus hoc crimine, [illegible]cumque absolutus sententiis, Orchomeniis missus subsidio, occisus est a Thebanis apud Haliartum (6). Quam vere de eo foret judica-

---

(1) *Ad oracula referre*. Proprium atque ad id rei aptum verbum *referre*. Ita Cic. lib. I. de divinat. *sed et de rebus obscuris, et incertis ad Apollinem censeo referendum.*

(2) *Dodonam adortus est*. Idest Dodonaei Jovis sacerdotes. Est vero *Dodona* urbs Chaoniae in Epiro, Jovi sacra, ubi templum, et oraculum vetustissimum.

(3) *Jovi Hammoni*. *Hammon.* Jupiter non *Ammon*: quod pluribus rationibus demonstrat ad suum Curtium Freinshemius.

(4) *Afros*. Quippe ingenio subdolos, fraudique creandae natos. Hinc Nonius *vafrum* docet ab Afris, quasi *valde Afrum* dici. De Afro Hannibale Livius: *Fraus plusquam Punica.*

(5) *Antistites Jovis*. Sacerdotum Principes.

(6) *Apud Haliartum*. *Haliartus* Baeotiae civitas ad flumen Permessum prope Plataeas.

catum, oratio indicio fuit, quae post mortem in domo ejus reperta est, in qua suadet Lacedaemoniis ut regia potestate dissoluta, ex omnibus dux deligatur ad bellum gerendum: sed ita scripta, ut deorum videretur congruere sententiae, quam ille se habiturum, pecunia fidens, non dubitabat. Hanc ei scripsisse (1) Cleon Halicarnasseus dicitur.

IV. Atque hoc loco non est praetereundum factum Pharnabazi (2), satrapis regii. Nam quum Lysander praefectus classis in bello multa crudeliter avareque fecisset, deque his rebus suspicaretur ad cives suos esse perlatum, petiit a Pharnabazo, ut ad ephoros sibi testimonium daret, quanta sanctitate (3) bellum gessisset, sociosque tractasset, deque ea re accurate scriberet: magnam enim ejus auctoritatem in ea re futuram. Huic ille liberaliter pollicetur: librum gravem (4) multis verbis conscripsit, in quo summis eum fert laudibus. Quem quum legisset, probassetque, dum obsignatur, alterum pari magnitudine, ut discerni non posset, signatum subjecit, in quo accuratissime ejus avaritiam perfidiamque accusarat. Hinc Lysander domum quum rediisset, postquam de suis rebus gestis apud maximum magistratum, quae voluerat, dixerat, testimonii loco librum a Pharnabazo datum tradidit. Hunc



(1) *Scripsisse*. Mos erat in Graecia, ut oratores, et sophistae aliis orationes scriptitarent. Hinc λογογράφοι dicti: quae postea vox cum re in contemptum adducta.

(2) *Pharnabazi*. Fuit hic Cretensis, ante Darii, post Artaxersis satrapes, qui Alcibiadem interficiendum curavit.

(3) *Sanctitate*. Justitia, abstinentia.

(4) *Librum gravem*. *Grandem* Ultrajectinus Codex. ἐπιστολήν vocat Plutarchus, prolixam sane, instar voluminis.

submoto Lysandro, quum ephori cognossent (1), ipsi legendum dederunt. Ita ille imprudens ipse suus fuit accusator.

## VII. ALCIBIADES.

I. Alcibiades Cliniae filius Atheniensis. In hoc natura, quid efficere possit, videtur experta. Constat enim inter omnes, qui de eo memoriae prodiderunt, nihil eo fuisse excellentius (2) vel in vitiis, vel in virtutibus. Natus in amplissima civitate, summo genere, omnium aetatis suae multo formosissimus (3), ad omnes res aptus, consiliique plenus. Namque imperator fuit summus et mari et terra; disertus, ut in primis dicendo valeret: quod tanta erat commendatio oris (4) atque orationis, ut nemo ei dicendo posset resistere. Dives, quum tempus posceret, laboriosus, patiens, liberalis, splendidus non minus in vita, quam victu: affabilis, blandus, temporibus callidissime inserviens. Idem simul ac se remiserat (5), nec caussa suberat, quare animi labo-

(1) *Cognossent. Cognoscere* idest *legere*: ita in Paus. *Vincula epistolae laxavit, signoque detracto cognovit*: et in Datam. *Talibus ille litteris cognitis*.

(2) *Excellentius*. *Excellere*, ut eo loci Nepos, in malam quoque partem adhibuit Tullius. lib. 1. de leg. *Eos, qui singulis vitiis excellunt, aut etiam pluribus, miseros esse dicimus*.

(3) *Formosissimus*. Hinc apud Graecos proverbii loco adhibita μορφη Ἀλκιβιαδου pro praestantissima forma.

(4) *Commendatio oris*. Dignitas oris, forma Principe digna, quam *decorem oris* vocat Tacitus in Tito Hist. III. c. 2.

(5) *Se remiserat*. A negotio in otium se converterat. Hinc *remissiones* apud Tacitum in Vita Agric. *Tempora curarum, remissionumque divisa*.

laborem perferret, luxuriosus, dissolutus, libidinosus, intemperans reperiebatur: ut omnes admirarentur, in uno homine tantam inesse dissimilitudinem, tamque diversam naturam.

II. Educatus est in domo Periclis (privignus (1) enim ejus fuisse dicitur) eruditus a Socrate (2). Socerum habuit Hipponicum, omnium Graecae linguae eloquentia ditissimum: ut si ipse fingere vellet, neque plura bona reminisci, neque majora posset consequi, quam vel fortuna, vel natura tribuerat. Fuit ineunte adolescentia, uti modo diximus, edoctus a Socrate (*). Qui cum persuasisset, quod accepimus, eum nihil hominis esse, nec quidquam inter Alcibiadem summo loco natum, et quemvis bajulum interesse, ipse dicitur illacrymasse, eumque multis verbis rogavisse, ut sibi virtutem traderet, turpitudinemque depelleret. Postea vero quam robustior est factus odiosa multa delicate, jocoseque fecit, quae referremus, nisi majora potioraque haberemus.

III. Bello Peloponnesiaco hujus consilio, atque auctoritate Athenienses bellum Syracusis indixerunt: ad quod gerendum ipse dux delectus est. Duo praeterea



---

(1) *Privignus*. At sororis Periclis filium fuisse tradunt Diodorus, et Suidas. His adde Gellium lib. XV. c. 17. *Cum apud avunculum Periclem puer artibus ac disciplinis liberalibus erudiretur*.

(2) *A Socrate*. Qui omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Graeciae cum prudentia, acumine, tum eloquentia, varietate, copia, in quamcumque se partem dedisset, omnium fuit facile princeps.

(*) Eo loci nonnulla verba, quippe quae turpicula erant, expunximus, atque ne lacunosus extaret locus, historiola quadam a Tullii lib. III. Quaest. Tuscul. excerpta implendum curavimus.

terea collegae (1) dati, Nicias, et Lamachus. Id quum appararetur, prius quam classis exiret, accidit, ut una nocte omnes Hermae (2), qui in oppido erant Athenis, dejicerentur, praeter unum, qui ante januam Andocidis (3) erat. Itaque ille postea *Mercurius Andocidis* vocitatus est. Hoc quum appareret, non sine magna multorum consensione esse factum, quod non ad privatam, sed ad publicam rem pertineret, magnus multitudini timor est injectus, ne qua repentina vis in civitate existeret, quae libertatem opprimeret populi. Hoc maxime convenire in Alcibiadem videbatur, quod et potentior (4) et major, quam privatus, existimabatur. Multos enim liberalitate devinxerat, plures etiam opera forensi (5) suos reddiderat. Quare fiebat, ut omnium oculos, quotiescumque in publicum prodisset, ad se converteret, neque ei par quisquam in civitate poneretur. Itaque non solum spem in eo habebant maximam, sed etiam timorem, quod et obes-

---

(1) *Collegae*. Qui una lecti sunt. Saepius fiebat ut collegas Imperator haberet, quo affectandae potestatis cupiditas, collegis additis, quodammodo cohiberetur.

(2) *Hermae*. Erant Mercurii statuae sine manibus, quadratae, et ad cubi figuram conformatae, quae in vestibulis aedium, vel publicis viis excitari solebant. Hos summa cum religione colebant veteres.

(3) *Andocidis*. Hic ille Andocides, quem cum de Hermis excisis truncatisque in suspicionem venisset in vincula publica conjectum fuisse scribit in Alcib. Plutarchus.

(4) *Potentior*. Hinc Alcibiadem leoni comparat in Ranis Aristophanes, qui illum inter pecudes domi tenere haud tutum putabat.

(5) *Opera forensi*. *Opella forensis* ab Horat. ep. 7. lib. 1. appellata.

obesse plurimum, et prodesse poterat. Aspergebatur etiam infamia, quod in domo sua facere mysteria (1) dicebatur, quod nefas erat more Atheniensium: idque non ad religionem, sed ad conjurationem pertinere existimabatur.

IV. Hoc crimine in contentionem (2) ab inimicis compellabatur. Sed instabat tempus ad bellum proficiscendi. Id ille intuens, neque ignorans civium suorum consuetudinem, postulabat ut, si quid de se agi vellent, potius de praesenti quaestio haberetur, quam absens invidiae crimine (3) accusaretur. Inimici vero ejus quiescendum in praesenti, quia nocere se ei non posse intelligebant, et illud tempus expectandum decreverunt, quo exisset, ut sic absentem aggrederentur: itaque fecerunt. Nam postquam in Siciliam eum pervenisse crediderunt, absentem, quod sacra violasset, reum fecerunt. Qua de re quum ei nuntius a magistratu in Siciliam missus esset, ut domum ad caussam dicendam rediret, essetque in magna spe provinciae bene administrandae; non parere noluit, et in triremem (4) quae ad eum deportan-



---

(1) *Mysteria*. *Mysteria* sunt Cereris arcana sacra.

(2) *In contentionem*. In jus ad caussam dicendam adducebatur.

(3) *Invidiae crimine*. Perinde ac si nullo alio crimine in contentionem compelleretur, quam quod invidia laboraret.

(4) *Triremem*. *Salaminia* navi Alcibiadem deportatum fuisse tradit Scholiastes in Aves Aristoph. Habebant autem Athenienses duas in promptu naves; Σαλαμινια, et Παραλος dictae fuere; quarum altera ad reducendos eos, qui in jus vocati erant, altera ad asportanda maxime sacra utebantur.

tandum erat missa, ascendit: ac Thurios (1) in Italiam pervectus, multa secum reputans de immoderata civium suorum licentia, crudelitateque erga nobiles; utilissimum ratus impendentem evitare tempestatem, clam se a custodibus subduxit, et inde primum Elidem (2), deinde Thebas (3) venit. Postquam autem se capitis damnatum, bonis publicatis, audivit, et id, quod usu venerat, Eumolpidas (4) sacerdotes a populo coactos, ut se devoverent (5); ejusque devotionis, quo testatior esset memoria, exemplum in pila lapidea (6) incisum esse positum in publico, Lacedaemonem demigravit. Ibi, ut ipse praedicare (7) consueverat, non adversus patriam, sed inimicos suos bellum gessit; quod iidem hostes essent civitati. Nam quum intelligerent se plurimum prodesse posse reipublicae, ex ea ejecisse, plusque irae suae, quam utilitati commu-

---

(1) *Thurios*. *Thurii* in Magna Graecia civitas, ubi antea Sybaris erat.

(2) *Elidem*. *Elis* Peloponnesi regio.

(3) *Thebas*. Oppidum Boeotiae.

(4) *Eumolpidas*. Amplissimum Athenis Eumolpidarum Collegium fuit, quorum princeps munus fuit cum imprudentes religionis initiare, tum, si quis in illa augusta mysteria quoque modo peccasset, devovere.

(5) *Devoverent*. *Devovere* est diras imprecari: hinc *vota* pro diris apud Virgilium: Latini quoque *obsecrare* dixerunt.

(6) *Pila lapidea*. Solebant apud Graecos in damnatos pilae excitari, in quibus non devotiones modo, sed proscriptiones, aliaeque mulctae exculpebantur. Hinc στηλίτης infamia publica notatus, et στηλιτευθῆναι dicebantur, quorum bona erant publicata.

(7) *Praedicare*. Extat hac de re ad populum oratio ejus apud Thucydidem.

muni paruisse. Itaque hujus consilio Lacedaemonii cum Persarum rege amicitiam fecerunt: deinde Deceliam (1) in Attica munierunt, praesidioque perpetuo ibi posito in obsidione Athenas tenuerunt. Ejusdem opera Joniam a societate averterunt Atheniensium: quo facto multo superiores bello esse coeperunt.

V. Neque vero his rebus tam amici Alcibiadi sunt facti, quam timore ab eo alienati. Nam quum acerrimi viri praestantem prudentiam in omnibus rebus cognoscerent, pertimuerunt ne caritate patriae ductus aliquando ab ipsis descisceret, et cum suis in gratiam rediret. Itaque tempus ejus interficiundi quaerere instituerunt. Id Alcibiadi diutius celari non potuit. Erat enim ea sagacitate, ut decipi non posset, praesertim quum animum attendisset ad cavendum. Itaque ad Tissaphernem, praefectum regis Darii, se contulit. Cujus quum in intimam amicitiam (2) pervenisset, et Atheniensium, male gestis in Sicilia rebus, opes senescere (3), contra Lacedaemoniorum crescere videret: initio cum Pisandro praetore, qui apud Samum exercitum habebat, per internuncios colloquitur, et de reditu suo facit mentionem. Erat enim eodem, quo Alcibiades, sensu, populi potentiae non amicus, et optimatum fautor. Ab hoc destitutus, primum per Thrasibulum



(1) *Deceliam*. Oppidum, Atticae propugnaculum, maximeque pecuniis, quae Atheniensibus ex metallis redibant, intercipiendis opportunissimum.

(2) *Intimam amicitiam*. Propter morum similitudinem.

(3) *Senescere*. Debilitari. Liv. lib. XXXV. *ut cunctando senescerent consilia.*

Lyci filium ab exercitu recipitur, praetorque fit apud Samum. Post suffragante Theramene populiscito restituitur, parique absens imperio praeficitur, simul cum Thrasybulo, et Theramene. Horum in imperio tanta commutatio rerum facta est, ut Lacedaemonii, qui paullo ante victores viguerant, perterriti pacem peterent (1). Victi enim erant quinque praeliis terrestribus, tribus navalibus, in quibus ducentas naves triremes amiserant, quae captae in hostium venerant potestatem. Alcibiades simul cum collegis receperat Joniam, Hellespontum, multas praeterea urbes Graecas, quae in ora sitae sunt Asiae: quarum expugnarant complures, in his Byzantium. Neque minus multas consilio ad amicitiam adjunxerant, quod in captos clementia fuerant usi. Ita praeda onusti, locupletato exercitu, maximis rebus gestis Athenas venerunt.

VI. His quum obviam universa civitas in Piraeeum descendisset, tanta fuit omnium exspectatio visendi Alcibiadis, ut ad ejus triremem vulgus conflueret, perinde ac si solus advenisset. Sic enim populo erat persuasum, et adversas superiores, et praesentes secundas res accidisse ejus opera. Itaque et Siciliae amissum (2), et Lacedaemoniorum victorias culpae suae tribuebant, quod talem virum civitate expulissent. Neque id sine caussa arbitrari videbantur. Nam postquam exercitui praeesse coeperat, neque

---

(1) ***Pacem peterent***. Pugna scilicet navali ad Cyzicum pugnata, in qua Mandarus Lacedaemoniorum legatus ab Alcibiade interfectus est.

(2) ***Amissum***. ***Amissum*** pro ***amissione***. Ita apud Lucretium: ***Omissum res nulla moratur***, pro eo ***quod omittitur***.

que terra, neque mari hostes pares esse potuerant. Hic ut navi egressus est, quamquam Theramenes et Thrasybulus eisdem rebus praefuerant, simulque venerant in Piraeeum, tamen illum unum omnes prosequebantur, et (id quod nunquam antea usuvenerat, nisi Olympiae victoribus) coronis aureis aeneisque vulgo donabatur. Ille lacrymans talem benevolentiam civium suorum accipiebat, reminiscens pristini temporis acerbitatem. Postquam Astu venit, concione advocata sic verba fecit, ut nemo tam ferus fuerit, quin ejus casum lacrymarit, inimicumque his se ostenderit, quorum opera patria pulsus fuerat: perinde ac si alius populus, non ille ipse, qui tum flebat, eum sacrilegii (1) damnasset. Restituta ergo huic sunt publice bona: iidemque illi Eumolpidae Sacerdotes rursus resecrare (2) sunt coacti, qui eum devoverant; pilaeque illae in quibus devotio fuerat scripta, in mare praecipitatae.

VII. Haec Alcibiadi laetitia non nimis fuit diuturna. Nam quum ei omnes essent honores decreti, totaque respublica domi bellique tradita, ut unius arbitrio gereretur; et ipse postulasset, ut duo sibi collegae darentur, Trasybulus et Adimantus, neque id negatum esset: classe in Asiam (3) profectus, quod apud Cymen (4) minus ex sententia rem gesserat,

---

(1) *Sacrilegii*. Animadverte *sacrilegos*, non qui *s*acra modo legerit, sed qui quoquo modo violarit, a Latinis dictos.

(2) *Resecrare*. Idest solvere religione. *Utique* (inquit Festus) *quum reus populum comitiis oraverat per Deos, ut eo periculo liberaretur, jubebat magistratus eum resecrare.*

(3) *Classe in Asiam*. Quae centum navium fuit.

(4) *Cymen. Cyme* urbs Aeoliae, hodie *Castri.*

serat, in invidiam recidit. Nihil enim eum non efficere posse ducebant. Ex quo fiebat, ut omnia minus prospere gesta ejus culpae tribuerent, quum eum aut negligenter, aut malitiose fecisse loquerentur: sicut accidit. Nam corruptum a rege capere Cymen noluisse arguebant. Itaque huic maxime putamus malo fuisse nimiam opinionem ingenii atque virtutis. Timebatur enim non minus, quam diligebatur: ne secunda fortuna, magnisque opibus elatus, tyrannidem concupisceret. Quibus rebus factum est, ut absenti magistratum abrogarent, et alium in ejus locum (1) substituerent. Id ille ut audivit, domum reverti noluit, et se Perinthum (2) contulit, ibique tria castella communivit, Bornos, Bysanthen, Macrontithos: manuque collecta primus Graeciae in Thraciam introiit, gloriosius existimans barbarorum praeda locupletari, quam Grajorum. Qua ex re creverat cum fama, tum opibus, magnamque amicitiam sibi cum quibusdam regibus Thraciae pepererat.

VIII. Neque tamen a caritate patriae potuit recedere. Nam quum apud Aegos flumen Philocles praetor Atheniensium classem constituisset suam, neque longe abesset (3) Lysander praetor Lacedaemoniorum, qui in eo erat occupatus, ut bellum diutissime duceret, quod ipsis pecunia a rege suppeditabatur: contra Atheniensibus exhaustis, praeter

(1) *Alium in ejus locum.* Cononem.

(2) *Perinthum.* Quae urbs Thraciae fuit ad Propontidem.

(3) *Neque longe abesset.* Erat enim Lampsaci, quam non multo ante ceperat: Lampsacus autem ab Hellesponto, ubi erat Alcibiades, ad quindecim stadia aberat.

ter arma, et naves, nihil erat super (1): Alcibiades ad Atheniensium venit exercitum, ibique praesente vulgo agere coepit, si vellent, se coacturum Lysandrum aut dimicare, aut pacem petere: Lacedaemonios eo nolle confligere classe, quod pedestribus copiis plus quam navibus valerent: sibi autem esse facile, Seuthen regem Thracum deducere (2), ut eos terra depelleret: quo facto, necessario aut classe conflicturos, aut bellum composituros. Id etsi vere dictum Philocles animadvertebat, tamen postulata facere noluit, quod sentiebat, se, Alcibiade recepto, nullius momenti apud exercitum futurum: et, si quid secundi evenisset, nullam in ea re suam partem fore: contra ea, si quid adversi accidisset, se unum ejus delicti futurum reum. Ab hoc discedens Alcibiades: *quoniam*, inquit, *victoriae patriae repugnas, illud moneo, juxta hostes castra habeas nautica* (3) : *periculum est enim ne immodestia* (4) *militum nostrorum occasio detur Lysandro nostri opprimendi exercitus*. Neque ea res illum fefellit; nam Lysander, quum per speculatores comperisset, vulgum Atheniensium in terram praedatum exisse, navesque pene inanes relictas, tempus rei gerendae non dimisit, eoque impetu totum bellum delevit (5). IX.

---

(1) *Nihil erat super*. Idest *nihil supererat*; Anastrophe.

(2) *Deducere*. Ultrajectinus Codex habet *inducere*: quam lectionem haud improbamus.

(3) *Castra nautica*. Caesar, et Livius *castra navalia*. Longe vero ab aliis ea forma castrorum fuit: de quo Schefferus de Milit. Nav.

(4) *Immodestia*. Licentia.

(5) *Delevit*. Omnes enim naves Atheniensium in Lysandri potestatem venerant, fere decem exceptis, cum quibus Conon ad Evagoram fugit.

IX. At Alcibiades, victis Atheniensibus, non satis tuta eadem loca sibi arbitratus, penitus in Thraciam se supra Propontidem abdidit, sperans ibi facillime suam fortunam occuli posse. Falso: nam Thraces postquam eum cum magna pecunia venisse senserunt, insidias ei fecerunt: qui ea, quae apportavit, abstulerunt: ipsum capere non potuerunt. Ille cernens nullum locum sibi tutum in Graecia propter potentiam Lacedaemoniorum, ad Pharnabazum in Asiam transit, quem quidem adeo sua cepit humanitate, ut eum nemo in amicitia antecederet. Namque ei Grunium dederat in Phrigia castrum, ex quo quinquaginta talenta vectigalis capiebat. Qua fortuna Alcibiades non erat contentus, neque Athenas victas Lacedaemoniis servire poterat pati. Itaque ad patriam liberandam omni ferebatur cogitatione; sed videbat id sine rege Persarum (1) non posse fieri: ideoque eum amicum sibi cupiebat adjungi: neque dubitabat facile se consecuturum, si modo ejus conveniundi habuisset potestatem. Nam Cyrum fratrem (2) ei bellum clam parare, Lacedaemoniis adjuvantibus, sciebat: id si ei aperuisset, magnam se ab eo initurum gratiam videbat.

X. Haec quum moliretur, peteretque a Pharnabazo ut ad regem mitteretur, eodem tempore Critias ceterique tyranni Atheniensium certos homines ad Lysandrum in Asiam miserunt, qui eum certiorem facerent, nisi Alcibiadem sustulisset nihil earum

---

(1) *Sine rege Persarum*. Artaxerse: is enim, mortuo tunc Dario, Persis imperabat.

(2) *Cyrum fratrem*. Cyrum minorem, cui pater moriens civitates, quarum praefectus erat, testamento legavit.

rum rerum fore ratum, quas ipse Athenis constituisset. Quare si suas res gestas manere vellet, illum persequeretur. His Laco rebus commotus statuit, accuratius sibi agendum cum Pharnabazo. Huic ergo renuntiat, quae regi cum Lacedaemoniis essent, irrita futura, nisi Alcibiadem vivum, aut mortuum tradidisset. Non tulit hoc satrapes, et violare clementiam, quam regis opes minui, maluit. Itaque misit Sysamitrem et Bagoam ad Alcibiadem interficiendum, quum ille esset in Phrygia, iterque ad regem compararet. Missi, clam vicinitati (1), in qua tum Alcibiades erat, dant negotium, ut eum interficiant. Illi quum eum ferro aggredi non auderent, noctu ligna contulerunt circa casam eam, in qua quiescebat, eamque succenderunt, ut incendio conficerent quem manu superari posse diffidebant. Ille autem ut sonitu flammae (2) est excitatus, quod gladius ei erat subductus, familiaris sui subalare telum (3) eripuit. Namque erat cum eo quidam ex Arcadia hospes, qui nunquam discedere voluerat. Hunc sequi se jubet, et id quod in praesentia vestimentorum fuit, arripit. His in ignem ejectis flammae vim transit. Quem ut barbari incendium effugisse eminus viderunt, telis missis interfecerunt, caputque ejus ad Pharnabazum retulerunt. At mulier (4) quae cum eo

(1) *Vicinitati*. Eo sensu Cic. in Ver. *Signum, quod erat notum vicinitati, buccina datur.*

(2) *Sonitu flammae*. Strepitu. Curtius lib. VII. *Sonabant incendio silvae.*

(3) *Subalare telum*. Sicam intellige: *subalare* aptum sub alas gestari.

(4) *Mulier*. Hanc *Timandram* Plutarchus, *Theodatam* Athenaeus vocat.

eo vivere consueverat, muliebri sua veste (1) contectum, aedificii incendio mortuum cremavit, quod ad vivum interimendum erat comparatum. Sic Alcibiades annos circiter quadraginta natus, diem obiit supremum.

XI. Hunc infamatum a plerisque (2), tres gravissimi historici summis laudibus extulerunt: Thucydides, qui ejusdem aetatis fuit; Theopompus (3), qui fuit post aliquanto natus; et Timaeus (4): qui quidem duo maledicentissimi, nescio quo modo, in illo uno laudando consenserunt. Nam ea, quae supra diximus, de eo praedicarunt, atque hoc amplius, quum Athenis splendidissima civitate natus esset, omnes Athenienses splendore ac dignitate vitae superasse. Postquam inde expulsus Thebas venerit, adeo studiis eorum inservisse, ut nemo eum labore corporisque viribus posset aequiparare: omnes enim Boeotii magis firmitati corporis (5), quam ingenii acumini inserviunt. Eundem apud Lacedaemonios, quorum moribus summa virtus in pa-

---

(1) *Muliebri sua veste*. Cic. *Amica corpus ejus texit suo pallio.* Quem ritum in exurendis cadaveribus veteres observarunt. Id ex Homero patet, qui Penelopen facit laborantem vestem Laerti ad funus ituro.

(2) *A plerisque*. Potissimum a duobus Antiphone, qui librum conscripsit, et Lysia, qui contumeliosam in eundem orationem composuit.

(3) *Theopompus*. Is liberrimus vitiorum castigator fuit. Hinc *Theopompicum* scribendi genus pro libero dicendi stylo dixit Tullius ad Attic. lib. 11.

(4) *Timaeus*. Adeo maledicentissimus, ut pro Timaeo, *Epitimaeus* diceretur.

(5) *Firmitati corporis*. Idem in Epam. *Namque illi genti plus est virium quam ingenii.*

patientia ponebatur, sic duritiei se dedisse, ut parsimonia victus atque cultus omnes Lacedaemonios vinceret: fuisse apud Thracas, homines vinolentos (1), reique veterinae (2) deditos; hos quoque in his rebus antecessisse: venisse ad Persas, apud quos summa laus esset fortiter venari (3), luxuriose vivere; horum sic imitatum consuetudinem, ut illi ipsi eum in his maxime admirarentur. Quibus rebus effecisse, ut apud quoscunque esset, princeps poneretur, habereturque carissimus. Sed satis de hoc: reliquos ordiamur.

## VIII. THRASYBULUS.

I. Thrasybulus Lyci Filius Atheniensis. Si per se virtus sine fortuna ponderanda sit, dubito an hunc primum omnium ponam. Illi sine dubio neminem praefero fide, constantia, magnitudine animi, in patriam amore (4). Nam, quod multi voluerunt, pauci potuerunt, ab uno tyranno patriam libe-

(1) *Thracas vinolentos*. In rem Horatius lib. I. od. 27.

*. Natis in usum laetitiae scyphis*
*Pugnare Thracum est.*

(2) *Reique veterinae*. Ita legit Schottus: quam lectionem tuemur, tum quod vulgatissimae lectioni quaedam labecula inerat expungenda, tum vel maxime, quod Alcibiadem, vino atque equitationi, cum apud Thracas esset, indulsisse tradit Plutarchus.

(3) *Fortiter venari*. Bellicosae gentes venationi maxime studebant, quo robustiores in bello fierent.

(4) *In patriam amore*. Hinc inter ejus laudes illa cognomina φιλόπολις, et φιλόπατρις *patriae amicus.*

liberare: huic contigit, ut a triginta oppressam tyrannis (1) ex servitute in libertatem vindicaret. Sed nescio quo modo, quum eum nemo anteiret his virtutibus, multi nobilitate praecucurrerunt (2). Primum Peloponnesio bello multa hic sine Alcibiade gessit (3): ille nullam rem sine hoc: quae ille universa naturali quodam bono fecit lucri. (Sed illa tamen omnia communia imperatoribus cum militibus et fortuna: quod in praelii concursu abit res a consilio ad vires (4), vimque pugnantium. Itaque jure suo nonnulla ab imperatore miles, plurima vero fortuna vindicat (5), seque his plus valuisse, quam ducis prudentiam, vere potest praedicare. Quare illud magnificentissimum factum proprium est Thrasybuli. Nam quum triginta tyranni, praepositi a Lacedaemoniis servitute oppressas tenerent Athenas, plurimos cives, quibus in bello pepercerat fortuna, partim patria expulissent (6), partim interfecis-

---

(1) *Tyrannis*. A quibus scilicet in exilium fuerat ejectus.

(2) *Praecucurrerunt*. Est a stadia currentibus petita translatio. Horat.

*Equis praecurreret albis.*

(3) *Sine Alcibiade gessit*. Ita sane Cic pro Mur. c. 9. *Hic multas res, et magnas sine imperatore gesserat; nullam rem sine hoc imperator.*

(4) *A consilio ad vires*. Egregie hic locus expressus est in orat. pro Mar. ab illis verbis: *nam bellicas laudes* ec.

(5) *Fortuna vindicat*. De Fortunae in bellis vi multa apud historicos: praecipua aliquot veterum loca indicat Lipsius, Polit.

(6) *Patria expulissent*. Quorum in numero ipse fuit Thrasybulus.

fecissent (1), plurimorum bona publicata inter se divisissent, non solum princeps, sed et solus initio bellum his indixit.

II. Hinc enim quum Phylen (2) confugisset (quod est castellum in Attica munitissimum) non plus habuit secum, quam triginta de suis (3). Hoc initium fuit salutis Atticorum; hoc robur libertatis clarissimae civitatis. Neque vero hic non contemtus est primo a tyrannis, sed ejus solitudo (4): quae quidem res et illis contemnentibus perniciei; et huic despecto saluti fuit. Haec enim illos ad persequendum segnes, hos autem (5) tempore ad comparandum dato fecit robustiores. Quo magis praeceptum illud omnium in animis esse debet: *Nihil in bello oportere contemni* (6); nec sine caussa dici: *Matrem timidi* (7) *flere non solere*. Neque tamen pro



---

(1) *Partim interfecissent.* Mille et quingentis, indicta caussa interfectis.

(2) *Phylen.* Quod centum stadiis Athenis aberat.

(3) *Triginta de suis.* Ad septuaginta fuisse a Xenophonte traduntur.

(4) *Sed ejus solitudo.* Malim sic cum Labino legas, quam *neque ejus solitudo*: aliter Cornelii mens non sibi satis constaret. Ceterum *solitudinem* vocat paucitatem eorum, qui Thrasybuli partibus studebant. Eo plane sensu Cicero in *de cl.* Oratoribus usus est: *Ab oratoribus quaedam in foro solitudo*.

(5) *Hos autem.* Nempe Thrasybuli socios. *Ad comparandum*, absolute non sine elegantia adhibitum.

(6) *Oportere contemni.* Id scilicet suadet conjurationis auctor Catilina per epistolam suis apud Sallustium.

(7) *Matrem timidi.* Quod in proverbium cessit: de quo Erasmus. In rem Plautus: *qui in rebus dubiis timidus est, haud nauci est.*

opinione Thrasybuli auctae sunt opes. Nam jam tum illis temporibus fortius boni (1) pro libertate loquebantur, quam pugnabant. Hinc Piraeeum transiit, Munychiamque munivit. Hanc bis tyranni oppugnare sunt adorti: ab eaque turpiter repulsi, protinus in urbem, armis impedimentisque (2) amissis, fugerunt. Usus est Thrasybulus non minus prudentia, quam fortitudine. Nam cedentes violari vetuit: cives enim civibus parcere aequum censebat: neque quisquam est vulneratus, nisi qui prior impugnare voluit. Neminem jacentem veste spoliavit (3): nil attigit, nisi arma, quorum indigebat, et quae ad victum pertinebant. In secundo praelio cecidit Critias (4) dux tyrannorum, cum quidem adversus Thrasybulum fortissime pugnaret.

III. Hoc dejecto (5) Pausanias venit Atticis auxilio, rex Lacedaemoniorum. Is inter Thrasybulum, et eos, qui urbem tenebant, fecit pacem, his conditionibus: *ne qui praeter triginta tyrannos, et decem, qui postea praetores creati, superioris more cru-*

(1) *Fortius boni*. Hic videtur Nepos Romanorum ignaviam obscure carpere, qui Caesaris tyrannidem dicto magis, quam facto oppugnabant. *Vide Cic. ad Att.* XIV. ep. 6.

(2) *Impedimentisque*. Dicuntur *impedimenta* in exercitu, quae ad usum militum circumferuntur, uti utensilia, cibaria, sarcinae, jumenta, atque id genus alia.

(3) *Jacentem veste spoliavit*. Turpissimum enim habebatur ex mortuis lucrifacere: quod proverbii locum obtinuit, cujus meminit Arist. Rhetor. 11.

(4) *Critias*. Quem omnium tyrannorum crudelissimum vocat Lactantius lib. 3.

(5) *Hoc dejecto*. Idest interfecto, atque immolato. *Dejicere* pro *sacrificare* usus est Flaccus Argon. *lib.* 1. *v.* 191. Tyranni enim ut pacis victimae mactantur.

*crudelitatis erant usi*, *afficerentur exilio*, *neve bona publicarentur* : *reipublicae procuratio* (1) *populo redderetur*. Praeclarum hoc quoque Thrasybuli, quod reconciliata pace, quum plurimum in civitate posset, legem tulit : *ne quis anteactarum* (2) *rerum accusaretur*, *neve mulctaretur* : eamque illi legem *Oblivionis* appellarunt. Neque vero hanc tantum ferendam curavit, sed etiam, ut valeret (3), effecit. Nam quum quidam ex his, qui simul cum eo in exilio fuerant, caedem eorum vellent, cum quibus in gratiam reditum erat, publice prohibuit: et id, quod pollicitus erat, praestitit.

IV. Huic pro tantis meritis honoris corona (4) a populo data est, facta duabus virgulis oleaginis, quae, quod amor civium, non vis expresserat, nullam habuit invidiam, magnaque fuit gloria. Bene ergo (5) Pit-



---

(1) *Reipublicae procuratio*. Δημοκρατια, populi nempe principatus.

(2) *Ne quis anteactarum*. Loquitur de Α᾽μνηϛια celeberrimo illo plebiscito, quo cautum, ne qua praeteritarum rerum mentio haberetur. Quam *legem oblivionis* appellat Nepos, *το της ἀμνηϛιας ψηφισμα*, *decretum oblivionis* Graeci dixere : unicum sane, et haud fallax componendarum civilium dissensionum remedium. Ita Syrus, v. 121.

*Civilis belli oblivio, defensio est.*

(3) *Ut valeret.* Ut servaretur.

(4) *Honoris corona*. Athenis aliisque Graeciae civitatibus obtinuit, ut, si qui optime de republica meriti essent, corona donarentur. Fiebant autem hae coronae virgulis oleaginis, duabus, aut tribus taeniis invicem contortis; de quibus erudite Paschalius *lib. VI. de coronis c.* 9.

(5) *Bene ergo*. Nota adprobationis apud latinos : sic Graeci suum καλως habent.

Pittacus ille (1), qui septem sapientum numero est habitus, quum ei Mitylenaei multa millia jugerum agri muneri darent: *Nolite, rogo vos*, inquit, *id mihi dare, quod multi invideant, plures etiam concupiscant. Quare ex istis nolo amplius, quam centum jugera, quae et mei animi aequitatem, et vestram voluntatem indicent. Nam parva munera, diutina: locupletia, non propria* (2) *esse consueverunt*. Illa igitur corona contentus Thrasybulus, neque amplius requisivit, neque quemquam honore se antecessisse existimavit. Hic sequenti tempore quum praetor classem ad Ciliciam appulisset, neque satis diligenter in castris ejus agerentur vigiliae, a barbaris (3), ex oppido noctu eruptione facta, in tabernaculo interfectus est.

## IX. CONON.

I. Conon (4) Atheniensis Peloponnesio bello accessit ad rempublicam, in eoque ejus opera magni fuit. Nam et praetor pedestribus exercitibus praefuit, et praefectus classis res magnas mari gessit. Quas ob caussas praecipuus ei honos habitus est: namque omnibus unus insulis praefuit (5). In qua pote-

(1) *Pittacus ille*. Quem *Mitylenaeum* vocarunt vulgo veteres.

(2) *Non propria*. Non perpetua. Virg. Aen. I.
*Connubio jungam stabili, propriamque dicabo.*

(3) *A barbaris* Aspondiis, qui Pamphiliam Lybiae conterminam incolebant.

(4) *Conon*. Thimothei filius.

(5) *Insulis praefuit*. Hoc sane novum, nec ullibi leges id imperii Cononem tenuisse.

potestate Pheras (1) cepit, coloniam Lacedaemoniorum. Fuit etiam extremo Peloponnesio bello praetor, quum apud Aegos (2) flumen copiae Atheniensium a Lysandro sunt devictae (3). Sed tum abfuit, eoque pejus res administrata est: nam et prudens rei militaris, et diligens erat imperator. Itaque nemini erat his temporibus dubium, si adfuisset, illam Athenienses calamitatem accepturos non fuisse.

II. Rebus autem afflictis, quum patriam obsideri audivisset, non quaesivit, ubi ipse tuto viveret, sed unde praesidio esset civibus suis. Itaque contulit se ad Pharnabazum satrapem Joniae, et Lydiae, eundemque generum regis (4), et propinquum: apud quem, ut multum gratia valeret, multo labore multisque effecit periculis. Nam quum Lacedaemonii, Atheniensibus devictis, in societate non manerent, quam cum Artaxerse (5) fecerant, Agesilaumque bellatum misissent in Asiam, maxime impulsi a Tissapherne, qui ex intimis regis ab amicitia ejus defecerat, et cum Lacedaemoniis coierat societatem: hunc adversus Pharnabazus habitus est imperator: re quidem vera exercitui praefuit Conon, ejusque omnia arbitrio gesta sunt. Hic multum ducem summum Agesilaum impedivit, saepeque ejus consiliis

 obsti-

(1) *Pheras. Pherae* oppidum Thessaliae, a quodam Alexandro, qui inde *Pheraeus* vocitatus est, crudeli imperio occupatae.

(2) *Apud Aegos. Aegos* Amnis in Thracia.

(3) *Devictae.* Penitus victae, ut nullae ad resurgendum vires restarent.

(4) *Generum regis.* Duxerat enim Pharnabazus Apamam uxorem, unam e filiabus Artaxersis, teste Plutarcho.

(5) *Cum Artaxerse.* Qui *Mnemon* dictus est.

obstitit: neque vero non fuit apertum, si ille non fuisset, Agesilaum Asiam Tauro tenus (1) regi fuisse erepturum. Qui posteaquam domum a suis civibus revocatus est, quod Boeotii, et Athenienses Lacedaemoniis bellum indixerant, Conon nihilo secius apud praefectos regis versabatur, hisque omnibus maximo erat usui.

III. Defecerat a rege Thissaphernes, neque id tam Artaxerxi, quam ceteris erat apertum. Multis enim magnisque meritis apud regem, etiam quum in officio non maneret, valebat. Neque id mirandum, si non facile ad credendum inducebabatur, reminiscens, ejus se opera Cyrum fratrem superasse. Hujus accusandi gratia Conon a Pharnabazo ad regem missus, posteaquam venit, primum ex more Persarum ad Chiliarchum (2), qui secundum gradum imperii tenebat Tithraustem accessit, seque ostendit cum rege colloqui velle: nemo enim sine hoc admittitur. Huic ille, *nulla*, inquit, *mora est: sed tu delibera, utrum colloqui malis, an per litteras agere, quae cogitas: necesse est enim, si in conspectum veneris venerari te regem* (3): (quod προ-

(1) *Tauro tenus.* Mons Asiae altissimus, quo tenus magnus ille rex Asiae Antiochus a Scipione devictus regnare jussus est.

(2) *Ad Chiliarchum.* Χιλιαρχος a Graecis dicitur, qui mille viris praefectus est. Videtur ejusdem protestatis fuisse, atque apud Romanos Imperatores *Praefectus praetorio.*

(3) *Venerari te regem.* Quippe Persarum reges Dii appellari, haberique voluerunt. Adorandi vero is ritus erat: regem adibant, ad sua genua accidebant, humique procumbentes terram osculabantur; manus etiam ad terga referebant, ut in Navigio tradit Lucianus.

προσκυνειν illi vocant (1) ). *Hoc si tibi grave est, per me nihilo secius, editis mandatis, conficies, quod studes.* Tum Conon: *Enimvero*, inquit, *non est grave quemvis honorem habere regi: sed vereor, ne civitati meae sit opprobrio (2), si, quum ex ea sim profectus, quae ceteris gentibus imperare consueverit, potius barbarorum, quam illius more fungar.* Itaque, quae volebat, huic scripta tradidit.

IV. Quibus cognitis, rex tantum auctoritate ejus motus est, ut Tissaphernem hostem judicaverit, et Lacedaemonios bello persequi jusserit, et ei permiserit, quem vellet, eligere ad dispensandam (3) pecuniam. Id arbitrium Conon negavit sui esse consilii, sed ipsius, qui optime suos nosse (4) deberet: sed se suadere, Pharnabazo id negotii daret. Hinc magnis muneribus donatus ad mare est missus, ut Cypriis, et Phoenicibus, ceterisque maritimis civitatibus naves longas imperaret, classemque, quod proxima aestate mare tueri posset, compararet: dato adjutore Pharnabazo, sicut ipse voluerat. Id ut Lacedaemoniis est nuntiatum, non sine cura rem administrarunt, quod majus bellum imminere arbitrabantur, quam si cum barbaro solum contenderent. Nam ducem fortem (5) et prudentem, regiis opibus



(1) Προσκυνειν *illi vocant*. *Illi* scilicet Graeci vocant προσκυνειν, hoc est *adorare.*

(2) *Opprobrio.* Graecis, ac praesertim Atheniensibus turpis, et indigna ejusmodi veneratio habebatur.

(3) *Ad dispensandam pecuniam.* Graeci dixere ταμιαν pecuniis scilicet congerendis dispensandisque praefectum.

(4) *Optime suos nosse.* Ita Martialis:

*Principis est virtus maxima nosse suos.*

(5) *Ducem fortem*. Et praeterea, ut notat Diodor. lib. XIV. res hostium apprime edoctum.

bus praefuturum, ac secum dimicaturum videbant: quem neque consilio, neque copiis superare possent. Hac mente magnam contrahunt classem: proficiscuntur Pisandro duce. Hos Conon apud Cnidum adortus magno praelio fugat, multas naves capit, complures deprimit. Qua victoria non solum Athenae, sed etiam cuncta Graecia, quae sub Lacedaemoniorum fuerat imperio, liberata est (1). Conon cum parte navium in patriam venit: muros dirutos a Lysandro utrosque et Piraeei, et Athenarum reficiendos curat: pecuniaeque quinquaginta talenta, quae a Pharnabazo acceperat, civibus suis donat (2).

V. Accidit huic, quod ceteris mortalibus, ut inconsideratior in secunda, quam in adversa esset fortuna. Nam classe Peloponnesiorum devicta, quum ultum se injurias patriae (3) putaret, plura concupivit, quam efficere potuit. Neque tamen ea non pia et probanda fuerunt, quod potius patriae opes augeri, quam regis maluit. Nam quum magnam auctoritatem sibi pugna illa navali, quam apud Cnidum fecerat, constituisset, non solum inter barbaros, sed etiam inter omnes Graeciae civitates; clam dare operam coepit, ut Joniam, et Aeoliam restitueret Atheniensibus. Id quum minus diligenter esset celatum, Teribazus, qui Sardibus praeerat, Cononem evocavit, simulans ad regem eum se mittere velle

(1) *Liberata est*. Hinc honoris ergo erectae publice statuae fuerunt prope Jovis Servatoris simulacrum, Cononi una, altera Cypri regi Evagorae.

(2) *Civibus suis donat*. Praeter autem istam liberalitatem, vel alia illius in cives beneficia recenset Athenaeus.

(3) *Injurias patriae*. Injurias a Lacedaemoniis patriae illatas.

velle magna de re. Hujus nuntio parens quum venisset, in vincula conjectus est: in quibus aliquandiu fuit. Nonnulli eum ad regem abductum, ibique periisse scriptum reliquerunt. Contra ea Dinon historicus (1), cui nos plurimum de Persicis rebus credimus, effugisse scripsit. Illud addubitat, utrum Teribazo sciente, an imprudente sit factum.

## X. DION.

I. Dion Hipparini filius Syracusanus, nobili genere natus, utraque implicatus tyrannide Dyonisiorum. Namque ille superior (2) Aristomachen, sororem Dionis habuit in matrimonio (3): ex qua duos filios, Hipparinum, et Nisaeum procreavit; totidem filias Sophrosynen et Areten: quarum priorem Dionysio filio eidem, cui regnum reliquit, nuptum dedit; alteram Areten Dioni. Dion autem praeter nobilem propinquitatem, generosamque majorum famam, multa alia ab natura habuit bona: in his ingenium docile, come, aptum ad artes optimas: magnam corporis dignitatem (4), quae non minimum commendatur: magnas praeterea divitias a patre relictas, quas ipse tyranni muneribus auxerat. Erat intimus Dionysio priori, neque minus

---

(1) *Dinon historicus*. Is Persica scripsit: Artaxersis Ochi, et Philippi tempore vixit.

(2) *Ille superior*. Major, antiquior: Sic *Cato superior*, qui alias *major* dictus est.

(3) *Habuit in matrimonio*. Quin duas habuit uxores, quas uno die duxit, Aristomachen Dionis sororem, et Doridem Locrensem.

(4) *Corporis dignitatem*. Formam virilem: Plinius *dignitatem oris*, Suetonius *dignitatem formae* dixerunt.

nus propter mores, quam affinitatem. Namque etsi Dionysii crudelitas ei displicebat, tamen salvum illum propter necessitudinem, magis etiam suorum caussa (1) esse studebat. Aderat in magnis rebus: ejusque consilio multum movebatur tyrannus, nisi qua in re major ipsius cupiditas intercesserat. Legationes vero omnes, quae essent illustriores, per Dionem administrabantur. Quas quidem ille diligenter obeundo, fideliter administrando, crudelissimum nomen tyranni sua humanitate tegebat.

II. Hunc a Dionysio missum Carthaginienses suspexerunt, ut neminem unquam Graeca lingua loquentem magis sint admirati. Neque vero haec Dionysium fugiebant. Nam quanto esset sibi ornamento, sentiebat. Quo fiebat, ut uni huic maxime indulgeret, neque eum secus diligeret ac filium. Qui quidem, quum Platonem Tarentum venisse (2) fama Siciliam esset perlata, adolescenti non negare potuit, quin eum arcesseret, quum Dion eum audiendi cupiditate flagraret. Dedit ergo huic veniam, magnaque eum ambitione (3) Syracusas perduxit. Quem Dion adeo admiratus est, atque adamavit, ut se totum (4) ei traderet. Neque vero minus Plato delectatus est Dione. Itaque quum a Dionysio tyranno crudeliter violatus esset (5), quippe quem ve-

(1) *Suorum causa*. Sororis, et natorum.

(2) *Tarentum venisse*. L. Camillo, Ap. Claudio consulibus.

(3) *Ambitione*. Magno exquisitoque apparatu, qualis philosophorum principi decebat.

(4) *Se totum ei traderet*. Ut Dion communi nomine vocaretur a scriptoribus *Platonis amicus*.

(5) *Violatus esset*. Caussam adfert Plutarchus: scribit

venundari jussisset: tamen eodem rediit (1), ejusdem Dionis precibus adductus. Interim in morbum incidit (2) Dionysius: quo quum graviter conflictaretur, quaesivit a medicis Dion, quemadmodum se haberet; simulque ab his petiit, si forte majori esset periculo, ut sibi faterentur: nam velle se cum eo colloqui de partiendo regno: quod fororis suae filios ex illo natos partem regni putabat debere habere. Id medici non tacuerunt, et ad Dyonisium filium sermonem (3) retulerunt. Quo ille commotus, ne agendi cum eo esset Dioni potestas, patri soporem (4) medicos dare coegit. Hoc aeger sumto, somno sopitus diem obiit supremum.

III. Tale initium fuit Dionis et Dionysii simultatis, eaque multis rebus aucta est: sed tamen primis temporibus aliquandiu simulata inter eos amicitia mansit. Quumque Dion non desineret obsecrare Dionysium, ut Platonem Athenis arcesseret, et ejus consiliis uteretur, ille, qui in aliqua re vellet patrem imitari, morem ei gessit (5): eodemque tem-

---

bit enim Platoni de justitia edisserenti illud, audiente Dionysio, liberius excidisse, vitam justorum beatam, tyrannorum miseram esse.

(1) *Eodem rediit.* Hunc alterum Platonis in Siciliam adventum cave credas, ut hic primo videtur, Dionysio priore regnante evenisse: sed sciendum, illo nonnisi mortuo, alterius Dionysii rogatu Platonem Syracusas repetiisse.

(2) *In morbum incidit.* Ob immoderatum conquisitissimarum epularum usum, quas adeo delicate apparabat, ut *mensae Syracusiae* in proverbium abiierint.

(3) *Sermonem.* Habitum cum medicis.

(4) *Soporem. Soporem* pro soporifero poculo dixit: ὑπνοφόρον dixere Graeci.

(5) *Morem ei gessit.* Ad Platonem scripsit. Ejus enim extat epistolae summa in Platonis epistolis.

tempore Philistum historicum Syracusas reduxit (1), hominem amicum non magis tyranno, quam tyrannidi. Sed de hoc in eo meo libro (2) plura sunt exposita, qui de historicis conscriptus est. Plato autem tantum apud Dionysium auctoritate potuit, valuitque eloquentia, ut ei persuaserit tyrannidis facere finem, libertatemque reddere Syracusanis. A qua voluntate Philisti consilio deterritus, aliquanto crudelior esse coepit.

IV. Qui quidem quum a Dione se superari videret ingenio, auctoritate, amore populi, verens, ne si eum secum haberet, aliquam occasionem sui daret opprimendi, navem ei triremem (3) dedit, qua Corinthum deveheretur (4): ostendens, se id utriusque facere caussa, ne, quum inter se timerent, alteruter alterum praeoccuparet. Id quum factum multi indignarentur, magnaeque esset invidiae tyranno, Dionysius omnia, quae moveri poterant Dionis in naves imposuit, ad eumque misit. Sic enim existimari volebat, id se non odio hominis, sed suae salutis fecisse caussa. Postea vero quam audivit eum in Peloponneso manum comparare, sibique bellum facere conari; Areten Dionis uxorem alii nuptum dedit (5), filiumque ejus (6) sic

(1) *Syracusas reduxit*. Ab exilio Adriatico, in quo multa scripserat, a priore Dionysio regno expulsus.

(2) *In eo meo libro*. Qui sane desideratur.

(3) *Navem ei triremem*. At parvum navigium a Platone, navem piscatoriam a Plutarcho fuisse accepimus.

(4) *Corinthum deveheretur*. Plutarchus in Italiam, Diodorus in Peloponnesum: alterum verisimilius: Corinthus enim in Peloponneso est.

(5) *Alii nuptum dedit*. Nempe Timocrati familiari suo.

(6) *Filiumque ejus*. Hipparinum intellige.

sic educari jussit, ut indulgendo turpissimis imbueretur cupiditatibus. Nam puer, priusquam pubes esset ad foedissima quaeque instituebatur; vino epulisque obruebatur, neque ullum tempus sobrio relinquebatur. Is usque eo vitae statum commutatum ferre non potuit, postquam in patriam rediit pater, (namque appositi erant custodes, qui eum a pristino victu (1) deducerent) ut se e superiore parte aedium dejecerit, atque ita interierit. Sed illuc revertor.

V. Postquam Corinthum pervenit Dion, et eodem perfugit Heraclides (2), ab eodem expulsus Dionysio, qui praefectus fuerat equitum, omni ratione bellum comparare coeperunt. Sed non multum proficiebant, quod multorum annorum (3) tyrannis magnarum opum putabatur. Quam ob caussam pauci ad societatem (4) periculi perducebantur. Sed Dion fretus non tam suis copiis, quam odio tyranni, maximo animo, duabus onerariis (5) navibus, quinquaginta annorum imperium, munitum quingentis longis navibus, decem equitum, centumque peditum millibus, profectus oppugnatum, quod omnibus gentibus admirabile est visum, adeo facile per-

(1) *Pristino victu*. Hic *victus* pro vitae genere adhibetur: quod nullibi fortasse inveneris.

(2) *Heraclides*. Homo seditiosus, mobilis, reique militaris plane rudis.

(3) *Multorum annorum*. Scilicet quinquaginta.

(4) *Pauci ad societatem*. E Syracusanis quidem pauci, e Graecia vero multi, qui periculi societatem inire voluerunt.

(5) *Duabus onerariis*. At Plutarchus quinque fuisse scriptum reliquit.

perculit (1), ut post diem tertium, quam Siciliam attigerat Syracusas introierit (2). Ex quo intelligi potest, nullum esse imperium tutum, nisi benevolentia munitum (3). Eo tempore aberat Dionysius, et in Italia classem opperiebatur (4); adversariorum ratus neminem sine magnis copiis ad se venturum: quae res eum fefellit. Nam Dion his ipsis, qui sub adversarii fuerant potestate, regios spiritus (5) repressit, totiusque ejus partis Siciliae potitus est, quae sub Dionysii potestate fuerat: parique modo urbis Syracusarum, praeter arcem, et insulam (6) adjunctam oppido; eoque rem perduxit, ut talibus pactionibus pacem tyrannus facere vellet: Siciliam Dion obtineret, Italiam (7) Dionysius, Syracusas Apollocrates, cui maximam fidem uni habebat Dionysius.

VI.

---

(1) *Perculit.* Evertit.

(2) *Introierit.* Et una cum eo frater ejus Megales, Callippus Atheniensis: nonnulli praeterea exules Syracusani, quos inter primus Dion tanto plausu exceptus dicitur, ut tyrannidi prope finis appareret.

(3) *Benevolentia munitum.* Hujus praecepti exemplum luculentum proponit Tacitus in Bardano rege Parthorum lib. XI. Annal. c. 10.

(4) *Classem opperiebatur.* Cui Philistus praeerat.

(5) *Regios spiritus.* Regiam superbiam, ac ferociam. *Spiritus* hic notat ὑπερφρονημα Graecorum. Sic Caesar de Ariovisto *lib.* 1. *c* 33. quod ibi adnotavimus.

(6) *Et insulam. Insula* pars erat urbis Syracusarum, quae tanta laxitate erant, ut e quatuor fere urbibus maximis constare dicerentur, quorum un. *Insula*, altera *Acradina*, tertia *Tyche*, quarta *Neapolis* appellabatur.

(7) *Italiam.* Eam nempe Italiae partem Siciliae conterminam.

VI. Has tam prosperas, tamque inopinatas res consecuta est subita commutatio, quod fortuna sua mobilitate, quem paullo ante extulerat, demergere est adorta. Primum in filio, de quo commemoravi supra, suam vim exercuit. Nam quum uxorem reduxisset (1), quae alii fuerat tradita, filiumque vellet revocare ad virtutem a perdita luxuria, accepit gravissimum parens vulnus morte filii: deinde orta dissensio est inter eum, et Heraclidem, qui quidem Dioni principatum non concedens, factionem comparavit. Neque is minus valebat apud optimates; quorum consensu praeerat classi, quum Dion exercitum pedestrem teneret. Non tulit hoc animo aequo Dion, et versum illum Homeri retulit ex secunda rhapsodia, in quo haec sententia est: *Non posse* (2) *bene geri rempublicam multorum imperiis*. Quod dictum magna invidia consecuta est: namque aperuisse videbatur, se omnia in sua potestate esse velle. Hanc ille non lenire obsequio, sed acerbitate opprimere studuit, Heraclidemque, quum Syracusas venisset, interficiendum curavit.

VII. Quod factum omnibus maximum timorem injecit: nemo enim illo interfecto se tutum putabat. Ille autem, adversario remoto, licentius eorum bona, quos sciebat adversus se sensisse, militibus dispertivit. Quibus divisis, quum quotidiani ma-

---

(1) *Uxorem reduxisset*. Areten scilicet, expulso Dione invitam Timocrati traditam.

(2) *Non posse etc.* Quam sententiam ab Homero primum benigne prolatam illa duo Romani imperii dedecora Caligula, ac Domitianus ad majorem suae tyrannidis stabilitatem crudeliter avareque detorserunt.

maximi fierent sumptus, celeriter pecunia deesse coepit: neque, quo manus porrigeret, suppetebat, nisi in amicorum possessiones. Id hujusmodi erat, ut, quum milites reconciliasset, amitteret optimates. Quarum rerum cura frangebatur, et insuetus male audiendi non aequo animo ferebat, de se ab iis male existimari, quorum paullo ante in caelum fuerat elatus laudibus. Vulgus autem, offensa in eum (1) militum voluntate, liberius loquebatur, et tyrannum non ferendum dictitabat.

VIII. Haec ille intuens, quum, quemadmodum sedaret, nesciret, et quorsum evaderent; Callicrates quidam, civis Atheniensis, qui simul cum eo ex Peloponneso in Siciliam venerat, callidus (2), et ad fraudem acutus, sine ulla religione ac fide, adit ad Dionem, et ait: eum in magno periculo esse propter offensionem populi, et odium militum: quod nullo modo evitare posset, nisi alicui suorum negotium daret, qui se simularet illi inimicum; quem si invenisset idoneum, facile omnium animos cogniturum, adversariosque sublaturum, quod inimici ejus dissidenti suos sensus aperturi forent. Tali consilio probato excipit has partes (3) ipse Callicrates, et se armat imprudentia Dionis. Ad eum interficiendum socios conquirit, adversarios ejus

---

(1) *Offensa in eum*. Idest *alienata militum voluntate*.

(2) *Callidus etc.* A Plutarcho μιαρώτατος impurissimus appellatus.

(3) *Excipit has partes*. A scenis atque histrionibus petita translatio. Conjungit Cic. *personam* et *partes*, ut pro Archia: *nisi hanc personam, et has partes possum sustinere:* ut vero hic Nepos *excipere partes*, ita ille *suscipere* passim dixit.

ejus convenit, conjurationem confirmat. Res multis consciis, quae gereretur, elata, refertur ad Aristomachen fororem Dionis, uxoremque Areten. Illae timore perterritae conveniunt, cujus de periculo timebant. At ille negat, a Callicrate fieri sibi insidias: sed illa, quae agerentur, fieri praecepto suo. Mulieres nihilo secius Callicratem in aedem Proserpinae deducunt, ac jurare cogunt (1), nihil ab illo periculi fore Dioni. Ille hac religione non modo ab incepto non deterritus, sed ad maturandum concitatus est, verens, ne prius consilium suum aperiretur, quam conata perfecisset.

IX. Hac mente proximo die festo, cum a conventu remotum se Dion domi teneret, atque in conclavi edito (2) recubuisset; consciis loca munitiora oppidi tradidit: domum custodibus sepsit: a foribus qui non discederent, certos praefecit. Navem triremem armatis ornat, Philocratique fratri suo tradit: eamque in portu agitari jubet, ut si exercere remiges vellet: cogitans, si forte consiliis obstitisset fortuna, ut haberet, quo fugeret, ad sa-



---

(1) *Ac jurare cogunt.* Maximum sane apud Siculos habebatur illud jusjurandum, quod in aede Proserpinae jurabatur. Hoc vero ritu fiebat: qui jurare adigebantur, praesente Cerere, peractisque quibusdam sacrificiis, Deae purpuram induebat, tum ardentem captans faculam jusjurandum concipiebat.

(2) *In conclavi edito.* Solebant veteres, cum per silentium aliquid agere, vel a negotiis se aliquandiu removere sine interpellatoribus vellent, cubiculum in superiore parte domus ad id factum ascendere, ibique quasi otiandi gratia immorari. Ita Suetonius de Augusto c. 72.

lutem. Suorum autem e numero Zacynthios (1) adolescentes quosdam eligit, cum audacissimos, tum viribus maximis, hisque dat negotium, ut ad Dionem eant inermes, sic uti conveniendi ejus gratia viderentur venire. Hi propter notitiam (2) sunt intromissi. At illi, ut limen ejus intrarunt, foribus obseratis in lecto cubantem invadunt: colligant; fit strepitus, adeo ut exaudiri possit foris. Hic, sicut ante saepe dictum est, quam invisa sit singularis potentia, et miseranda vita, qui se metui, quam amari maluit, cuivis facile intellectu fuit. Namque illi ipsi custodes, si propitia fuissent voluntate, foribus effractis servare eum potuissent, quod illi inermes, telum foris flagitantes, vivum tenebant. Cui quum succureret nemo, Lyco quidam Syracusanus per fenestras gladium dedit, quo Dion interfectus est.

X. Confecta caede quum multitudo visendi gratia introiisset, nonnulli ab insciis pro noxiis conciduntur: nam celeri rumore dilato (3), Dioni vim allatam, multi concurrerant, quibus tale facinus displicebat. Hi falsa suspicione ducti, immerentes inermes, ut sceleratos occidunt. Hujus de morte, ut palam factum est, mirabiliter vulgi mutata est voluntas (4). Nam qui vivum eum tyrannum vocitarant eundem

(1) *Zacinthios*. Insula *Zacinthus* non longe jacet a Cephalonia.

(2) *Propter notitiam.* Scilicet ut cognoscerentur.

(3) *Rumore dilato.* Ita in Aug. Suetonius, *fama distulit.*

(4) *Mutata est voluntas*. Re enim vera Callippus, Dione interfecto, principatum excepit, et menses tredecim imperavit. Plutarchus vero addit brevi post tempore poenas dedisse a Polyperconte, eoque ipso pugione percussum, quo Dion caesus erat, interiisse.

dem liberatorem patriae tyrannique expulsorem praedicabant. Sic subito misericordia odio successerat, ut eum suo sanguine, si possent, ab Acheronte (1) cuperent redimere. Itaque in urbe celeberrimo loco elatus publice sepulchri monumento donatus est (2). Diem obiit circiter annos quinquaginta quinque natus; quartum post annum, quam ex Peloponneso in Siciliam redierat.

## XI. IPHICRATES.

I. Iphicrates Atheniensis non tam magnitudine rerum gestarum, quam disciplina militari nobilitatus est. Fuit enim talis dux, ut non solum aetatis suae cum primis compararetur, sed ne de majoribus natu quidem quisquam anteponeretur. Multum vero in bello est versatus, saepe exercitibus praefuit: nusquam culpa (3) male rem gessit, semper consilio vicit; tantumque eo valuit, ut multa in re militari partim nova attulerit, partim meliora fecerit. Namque ille pedestria arma mutavit: quum ante illum imperatorem maximis clypeis, brevibusque hastis, minutis gladiis (4) uterentur. Ille e con-



(1) *Ab Acheronte*. Ab inferis. *Metellos ex Acheronte excitatos*. Cic.

(2) *Donatus est*. Egregius sane honor fuit sepulturae loco in urbe donari; nulli enim intra urbem dabatur, nisi aliquando imperatoribus, quod veteres religionem obstare credebant.

(3) *Nusquam culpa*. Tamen consilium ejus in re militari carpit Xenophon *lib. VI.* in extr.

(4) *Minutis gladiis*. Semispathis, quarum meminit Vegetius.

contrario peltam pro parma (1) fecit, a quo postea *peltastae* pedites appellantur, ut ad motus concursusque essent leviores. Hastae modum duplicavit (2) gladios longiores fecit. Idem genus loricarum mutavit (3), et pro ferreis, atque aeneis lineas dedit (4). Quo facto expeditiores milites reddidit: nam pondere detracto, quod aeque corpus tegeret, et leve esset, curavit.

II. Bellum cum Thracibus gessit: Seuthen socium Atheniensium in regnum restituit. Apud Corinthum (5) tanta severitate exercitui praefuit, ut nullae unquam in Graecia neque exercitatiores copiae, neque magis dicto audientes fuerint duci: in eamque

(1) *Peltam pro parma*. *Pelta* scutum brevissimum quod duplicem hinc inde arcuatae lunae speciem referebat. Hinc peltae *lunatae* dictae.

(2) *Modum duplicavit*. Verum, teste Diodoro, hastas magnitudine sesquialtera auxit, eas nempe fecit, ut totam magnitudinem antiquarum, et dimidiam praeterea partem continerent.

(3) *Mutavit*. Quippe gravis erant armaturae: nam ferreis aeneisque lamellis obtegebantur: quae loricae ut tutando corpori aptae erant, ita militem impeditiorem ad motus fugamque reddebant.

(4) *Lineas dedit*. Loricis lineis Graeci primum usi sunt; et quidem antiquissimi, uti apud Homerum. Illarum porro construendarum ea erat ratio, ut e filis pluribus funiculos intexerent, seque inter aptarent. Hinc a funiculorum numero *bilices*, *trilices* denominatae. Hoc autem conficiebatur modo. E lino factum textum quoddam vino austero affatim salito macerabant, deinde ita cogebant, ut crassitiem lini octies, decies, aut ultra in semet complicati haberet. Caesar *subcoacta* vocat, Ulpianus *coactilia*, Plin. *lanas coactas*.

(5) *Apud Corinthum*. Hinc bellum *Corinthium* appellatum est.

que consuetudinem adduxit, ut, quum praelii signum ab imperatore esset datum, sine ducis opera sic ordinatae consisterent, ut singuli ab peritissimo imperatore dispositi viderentur. Hoc exercitu moram (1) Lacedaemoniorum intercepit (2): quod maxime tota celebratum est Graecia. Iterum eodem bello omnes copias eorum fugavit: quo facto magnam adeptus est gloriam. Quum Artaxerxes (3) Aegyptio regi (4) bellum inferre voluit, Iphicratem ab Atheniensibus petivit ducem, quem praeficeret, exercitui conductitio (5), cujus numerus duodecim millium (6) fuit: quem quidem sic omni disciplina militari erudivit, ut, quemadmodum quondam *Fabiani* milites (7) Romani appellati sunt, sic *Iphicratenses* apud Graecos in summa laude fuerint. Idem subsidio Lacedaemoniis profectus (8), Epaminondae re-



(1) *Moram. Mora* vox sane Graeca, idem ac μοῖρα *pars*, quod pars erat exercitus. Hanc vero alii quingentis, alii septingentis, alii nongentis militibus constitisse scribunt.

(2) *Intercepit.* Alii *interfecit.* Utraque haud improbanda lectio.

(3) *Artaxerxes.* Cognomine *Mnemon.*

(4) *Regi Aegyptio.* Acori.

(5) *Conductitio.* Idest mercede conducto. Sic in Chabria: *conductitiae catervae.*

(6) *Duodecim millium.* Immo XX. millium ex Diodoro.

(7) *Fabiani milites.* Hinc in utriusque Imperii notitia legimus *Jovinianos, Theodosianos, Gratianenses*, aliosque a Principum, quorum sub signis erant, nomine ambitiose denominatos.

(8) *Lacedaemoniis profectus.* Post illam apud Leuctra pugnam, qua opes Lacedaemoniorum accisae fuerunt, Thebanis, Epaminonda duce, victoribus.

retardavit impetus: nam nisi ejus adventus appropinquasset, non prius Thebani Sparta abscessissent, quam captam incendio delessent.

III. Fuit autem et animo magno, et corpore, imperatoriaque forma, ut ipso aspectu cuivis injiceret admirationem sui. Sed in labore remissus nimis parumque patiens, ut Theopompus memoriae prodidit. Bonus vero civis, fideque magna: quod cum in aliis rebus declaravit, tum maxime in Amyntae Macedonis liberis tuendis. Namque Eurydice mater Perdiccae, et Philippi, cum his duobus pueris, Amynta mortuo, ad Iphicratem confugit, ejusque opibus defensa est. Vixit ad senectutem, placatis in se suorum civium animis. Caussam capitis semel dixit, bello sociali (1), simul cum Timotheo, eoque judicio est absolutus (2). Menesthea filium reliquit, ex Thressa natum, Coti regis filia (3). Is quum interrogaretur, utrum pluris patrem, matremne faceret; *matrem*, inquit. Id quum omnibus mirum videretur: At ille, *merito*, inquit, *facio*: *nam pater* (4), *quantum in se fuit*, *Thracem me genuit*: *contra ea mater Atheniensem.*

XII.

---

(1) *Bello sociali*. Sociale dictum illud bellum, quod Athenienses cum Chiis, Rhodiis, Cois, et Byzantinis, aliisque, qui a se desciverant, gesserunt.

(2) *Est absolutus*. Non ita Timotheus, qui eo judicio damnatus est, ejusque lis centum talentis aestimata.

(3) *Filia*. Anaxandride.

(4) *Nam pater*. Qua sententia argute, ut vides, patris cum barbara matrimonium perstringit.

## XII. CHABRIAS.

I. Chabrias Atheniensis. Hic quoque in summis habitus est ducibus, resque multas memoria dignas gessit. Sed ex his elucet maxime inventum ejus in praelio, quod apud Thebas fecit, quum Boeotiis subsidio venisset. Namque ea victoria fidente summo duce Agesilao, fugatis jam ab eo conductitiis catervis, reliquam phalangem (1) loco vetuit cedere, obnixoque genu scuto (2), projectaque (3) hasta impetum excipere hostium docuit. Id novum Agesilaus intuens progredi non est ausus, suosque jam incurrentes tuba revocavit. Hoc usque eo in Graecia fama celebratum est, ut illo statu Chabrias sibi statuam fieri voluerit, quae publice ei ab Atheniensibus in foro constituta est. Ex quo factum est ut postea athletae, ceterique artifices (4) his statibus in statuis ponendis uterentur, in quibus victoriam essent adepti.

II. Chabrias autem multa in Europa bella (5) admi-

f 4

(1) *Phalangem.* Erat *phalanx* peditum stabile agmen apud Macedonas, figura quadrata, el cunei, ubi pes pedi, clypeus clypeo, vir viro in acie conserebantur.

(2) *Obnixoque genu scuto.* Idest obfirmato genu ad scutum. Planius fortasse dixisset: *obnixo genu in scutum.*

(3) *Projectaque.* Porrecta, vel ante erecta.

(4) *Ceterique artifices.* Intellige scenicos, musicos, Dionysios, Pantomimos, atque id genus alios, qui more Graecorum eo nimirum statu pingi solebant, quo suum quisque adversarium vicissent.

(5) *Multa in Europa bella.* Tacho tum Aegypti rege, patre Nectanebi, quem venerat adjutum.

ministravit, quum dux Atheniensium esset, multa in Aegypto sua sponte gessit (1): nam Nectanebum adjutum profectus, regnum ei constituit. Fecit idem Cypri, sed publice ab Atheniensibus Evagorae adjutor datus: neque prius inde discessit, quam totam insulam bello devinceret; qua ex re Athenienses magnam gloriam sunt adepti. Interim bellum inter Aegyptios, et Persas conflatum est: et Athenienses cum Artaxerxe societatem habebant (2); Lacedaemonii cum Aegyptiis, a quibus magnas praedas Agesilaus rex eorum faciebat. Id intuens Chabrias, quum in re nulla Agesilao cederet, sua sponte eos adjutum profectus, Aegyptiae classi praefuit; pedestribus copiis Agesilaus.

III. Tum praefecti regis Persiae legatos miserunt Athenas questum, quod Chabrias adversum regem bellum gereret cum Aegyptiis. Athenienses diem certam Chabriae praestituerunt (3), quam ante, domum nisi redisset, capitis se illum damnaturos denuntiarunt. Hoc ille nuntio Athenas rediit, neque ibi diutius est moratus, quam fuit necesse. Non enim libenter erat ante oculos civium suorum: quod et vivebat laute, et indulgebat sibi liberalius, quam ut invidiam vulgi posset effugere. Est enim hoc commune vitium in magnis liberisque civitatibus, ut

---

(1) *Sua sponte gessit.* At privato officio, non publico, aeque ac si Aegypti res a populo delatae ei mandataeque fuissent.

(2) *Societatem habebant.* Qua societate et regi Iphicratem belli ducem petenti Athenienses miserunt, et Chabriam in regem arma ferentem domum revocarunt.

(3) *Praestituerunt.* Ita Cic. in Ver. *Diem praestituit operi faciendo Kal. Dec.*

ut invidia gloriae comes sit (1): et libenter de his detrahant, quos emergere videant altius: neque animo aequo pauperes alienam opulentium intuentur fortunam. Itaque Chabrias, quoad ei licebat, plurimum aberat (2). Neque vero solus ille aberat Athenis libenter, sed omnes fere principes fecerunt idem: quod tantum se ab invidia putabant abfuturos, quantum a conspectu suorum recessissent. Itaque Conon plurimum Cypri vixit, Iphicrates in Thracia, Timotheus Lesbi, Chares in Sigeo (3). Dissimilis quidem Chares eorum factis, et moribus, sed tamen Athenis et honoratus, et potens.

IV. Chabrias autem periit bello sociali (4) tali modo. Oppugnabant Athenienses Chium. Erat in classe Chabrias privatus, sed omnes, qui in magistratu erant, auctoritate anteibat; eumque magis milites, quam qui praeerant, adspiciebant (5). Quae res ei maturavit mortem. Nam dum primus studet portum intrare (6), et gubernatorem jubet eo dirigere navem, ipse sibi perniciei fuit. Quum enim eo penetrasset, ceterae non sunt secutae. Quo facto

(1) *Gloriae comes.* Sallustius: *meminisse post gloriam invidiam sequi.*

(2) *Plurimum aberat.* Ita enim et a suorum invidia procul erat, et sui desiderium in animis civium absentia facile excitabat.

(3) *Sigeo. Sigeum* Troadis promontorium ad Scamandrum.

(4) *Bello sociali.* De quo bello mentionem antea in Iphicrate fecimus.

(5) *Adspiciebant.* Reverebantur. Tacitus *adspectare* dixit; Livius *intueri.*

(6) *Studet portum intrare.* Festinat. Hinc *studium* pro festinatione apud Caesarem.

cto circumfusus hostium concursu, quum fortissime pugnaret, navis rostro percussa coepit sidere (1). Hinc refugere quum posset, si se in mare dejecisset, quod suberat classis Atheniensium, quae exciperet natantem: perire maluit, quam armis abjectis (2) navem relinquere, in qua fuerat vectus. Id ceteri facere noluerunt, qui nando in tutum pervenerunt. At ille praestare honestam mortem turpi vitae existimans, cominus pugnans telis hostium interfectus est.

## XIII. TIMOTHEUS.

Timotheus, Cononis filius Atheniensis. Hic a patre acceptam gloriam multis auxit virtutibus: fuit enim disertus (3), impiger, laboriosus, rei militaris (4) peritus, neque minus civitatis regendae. Multa hujus sunt praeclare facta; sed haec maxime illustria. Olynthios (5) et Byzantios bello subegit. Sa-

---

(1) *Sidere.* Demergi. Pedo Albin.
*jam sidere limo.*
*Navigia. . . .*
At *sidere* vel anchorae dicuntur, quae in fundo fixae haerent.

(2) *Armis abjectis.* Quod militare crimen erat, et capite dignum.

(3) *Disertus.* Cic. lib. 1. de Offic. *Africanus eloquentia cumulavit bellicam gloriam; quod idem fecit Timotheus Cononis filius, qui cum belli laudem non inferior fuisset, quam pater, ad eam laudem doctrinae, et ingenii gloriam adjecit.*

(4) *Rei militaris.* Ad quam eximiam belli scientiam adde vel egregiam fortunam.

(5) *Olynthios.* De quo bello etiam ex Demosthene licet cognoscere Olinth. II.

Samum cepit, in qua oppugnanda superiore bello Athenienses mille et ducenta talenta consumserant: hanc ille sine ulla publica impensa populo restituit. Adversum Cotym bella gessit, ab eoque mille et ducenta talenta praedae in publicum dedit. Cyzicum (1) obsidione liberavit. Ariobarzani (2) simul cum Agesilao auxilio profectus est: a quo quum Laco (3) pecuniam numeratam accepisset, ille cives suos agro atque urbibus augeri maluit, quam id sumere, cujus partem domum suam ferre posset. Itaque accepit Erichtonem (4), et Sestum.

II. Idem classi praefectus circumvehens Peloponnesum, Laconicam populatus, classem eorum fugavit: Corcyram sub imperium Atheniensium redegit: sociosque idem adjunxit Epirotas (5), Athamanas, Chaonas, omnesque eas gentes, quae mare illud adjacent. Quo facto Lacedaemonii de diutina contentione destiterunt, et sua sponte Atheniensibus imperii maritimi principatum (6) concesserunt; pacemque his legibus constituerunt, ut Athenienses mari duces essent. Quae victoria tantae fuit At-

---

(1) *Cyzicum. Cyzicus* urbs antiqua in Mysia ad Propontidem posita.

(2) *Ariobarzani.* Praefecto Lydiae, et Joniae, totiusque Phrigiae.

(3) *Laco.* Agesilaus.

(4) *Erichtonem. Ericton* quid loci, ubive terrarum sit, in obscuro res. *Sestus* vero ad Hellespontum est, Abydo objecta, Leandri amoribus, interituque nobilis.

(5) *Epirotas.* Quae gentes Epirum olim incolebant.

(6) *Principatum.* Hoc maris imperium, quod alternis, ut ante diximus, Athenienses, ac Lacedaemonii obtinebant, post diutinam contentionem Athenae receperunt, perque annos quinque et septuaginta tenuerunt.

Atticis laetitiae, ut tum primum arae (1) Paci Publicae sint factae, eique Deae pulvinar sit institutum (2). Cujus laudis ut memoria maneret, Timotheo publice statuam in foro posuerunt: qui honos huic uni ante hoc tempus contigit: ut quum patri populus statuam posuisset, filio quoque daret. Sic juxta posita recens filii, veterem patris renovavit memoriam.

III. Hic quum esset magno natu, et magistratus gerere desisset, bello Athenienses undique premi sunt coepti. Defecerat Samus: descierat Hellespontus: Philippus jam tunc valens Macedo (3) multa moliebatur: cui oppositus Chares (4) quum esset, non satis in eo praesidii putabatur. Fit Menestheus praetor, filius Iphicratis (5), gener Timothei, et, ut ad bellum proficiscatur, decernitur. Huic in consilium dantur duo usu et sapientia praestantes, quorum consilio uteretur, pater et socer (6): quod in his tanta erat auctoritas, ut magna spes esset, per

(1) *Tum primum arae*. Atqui Plutarchus in Cimone tradit aras tum primum Paci positas post partam a Cimone victoriam ad Eurymedontem contra Persas.

(2) *Pulvinar sit institutum*. *Pulvinaria*, sive *Lectisternia* ad propitia adprecanda numina, non Romae solum, sed apud Graecos in usu fuisse vel ex eo colligimus. Erant vero lectuli molli tomento in templis instrati, in quibus Diis convivium apponebatur.

(3) *Valens Macedo*. Methonam enim ceperat, Pydnam, Potidaeam, Thraciaeque nonnullas urbes.

(4) *Chares*. Vir segni, tardoque ingenio, militiae rudis; Athenis tamen et honoratus, et potens.

(5) *Filius Iphicratis*. Ita in Iphicrate. *Menesthea reliquit filium ex Thressa natum*.

(6) *Pater, et Socer*. Iphicrates, et Timotheus.

per eos amissa posse recuperari. Hi quum Samum profecti essent, et eodem Chares, adventu eorum cognito, cum suis copiis proficisceretur, ne quid absente se gestum videretur: accidit, quum ad insulam appropinquarent, ut magna tempestas oriretur: quam evitare duo veteres imperatores utile arbitrati, suam classem suppresserunt (1). At ille temeraria usus ratione non cessit majorum natu auctoritati: et ut in sua navi esset fortuna, quo contenderat, pervenit: eodemque ut sequerentur, ad Timotheum, et Iphicratem nuntium misit. Hinc male re gesta, compluribus amissis navibus (2), eodem, unde erat profectus, se recepit, litterasque Athenas publice misit, sibi proclive fuisse (3) Samum capere, nisi a Timotheo, et Iphicrate desertus esset. Ob eam rem in crimen vocabantur. Populus acer, suspicax, mobilis, adversarius, invidus etiam potentiae, domum revocat: accusantur proditionis. Hoc judicio damnatur Timotheus (4), lisque ejus aestimatur centum talentis. Ille odio ingratae civitatis coactus, Chalcidem se contulit (5).

IV. Hujus post mortem populus quum judicii sui poeniteret, multae novem partes detraxit, et decem talenta Cononem filium ejus ad muri quandam partem reficiendam jussit dare, in quo fortunae varietas

---

(1) *Classem suppresserunt.* Ab instituto cursu continuerunt.

(2) *Amissis navibus.* Ingenti tempestate coorta.

(3) *Proclive fuisse.* Factu facile. Cicero: *Dictu quidem est proclive.*

(4) *Damnatur Timotheus.* Absoluto tamen, uti supra legimus, Iphicrate, qui cum eo in crimen vocabatur.

(5) *Chalcidem se contulit.* Celeberrimam Euboeae urbem ad Euripum.

tas (1) est animadversa. Nam quos avus Conon muros ex hostium praeda patriae restituerat, eosdem nepos, cum summa ignominia familiae ex sua re familiari reficere coactus est. Timothei autem moderatae sapientisque vitae quum pleraque possimus proferre testimonia, uno erimus contenti; quod ex eo facile conjici poterit, quam carus suis fuerit. Quum Athenis adolescentulus caussam diceret, non solum amici privatique hospites ad eum defendendum convenerunt, sed etiam in eis Jason tyrannus (2), qui illo tempore fuit omnium potentissimus. Hic quum in patria sine satellitibus (3) se tutum non arbitraretur, Athenas sine ullo praesidio venit, tantique hospitem fecit, ut mallet se capitis periculum adire, quam Timotheo de fama dimicanti deesse. Hunc adversus tamen Timotheus postea populi jussu bellum gessit: patriaeque sanctiora jura, quam hospitii, esse duxit. Haec extrema fuit aetas imperatorum Atheniensium, Iphicratis, Chabriae, Timothei: neque post illorum obitum quisquam dux in illa urbe fuit dignus memoria.

XIV.

---

(1) *Fortuna varietas. Varietas est proprie fortunae.* Cicero de Divinat.

(2) *Jason tyrannus.* Thessaliae, qui et *Pheraeus* dictus est.

(3) *Sine satellitibus.* Corporis custodibus.

## XIV. DATAMES.

I. Venio nunc (1) ad fortissimum virum, maximique consilii, omnium barbarorum, exceptis duobus Karthaginiensibus, Hamilcare, et Hannibale, de quo hoc plura referemus, quod obscuriora sunt ejus gesta pleraque, et ea, quae prospere ei cesserunt, non magnitudine copiarum, sed consilii, quo tantum non omnes superabat, acciderunt: quorum nisi ratio explicata fuerit res apparere non poterunt. Datames patre Camissare, natione Care, matre Scythissa natus, primum militum numero fuit apud Artaxerxem, eorum, qui regiam tuebantur. Pater ejus Camissares quod et manu fortis, et bello strenuus, et regi multis locis fidelis erat repertus, habuit provinciam Ciliciam (2) juxta Cappadociam, quam incolunt Leucosyri. Datames militare munus fungens primum, qualis esset, apparuit in bello, quod rex adversus Cadusios (3) gessit. Namque hic multis millibus interfectis, magni fuit ejus opera. Quo factum est, ut, quum in eo bello cecidisset Camissares, paterna ei traderetur provincia (4).

II. Pari se virtute postea praebuit, quum Autophra-

---

(1) *Venio nunc*. Elegans, et plana sane transitio, qualis illa Tullii, pro Rosc. Amer. *Venio nunc ad aureum illud nomen Crysogoni*.

(2) *Ciliciam*. Non totam, sed eam tantum partem juxta Cappadociam, quae *Leucosyria* appellebatur.

(3) *Cadusios*. *Cadusii* Mediae populi ad Caspium mare.

(4) *Provincia*. Cilicia. At, si Diodoro credimus, Cappadocia tradita.

phradates (1) jussu regis bello persequeretur eos (2), qui defecerant. Namque ejus opera hostes, quum castra jam intrassent, profligati sunt, exercitusque reliquus conservatus regis est. Qua ex re majoribus rebus praeesse coepit. Erat eo tempore Thyus (3) dynastes Paphlagoniae, antiquo genere natus a Pylaemene illo, quem Homerus Troico bello a Patroclo interfectum (4) ait. Is regi dicto audiens non erat: quam ob caussam bello eum persequi constituit, eique rei praefecit Datamen propinquum Paphlagonis: namque ex fratre et sorore erant nati: quam ob caussam Datames omnia primum experiri voluit, ut sine armis propinquum ad officium reduceret. Ad quem quum venisset sine praesidio, quod ab amico nullas vereretur insidias, pene interiit: nam Thyus eum clam interficere voluit. Erat mater cum Datame, amita Paphlagonis: ea, quid ageretur, resciit, filiumque monuit. Ille fuga periculum evitavit, bellumque indixit Thyo. In quo quum ab Ariobarzane praefecto (5) Lydiae, et Joniae totiusque Phrygiae desertus esset, nihilo segnius (6) perseveravit, vivumque Thyum cepit cum uxore, et liberis. III.

(1) *Autophradates*. Lydiae Satrapes.

(2) *Persequeretur eos*. Lycios, Pisidas, Pamphilios, Cilices, Syras, Phaenicas, etc.

(3) *Tyus. Dynastes* erat summus Paphlegonum magistratus, qualis Romae Dictator fuit. Ita ex Caesare de Bel. Civ. III. 3. Eumdem infra *regem* appellat Cornelius.

(4) *Interfectum*. At a Menelao Pylemenem, non a Patroclo occisum narrat Homerus.

(5) *Praefecto*. Vide ab uno praefecto plures interdum provincias fuisse administratas.

(6) *Nihilo segnius*. Idest pari alacritate. Ita Virg. *instat non segnius*. Sallust. *non segnius bellum parare*. Curt. *nec tamen segnius*.

III. Cujus facti ne prius fama ad regem, quam ipse perveniret, dedit operam. Itaque omnibus insciis, eo, ubi erat rex, venit: posteroque die Thyum hominem maximi corporis (1), terribilique facie, quod et niger, et capillo longo, barbaque erat promissa, optima veste (2) contexit, quam satrapae regii gerere consueverant: ornavit etiam torque, atque armillis aureis (3), ceteroque regio cultu: ipse agresti duplicique (4) amiculo circumdatus, hirtaque tunica, gerens in capite galeam venatoriam (5), dextera manu clavam, sinistra copulam (6), vinctum ante se Thyum agebat, ut si feram bestiam captam duceret. Quem quum omnes prospicerent propter novitatem ornatus, ignotamque formam, ob

 eam-

(1) *Maximi corporis.* Cujusmodi in Asia nasci tradit Hippocrates. Erat autem ex Asia Thyus.

(2) *Optima veste.* Purpura, quae apud Aegyptios et Babylonios insigne dignitatis erat, non ab ipsis modo regibus, sed satrapis etiam gestari solita. Hinc *purpurati* satrapae dicti a Curtio.

(3) *Armillis aureis.* Armillae cum faeminarum, tum quoque militum ornamenta, erant quidam ex argento vel auro orbes, quibus elegantioris ornatus gratia summum brachium praecingebant.

(4) *Duplicique.* Hirsuto. Quo sensu videtur dixisse Virgilius:

*Haec fatus duplicem ex humeris dejecit amictum.*

et Horatius.

. . . . *quem duplici panno patientia velat.*

(5) *Galeam venatoriam.* Quae, quo majori terrori esset hirsutis ferarum pellibus contecta erat, ut in antiquis passim nummis videre est. Hanc *venatoriam* appellat Nepos.

(6) *Copulam.* Vinculum. Ovid. *Copula detrahitur canibus.*

eamque rem magnus esset concursus; fuit non nemo, qui agnosceret Thyum, regique nuntiaret. Primo non accredidit. Itaque Pharnabazum misit exploratum : a quo ut rem gestam comperit, statim admitti jussit, magnopere delectatus cum facto, tum ornatu: imprimis quod nobilis rex (1) in potestatem inopinanti venerat. Itaque magnifice Datamen donatum ad exercitum misit, qui tum contrahebatur duce Pharnabazo, et Tithrauste ad bellum Aegyptium, parique eum, atque illos imperio esse jussit. Postea vero quam Pharnabazum rex vocavit, illi summa imperii tradita est.

IV. Hic quum maximo studio compararet exercitum, Aegyptumque proficisci pararet, subito a rege litterae sunt ei missae, ut Aspim aggrederetur, qui Cataoniam tenebat, quae gens jacet supra Ciliciam, confinis Cappadociae. Namque Aspis saltuosam regionem, castellisque munitam incolens, non solum imperio regis non parebat; sed etiam finitimas regiones vexabat (2), et, quae regi portarentur (3), abripiebat. Datames, etsi longe aberat ab his regionibus, et a majore re (4) abstrahebatur tamen regis voluntati morem gerendum putavit. Itaque cum paucis, sed viris fortibus navem conscendit: existimans, id quod accidit, facilius se imprudentem et imparatum parva manu oppressurum, quam

(1) *Nobilis rex*. Erat enim a Pylemene illo Homerico prognatus.

(2) *Vexabat*. Devastabat. Cic. in Ver. *Agros vectigales vexatos atque exinanitos a Verre, populatam vexatamque provinciam.*

(3) *Quae regi portarentur*. Regis reditus, quaeque ad regios usus mittebantur, intercipiebat.

(4) *Majore re*. Bello nimirum Aegyptio.

quam paratum, quamvis magno exercitu. Hic delatus in Ciliciam, egressus inde, dies noctesque iterfaciens, Taurum transiit, coque, quo studuerat, venit. Quaerit, quibus locis sit Aspis: cognoscit haud longe abesse, profectumque cum venatum. Quem dum speculatur, adventus ejus caussa cognoscitur: Pisidas, cum iis, quos secum habebat, ad resistendum Aspis comparat. Id Datames ubi audivit, arma capit, suosque sequi jubet: ipse equo concitato ad hostem vehitur: quem procul Aspis conspiciens ad se ferentem (1), pertimescit, atque a conatu resistendi deterritus, sese dedit. Hunc Datames vinctum ad regem ducendum tradit Mithridati (2).

V. Haec dum geruntur, Artaxerxes reminiscens, a quanto bello, ad quam parvam rem principem ducum misisset, se ipse reprehendit, et nuntium ad exercitum Acen (3) misit, quod nondum Datamen profectum putabat, qui ei diceret, ne ab exercitu discederet. Hic priusquam perveniret, quo erat profectus, in itinere convenit, qui Aspim ducebant. Qua celeritate quum magnam benevolentiam regis Datames consequutus esset, non minorem invidiam aulicorum excepit, qui illum unum pluris, quam se omnes fieri videbant. Quo facto, cuncti ad eum opprimendum consenserunt. Haec Pandates, gazae custos regiae (4), amicus Datami, perscripta



(1) *Ad se ferentem*. Ad se ferri.

(2) *Mitridati*. Ariobarzanis filio, a quo postea occisus est.

(3) *Acen*. *Ace* Phaeniciae civitas, *Ptolemais* dicta. *Accho* in Sacris literis vocatur. Judic. c. 13.

(4) *Custos regiae*. Habebant Persarum reges in singulis provinciis aerarium, aerariique praefectos, qui dicebantur Γαζοφυλακες *custodes regiae gazae*.

pta ei mittit, in quibus docet, eum magno fore periculo, si quid illo imperante in Aegypto adversi accidisset. Namque eam esse consuetudinem regum, ut casus adversos hominibus tribuant, secundos fortunae suae. Quo facile fieri, ut impellantur ad eorum perniciem, quorum ductu res male gestae nuntientur. Illum hoc majore fore in discrimine, quod, quibus rex maxime obediat, eos habeat inimicissimos. Talibus ille litteris cognitis, quum jam ad exercitum Acaeum venisset, quod non ignorabat ea vere scripta; desciscere a rege constituit: neque tamen quicquam fecit, quod fide sua esset indignum. Nam Mandroclem Magnetem exercitui praefecit: ipse cum suis in Cappadociam descendit; conjunctamque huic Paphlagoniam occupat, celans qua voluntate esset in regem: clam cum Ariobarzane (1) facit amicitiam, manum comparat, urbes munitas suis tuendas tradit.

VI. Sed haec propter hiemale tempus minus prospere succedebant. Audit Pisidas quasdam copias adversus se parare, filium eo Arsidaeum cum exercitu mittit. Cadit in praelio adolescens: proficiscitur eo pater, non ita cum magna manu, celans quantum vulnus accepisset; quod prius ad hostem pervenire cupiebat, quam de re male gesta fama ad suos perveniret: ne cognita filii morte animi debilitarentur militum. Quo contenderat, pervenit, hisque locis castra ponit ut neque circumiri multitudine adversariorum posset, neque impediri, quo minus ad dimicandum manum haberet expeditam. Erat cum eo Mithrobarzanes socer ejus, praefectus equitum. Is de-

(1) *Cum Ariobarzane*. Qui a Rege multo ante desciverat.

desperatis generi rebus ad hostes transfugit. Id Datames ut audivit, sensit, si in turbam exiisset (1), ab homine tam necessario se relictum, futurum ut ceteri consilium sequerentur. In vulgus edit, suo jussu Mithrobarzanem profectum pro perfuga, quo facilius receptus interficeret hostes: quare relinqui eum non par esse, sed omnes confestim sequi. Quod si animo strenuo fecissent, futurum ut adversarii non possent resistere, quum et intra vallum, et foris caederentur. Hac re probata, exercitum educit, Mithrobarzanem persequitur: qui dum ad hostes pervenerat, Datames signa inferri jubet. Pisidae nova re commoti, in opinionem adducuntur, perfugas mala fide, compositoque (2) fecisse, ut recepti essent majori calamitati. Primum eos adoriuntur. Illi quum, quid ageretur, aut quare fieret, ignorarent, coacti sunt cum eis pugnare, ad quos transierant; ab hisque stare, quos reliquerant. Quibus quum neutri parcerent, celeriter sunt concisi. Reliquos Pisidas resistentes Datames invadit, primo impetu pellit, fugientes persequitur; multos interficit; castra hostium capit. Tali consilio uno tempore et proditores perculit, et hostes profligavit: et quod ad suam perniciem fuerat cogitatum, id ad salutem convertit. Quo neque acutius ullius imperatoris cogitatum, neque celerius factum usquam legimus.

VII. Ab hoc tamen viro Schismas maximo natu filius desciit; ad regem transiit, et de defectione pa-



(1) *Si in turbam exiisset*. Si pervulgatum esset. Ita Suet. in Galba: *Exierat in vulgus*: et in Nerone: *exit opinio*.

(2) *Compositoque*. Ex industria.

patris detulit. Quo nuntio Artaxerxes commotus, quod intelligebat sibi cum viro forti ac strenuo negotium esse, qui, quum cogitasset, facere auderet; et prius cogitare, quam conari consuesset, Autophradatem in Cappadociam mittit. Hic ne intrare posset saltum, in quo Ciliciae portae (1) sunt sitae, Datames praeoccupare studuit. Sed tam subito copias contrahere non potuit: a qua re depulsus, cum ea manu, quam contraxerat, locum delegit talem, ut neque circumiretur ab hostibus neque praeteriret adversarius, quin ancipitibus locis premeretur: et si dimicare cum eo vellet, non multum obesse multitudo hostium suae paucitati posset.

VIII. Haec etsi Autophradates videbat, tamen statuit congredi (2), quam cum tantis copiis refugere, aut tamdiu uno loco sedere. Habebat barbarorum equitum viginti, peditum centum millia, quos illi *Cardaces* (3) appellant; ejusdemque generis tria funditorum (4). Praeterea Cappadocum (5) octo, Ar-

---

(1) *Ciliciae portae*. *Amanicae*, qua Syriam aditur, ab angustis faucibus difficilique Amani montis natura ita appellatae. Sunt et aliae circa sinum Issicum portae, de quibus nulla heic mentio.

(2) *Statuit congredi*. Heic adde de tuo τὸ *magis*, quod Latini quandoque elegantiae gratia omittere solent; ut observat Muretus ad illud Eunuchi.

*Si quisquam est, qui placere studeat bonis*
*Quam plurimis*.

(3) *Cardaces*. Idest qui e rapto vivebant. *Cardo* enim apud Persas bellicosum atque rapacem significat.

(4) *Tria funditorum*. Millia.

(5) *Cappadocum*. Cappadocia Asiae minoris regio, quam Strabo in duas praefecturas divisam tradit: una *Magna*, altera *Pontica* Cappadocia dicebatur.

Armeniorum decem (1), Paphlagonum quinque (2), Phrigum decem (3), Lydorum quinque (4), Aspendiorum (5), et Pisidarum (6) circiter tria, Cilicum duo (7), Captianorum totidem (8) ex Graecia conductorum tria millia: levis armaturae maximum numerum. Has adversus copias spes omnis consistebat Datami in se locique natura: namque hujus partem non habebat vicesimam militum. Quibus fretus conflixit, adversariorumque multa millia concidit: quum de ipsius exercitu non amplius hominum mille cecidisset. Quam ob caussam postero die trophaeum posuit, quo loco pridie pugnatum. Hinc quum castra movisset, semper inferior copiis, superior omnibus praeliis discedebat, quod nunquam manum consereret, nisi adversarios locorum angustiis clausisset; quod perito regionum callideque cogitanti saepe accidebat. Autophradates, quum bellum duci majore regis calamitate, quam adversariorum, videret, ad



---

(1) *Armeniorum. Armenia* Regio Asiae inter Taurum et Caucasum montes sita: quam *Arab* Hebraei vocant.

(2) *Paphaglonum*. Quorum Asiae minoris regio sic dicta est a Paphlagone Phinei filio.

(3) *Phrygum decem*. Ex majore nimirum Phrygia inter Galatiam, et Lydiam posita.

(4) *Lydorum quinque*. *Lydia* Asiae minoris regio.

(5) *Aspendiorum*. *Aspendii* Pamphiliae populi, ab *Aspendo* ejus provinciae oppido dicti.

(6) *Pisidarum. Pisidia* pars borealis Pamphiliae.

(7) *Cilicum duo*. Cilicia Asiae minoris regio. A Josepho *Tharsus*; Hebraeis *Chalab* dicta. Hodie *Turcomania*.

(8) *Captianorum totidem*. *Caspianorum*: vereor ne ea sit vera lectio: siquidem de his unis Strabo loquitur lib. XI.

pacem amicitiamque hortatus est, ut cum rege in gratiam rediret. Quam ille etsi non fidam fore putabat, tamen conditionem accepit, seque ad Artaxersem legatos missurum dixit. Sic bellum, quod rex adversus Datamen susceperat, sedatum. Autophradates in Phrigiam se recepit.

IX. At rex, quod implacabile odium in Datamem susceperat, postquam bello eum opprimi non posse animadvertit, insidiis interficere studuit: quas ille plerasque vitavit. Sicut quum nunciatum esset, quosdam sibi insidiari, qui in amicorum erant numero: de quibus quod inimici detulerant, neque credendun, neque negligendum putavit, experiri voluit verum falsumne sibi esset relatum. Itaque eo profectus est, in quo itinere futuras insidias dixerant. Sed elegit corpore et statura simillimum sui, eique vestitum suum dedit, atque eo loco ire, quo ipse consueverat, jussit. Ipse autem ornatus vestitu militari inter corporis custodes iter facere coepit. At insidiatores, postquam in eum locum agmen pervenit, decepti ordine atque vestitu, in eum faciunt impetum, qui suppositus erat (1). Praedixerat autem his Datames, cum quibus iter faciebat, ut parati essent facere, quod ipsum vidissent. Ipse, ut concurrentes insidiatores animadvertit, tela in eos conjecit. Hoc idem quum universi fecissent priusquam pervenirent ad eum, quem aggredi volebant, confixi ciderunt.

X. Hic tamen tam callidus vir extremo tempore ca-

(1) *Suppositus erat*. *Suppositius* legit Schottus. Sed frustra: Ita Tullius in Ver. II. c. 29. *Ut ille suppositus facile, et libenter se illum, qui non erat, esse simularet*.

captus est Mithridatis, Ariobarzanis filii dolo. Namque is pollicitus est regi, se eum interfecturum, si ei rex promitteret, ut, quodcumque vellet, liceret impune facere: fidemque de ea re more Persarum (1), dextra dedisset. Hanc ut accepit, simulat se suscepisse cum rege inimicitas: copias parat, et absens amicitiam cum Datame facit, regis provinciam vexat, castella expugnat, magnas praedas capit: quarum partem suis dispertit, partem ad Datamen mittit: pari modo complura castella ei tradit. Haec diu faciendo, persuasit homini, se infinitum (2) adversus regem suscepisse bellum, quum nihilo magis, ne quam suspicionem illi praeberet insidiarum, neque colloquium ejus petivit, neque in conspectum venire studuit. Sic absens amicitiam gerebat, ut non beneficiis mutuis, sed odio communi, quod erga regem susceperant, contineri viderentur.

XI. Id quum satis se confirmasse arbitratus est, certiorem facit Datamen, tempus esse majores exercitus parari, et bellum cum rege suscipi: de qua re, si ei videretur, quo vellet, in colloquium veniret. Probata re, colloquendi tempus sumitur, locusque, quo conveniretur. Huc Mithridates cum uno, cui maximam habebat fidem, ante aliquot dies venit, compluribusque locis separatim gladios obruit, eaque loca diligenter notat. Ipso autem colloquendi die, utrique locum, qui explorarent, atque

---

(1) *More Persarum*. Si minus alibi, certe apud Persas fides data dextra quovis jurejurando sanctior ducebatur: de quo ritu erudite Brissonius in Persicis.

(2) *Infinitum*. Exitiosum, et nonnisi alterius interitu dirimendum.

atque ipsos scrutarentur (1), mittunt. Deinde ipsi sunt congressi. Hic quum aliquandiu in colloquio fuissent, et diversi discessissent, jamque procul Datames abesset: Mithridates priusquam ad suos perveniret, ne quam suspicionem pareret, in eundem locum revertitur, atque ibi, ubi telum erat propositum, resedit, ut si a lassitudine cuperet acquiescere: Datamemque revocavit, simulans se quiddam in colloquio esse oblitum. Interim telum (2), quod latebat, protulit, nudatumque vagina veste texit, ac Datami venienti ait, digredientem se animadvertisse, locum quendam qui erat in conspectum, ad castra ponenda esse idoneum. Quem quum digito monstraret (3), et ille conspiceret, adversum ferro transfixit: et prius, quam quisquam posset succurrere, interfecit. Ita vir, qui multos consilio, neminem perfidia ceperat, simulata captus est amicitia.

XV.

---

(1) *Scrutarentur*. Nullum antiquitus habebatur inter hostes colloquium, nisi prius, qui collocuturi erant, explorarentur. Id Latini *scrutari*, *praetentare*, *excutere* dixerunt. Ad id porro scrutatores delecti invicem mittebantur, qui non vestes modo, si quid ferri subesset, curiosius excutiebant, sed, ne qua suspicio foret, penitus detrahebant.

(2) *Telum*. *Telum* pro gladio dixit.

(3) *Digito monstraret*. Ita Horat. *Quod monstror digito praetereuntium*.

## XV. EPAMINONDAS.

I. Epaminondas Polymni (1) filius Thebanus. De hoc priusquam scribamus, haec praecipienda videntur lectoribus, ne alienos mores ad suos referant; neve ea, quae ipsis leviora sunt, pari modo apud ceteros fuisse arbitrentur. Scimus enim musicen nostris moribus (2) abesse a principis persona, saltare vero etiam in vitiis poni (3): quae omnia apud Graecos et grata, et laude digna ducuntur. Quum autem exprimere imaginem consuetudinis atque vitae velimus Epaminondae, nihil videmur debere praetermtttere, quod pertineat ad eam declarandam. Quare dicemus primum de genere ejus: dein quibus disciplinis, et a quibus sit eruditus: tum de moribus, ingeniique facultatibus, et si qua alia digna memoria erunt: postremo de rebus gestis, quae a plurimis omnium anteponuntur virtutibus.

II. Natus igitur patre, quo diximus, honesto genere (4), pauper jam a majoribus relictus. Eruditus autem

---

(1) *Polymni. Polymnidis* Elianus lib.XI. Var. Hist.

(2) *Nostris moribus*. Stante nimirum Republica.

(3) *In vitiis poni*. Verum ne credas saltationes quidem omnes inter turpia a Romanis habitas, sed certa quaedam saltandi genera.

(4) *Honesto genere*. Idem de eo Tullius 37. Tusc. Quaest. *Qui cum esset bonis parentibus, atque honesto loco natus*: Honesto genere, idest humili loco ex Gebhardi sententia: existimat enim Latinos obscuros parentes gratia quadam sermonis *honestos* vocare: praesertim cum a minime generoso patre natum aperte tradat etiam Elianus. At fallitur: aperte apud Horatium *honestae clientae*, pro summo loco natae dictae sunt.

autem sic, ut nemo Thebanus magis: nam et citharizare, et cantare ad chordarum sonum doctus est a Dionysio (1): qui non minore fuit in musicis gloria, quam Damon, aut Lamprus (2); quorum pervulgata sunt nomina. Carmina cantare tibiis ab Olympiodoro (3), saltare a Calliphrone. At Philosophiae praeceptorem habuit Lysidem (4) Tarentinum, Pythagoreum: cui quidem sic fuit deditus, ut adolescens tristem et severum senem omnibus aequalibus fuis in familiaritate antepofuerit: neque prius eum a se dimiserit, quam in doctrinis tanto antecessit condiscipulos, ut facile intelligi posset, pari modo superaturum omnes in ceteris artibus. Atque haec ad nostram consuetudinem sunt levia, et potius contemnenda: at in Graecia utique olim magnae laudi erant. Postquam ephebus factus est, et palaestrae (5) dare operam coepit, non tam magnitudini virium servivit, quam velocitati (6): illam enim ad athletarum usum, hanc ad belli existimabat utilitatem pertinere. Itaque exercebatur plu-

---

(1) *Dionysio*. Thebano.

(2) *Damon et Lamprus*. Athenis Lyricorum praestantissimi.

(3) *Olympiodoro*. Et ab Orthagora, uti apud Athenaeum.

(4) *Lysidem*. Non *Lysiam*, uti male olim excudebatur; sed *Lysidem*, ut apposite scribit Laertius in vita Pythagorae.

(5) *Palestrae*. More Graecorum, qui gymnasticas artes studiose exercebant.

(6) *Velocitati*. Quae duo ad palestras gloriose exercendas necessaria erant. Huc illud Poetae videtur spectare lib. v. Aen.

*Quique pedum cursu valet, et qui viribus audax.*

plurimum currendo, et luctando ad eum finem, quoad stans complecti posset (1), atque contendere. In armis plurimum studii consumebat.

III. Ad hanc corporis firmitatem plura etiam animi bona accesserant. Erat enim modestus, prudens, gravis, temporibus sapienter utens, peritus belli, fortis manu, animo maximo: adeo veritatis diligens, ut ne joco quidem mentiretur. Idem continens, clemens, patiensque admirandum in modum: non solum populi, sed etiam amicorum ferens injurias: imprimisque commissa celans (2): quod interdum non minus prodest, quam diserte dicere. Studiosus audiendi: ex hoc enim facillime disci arbitrabatur. Itaque quum in circulum venisset (3), in quo aut de republica disputaretur, aut de philoso-

(1) *Stans complecti posset*. Freinskemius *quo adstans* legit: itaque explicat, *prope hostem positus*. Parum concinne. Melior Gronovii mens. Duplex porro erat gladiatorum pugna, *erecta* quae a stantibus peragebatur, *volutatoria*, cum provoluti certarent. Hinc ille de litteris meritus existimat alterum luctandi genus exercuisse, ab altero consulto Epaminondam abstinuisse, sive eo usque certamen produxisse, ut stans non jacens adversarium complecteretur. Porro apud latinos, *ad eum finem*, est *huc usque*.

(2) *Commissa celans*. Quam animi virtutem Epamimondam ex praeceptis institutisque Pythagoricorum, qui silentium ac fidem religiosissime asservabant, haussisse credibile est.

(3) *In circulum venisset. Est circulus* caetus vulgo coeuntium, ac fabulantium, qui collatis capitibus videntur veluti orbem facere, ait Lipsius. Apud Senecam *circulari* est circulis se venditare, vel, ut Lipsius explicat, circulos quaerere et sibi audientiam captare.

losophia sermo haberetur, nunquam inde prius discessit, quam ad finem sermo esset adductus. Paupertatem adeo facile perpessus est, ut de republica nihil praeter gloriam ceperit. Amicorum in se tuendo caruit facultatibus: fide ad alios sublevandos saepe sic usus est, ut possit judicari, omnia ei cum amicis fuisse communia. Nam quum aut civium suorum aliquis ab hostibus fuisset captus, aut virgo amici nubilis propter paupertatem collocari non posset, amicorum concilium habebat, et quantum quisque daret, pro cujusque facultatibus imperabat: eamque summam quum faceret, priusquam acciperet pecuniam, adducebat eum, qui quaerebat, ad eos, qui conferebant: eique ut ipsi numerarent, faciebant; ut ille, ad quem ea res perveniebat, sciret, quantum cuique deberet.

IV. Tentata autem ejus est abstinentia a Diomedonte Cyziceno (1). Namque is rogatu Artaxerxis Epaminondam pecunia corrumpendum susceperat. Hic magno cum pondere (2) auri Thebas venit, et Micythum (3) adolescentulum quinque talentis ad suam perduxit voluntatem: quem tum Epaminondas plurimum diligebat. Micythus Epaminondam convenit, et caussam adventus Diomedontis ostendit. At ille Diomedonte coram: *nihil*, inquit, *opus pecunia*

---

(1) *A Diomedonte Cyziceno*. Quod idem tentatum etiam est a Jasone tyranno, qui cum ad illum acri paupertate laborantem duo aureorum millia misisset, summa abstinentia repudiatus est.

(2) *Magno cum pondere*. Tribus Daricorum millibus. Plutarchus.

(3) *Et Micythum*. *Michytum* vetustiores Codices. Qui a nonnullis idem fuisse creditur atque Asopicus ille, quem a puero Epaminondas amaverat.

*nia est. Nam si ea rex vult, quae Thebanis sint utilia, gratis facere sum paratus: sin autem contraria, non habet auri atque argenti satis. Namque orbis terrarum divitias accipere nolo, pro patriae caritate. Te* (1), *qui me incognitum tentasti tuique similem existimasti, non miror: tibique ignosco. Sed egredere propere, ne alios corrumpas, quum me non potueris. I tu, Micythe, argentum huic redde: aut nisi id confestim facis, ego te tradam magistratui* (2). Hunc Diomedon quum rogaret, ut tuto exire, suaque, quae attulisset, liceret efferre. *Istud*, inquit, *faciam: neque tua caussa, sed mea: ne, si tibi sit pecunia ademta, aliquis dicat, ad me ereptum pervenisse, quod delatum accipere noluissem.* A quo quum quaesisset, quo se deduci vellet, et ille Athenas, diceret, praesidium dedit, ut eo tuto perveniret. Neque vero id satis habuit, sed etiam, ut inviolatus in navem ascenderet, per Chabriam Atheniensem, de quo supra mentionem fecimus, effecit. Abstinentiae erit hoc satis testimonium. Plurima quidem proferre possemus, sed modus adhibendus est, quoniam uno hoc volumine vitas excellentium virorum concludere costituimus: quorum separatim multis millibus, versuum (3) complures scriptores ante nos explicarunt.

V.

(1) *Te*. Diomedontem: ad hunc enim prima spectat oratio: ad Micythum vero reliqua.

(2) *Tradam magistratui*. Ad poenam subeundam. Sonant porro *tradere, objicere, offerre magistratui* sane idem apud Latinos.

(3) *Millibus versuum*. *Versus* sunt *lineae*, quibus libri exarantur. Horum numero libros metiri mos erat, eumque in ultima cera adscribi.

V. Fuit et disertus, ut nemo Thebanus ei par esset eloquentia : neque minus concinnus in brevitate respondendi, quam in perpetua oratione ornatus. Habuit obtrectatorem Meneclidem quendam indidem Thebis (1), et adversarium in administranda republica satis exercitatum in dicendo, ut Thebanum scilicet. Namque illi genti plus inest virium, quam ingenii (2). Is, quod in re militari florere Epaminondam videbat, hortari solebat Thebanos, ut pacem bello anteferrent, ne illius imperatoris opera desideraretur. Huic ille, *fallis*, inquit, *verbo cives tuos, quod hos a bello avocas: otii enim nomine servitutem concilias. Nam paritur pax bello. Itaque qui ea diutina volunt frui, bello exercitati esse debent. Quare si principes Graeciae esse vultis, castris est vobis utendum, non palaestra*. Idem ille Meneclides, quum huic objiceret, quod liberos non haberet (3), neque uxorem duxisset; maximeque insolentiam, quod sibi Agamemnonis belli gloriam (4) videretur consecutus. At ille, *desine*, inquit, *Meneclide, de uxore mihi exprobare : nam nullius in ista re minus quam tuo uti consilio volo* ( habebat enim Meneclides suspicionem adulterii ). *Quod*

---

(1) *Indidem Thebis*. Sic Tullius pro Roscio : *indidemne Ameria, an hosce ex orbe ficarios*.

(2) *Plus ingenii*. Ob crassum, uti volunt, aerem. Ceterum adisis quae in Alcibiade ad id rei adnotata sunt.

(3) *Liberos non haberet*. Atqui filium habuit Stesibrotum, post ab eo, quod bellum contra Lacedemonios absente se susceperat, interfectum.

(4) *Belli gloriam*. Hoc illud nobile bellum est, quod Agamemnone duce ad Trojam gessere Graeci, de quo divinus Homerus.

*Quod autem me Agamemnonem aemulari putas, falleris: namque ille cum universa Graecia vix decem annis unam cepit urbem: ego contra ex una urbe nostra, dieque uno, totam Graeciam, Lacedaemoniis fugatis, liberavi.*

VI. Idem quum in conventum venisset Arcadum, petens, ut societatem cum Thebanis, et Argivis facerent: contraque Callistratus (1) Atheniensium legatus, qui eloquentia omnes eo praestabat tempore, postularet, ut potius amicitiam sequerentur Atticorum; et in oratione sua multa invectus esset (2) in Thebanos, et Argivos, in eisque hoc posuisset; animadvertere debere Arcades, quales utraque civitas cives procreasset, ex quibus de ceteris possent judicare. Argivos enim fuisse Orestem (3) et Alcmaeonem (4) matricidas: Thebis Oedipum natum, qui quum patrem suum (5) interfecisset, ex matre liberos procreasset. Huic in respondendo Epaminondas quum de ceteris perorasset, postquam ad illa duo opprobria pervenit: admirari se, dixit, stultitiam rhetoris Attici, qui non animadverterit innocentes illos natos, domi scelere admisso, quum patria essent expulsi, receptos esse ab Atheniensibus. Sed maxime ejus eloquentia eluxit Spartae, quo



(1) *Callistratus*. Aphydnaeus cognomine.

(2) *Multa invectus esset*. Hellenismus: sic infra: *nonnulla inveheretur in Timoleonta*.

(3) *Orestem*. Agamemnonis et Clytemnestrae filium, qui, quo patris mortem ulcisceretur, matrem interfecit. Hinc furiis agitatus Orestes.

(4) *Alcmaeonem*. Amphiarai filium, qui matrem Eriphilem occidit.

(5) *Patrem suum*. Lajus erat pater, mater Jocasta.

quum omnium sociorum convenissent legati, coram frequentissimo legationum conventu, sic Lacedaemoniorum tyrannidem coarguit, ut non minus illa oratione opes eorum concusserit, quam Leuctrica pugna (1). Tum enim perfecit quod post apparuit, ut auxilio sociorum Lacedaemonii privarentur.

VII. Fuisse patientem, suorumque injurias ferentem civium, quod se patriae irasci nefas esse duceret, haec sunt testimonia (2). Quum eum propter invidiam cives praeficere exercitui noluissent; duxque esset delectus belli imperitus, cujus errore eo esset deducta res illa militum, ut omnes de salute pertimescerent: quod locorum angustiis clausi ab hostibus obsidebantur: desiderari coepta est Epaminondae diligentia: erat enim ibi privatus numero militum. A quo quum peterent opem, nullam adhibuit memoriam contumeliae, et exercitum obsidione liberatum, domum reduxit incolumem. Neque vero hoc semel fecit, sed saepius: maxime autem fuit illustre, quum in Peloponnesum exercitum duxisset adversus Lacedaemonios, haberetque collegas duos, quorum alter erat Pelopidas, vir fortis ac strenuus. Heic quum criminibus adversariorum omnes in invidiam venissent, ob eamque rem imperium his

(1) *Leuctrica pugna*. Nobilissima clades, qua Spartanae opes adeo prostratae, ut in aeternum restitui nunquam potuerint.

(2) *Haec sunt testimonia*. Sunt et alia constantiae testimonia, ut illud a Valerio traditum: nam cum ei cives irati sternendarum in oppido viarum contumeliae caussa curam mandarent (erat enim illud ministerium apud eos sordidissimum) sine ulla cunctatione id recepit.

his esset abrogatum, atque in eorum locum alii praetores successissent; Epaminondas plebiscito non paruit, idemque ut facerent, persuasit collegis, et bellum, quod susceperat, gessit: namque advertebat, ubi id fecisset, totum exercitum, propter praetorum imprudentiam inscitiamque belli, periturum. Lex erat Thebis, quae morte multabat, si quis imperium diutius retinuisset (1), quam lege praefinitum foret. Hanc Epaminondas quum reipublicae conservandae caussa latam videret, ad perniciem civitatis conferre noluit; et quatuor mensibus diutius, quam populus jusserat, gessit imperium.

VIII. Postquam domum reditum est, collegae ejus hoc crimine accusabantur: quibus ille permisit, ut omnem caussam in se transferrent, suaque opera factum contenderent, ut legi non obedirent. Qua defensione illis periculo liberatis, nemo Epaminondam responsurum putabat, quod, quid diceret, non haberet. At ille in judicium venit, nihil eorum negavit, quae adversarii crimini dabant, omniaque, quae collegae dixerant, confessus est; neque recusavit, quo minus legis poenam subiret, sed unum ab iis petivit, ut in periculo suo (2) inscriberent: EPAMINONDAS A THEBANIS MORTE MULTATUS EST, QUOD EOS COEGIT APUD LEUCTRA SUPERARE LACEDAEMONIOS; QUOS ANTE SE IMPERATOREM NEMO



(1) *Diutius retinuisset*. Vel paucis diebus. Quod aliter fiebat apud Romanos.

(2) *In periculo suo*. Est hoc loco *periculum*, qui Graecis ελεγχος, titulus vel index ad aliquid declarandum. Hinc *periclitari* pro explorare et cognoscere apud Tullium: et *pericula magistratuum* tabellae dictae, ex quibus sententia recitabatur. Nonnulli *breviculum* pro periculo legunt.

BOEOTIORUM AUSUS FUIT ADSPICERE IN ACIE (1): QUODQUE UNO PRAELIO NON SOLUM THEBAS AB INTERITU RETRAXIT, SED ETIAM UNIVERSAM GRAECIAM IN LIBERTATEM VINDICAVIT (2); EOQUE RES UTRORUMQUE PERDUXIT, UT THEBANI SPARTAM OPPUGNARENT: LACEDAEMONII SATIS HABERENT, SI SALVI ESSE POSSENT (3). NEQUE PRIUS BELLARE DESTITIT, QUAM, MESSENA CONSTITUTA (4) URBEM EORUM OBSIDIONE CLAUSIT. Haec quum dixisset, risus omnium cum hilaritate coortus est: neque quisquam judex ausus est de eo ferre suffragium. Sic a judicio capitis maxima discessit gloria.

IX. Hic extremo tempore imperator apud Mantineam (5), quum acie instructa audacius instaret hostibus, cognitus a Lacedaemoniis, quod in ejus unius pernicie patriae sitam putabant salutem, universi in unum impetum fecerunt, neque prius abscesserunt, quam magna caede facta, multisque occisis, fortissime ipsum Epaminondam pugnantem sparo (6) eminus percussum, concidere viderunt. Hujus casu aliquantum retardati sunt Boeotii, neque ta-

---

(1) *Aspicere in acie*. Tanto sane Lacedemonii in acie terrori erant, ut ne aspectum quidem ipsum ante Epaminondam imperatorem Boeotii ferre potuerint.

(2) *Vindicavit*. Nam Lecedaemonii duabus cladibus Leuctrica et Mantinea acceptis, principatum Graeciae, quem diu tenuerunt, amiserunt.

(3) *Si salvi esse possent*. Si urbem defendere possent.

(4) *Messena constituta*. Alii *restituta*. Sic in antiquo Tiberii nummo: *Civitatibus Asiae restitutis*. Idem in Pelopida: *quoque Messena celerius restitueretur*.

(5) *Apud Mantineam*. Urbem Arcadiae.

(6) *Sparo*. *Sparus est rusticum telum in modum pedis recurvum*. Servius. Hoc telorum genere maxime Graeci usi sunt.

tamen prius pugna excesserunt, quam repugnantes profligarunt. At Epaminondas, quum animadverteret, mortiferum se vulnus accepisse, simulque, si ferrum quod ex hastili (1) in corpore remanserat, extraxisset, animam statim amissurum: usque eo retinuit, quoad renunciatum est, vicisse Boeotios. Id postquam audivit: *satis*, inquit, *vixi*: *invictus enim morior.* Tum ferro extracto confestim exanimatus est.

X. Hic uxorem nunquam duxit. In quo cùm reprehenderetur, quod liberos non relinqueret a Pelopida, qui filium habebat infamem: maleque eum in eo patriae consulere diceret: *vide*, inquit, *ne tu pejus consulas, qui talem ex te natum relicturus sis. Neque vero stirps mihi potest deesse. Namque ex me natam relinquo pugnam Leuctricam* (2), *quae non modo mihi superstes, sed etiam immortalis sit necesse est.* Quo tempore, duce Pelopida, exules Thebas occuparunt, et praesidium Lacedaemoniorum ex arce expulerunt (3), Epaminondas, quamdiu facta est caedes civium, domo se retinuit: quod neque malos defendere volebat, neque impugnare, ne manus suorum sanguine cruentaret: namque omnem civilem victoriam funestam putabat. Idemque postquam apud Cadmeam pugnari cum Lacedaemoniis coepit, in primis stetit (4). Hujus de virtutibus

 vita-

---

(1) *Hastili. Hastilia* e ligno erant, oblonga teretique forma, quae ferro praefigebantur.

(2) *Relinquo pugnam Leuctricam.* Non longe aliter Valerius Epaminondae morituri extrema verba refert: *Orbus*, inquit, *non tamen sine liberis morior: quoniam mirificas filias Leuctra et Mantineam relinquo.*

(3) *Ex arce expulerunt.* Cadmea.

(4) *In primis stetit.* In iis, qui primis pugnabant ordinibus.

vitaque satis erit dictum, si hoc unum adjunxero, quod nemo eat inficias: Thebas et ante Epaminondam natum, et post ejus interitum (1), perpetuo alieno paruisse imperio, contra ea, quamdiu ille praefuerit reipublicae caput fuisse totius Graeciae: ex quo intelligi potest, unum hominem pluris, quam civitatem fuisse.

## XVI. PELOPIDAS.

Pelopidas Thebanus, magis historicis, quam vulgo nótus. Cujus de virtutibus dubito quemadmodum exponam, quod vereor, ne si res explicare incipiam, non vitam ejus enarrare, sed historiam videar scribere: si tantummodo summas attigero (2), ne rudibus litterarum Graecarum minus lucide appareat, quantus fuerit ille vir. Itaque utrique rei occurram, quantum potero; et medebor cum satietati, tum ignorantiae lectorum. Phoebidas Lacedaemonius, quum exercitum Olynthum duceret (3), iterque per Thebas faceret, arcem oppidi, quae Cadmea nominatur, occupavit impulsu perpaucorum Thebanorum (4), qui adversariae factioni

---

(1) *Post ejus interitum.* Lege Xenophontem, Rerum Graec. lib. 6. in extr.

(2) *Summas attigero.* Virgilius. *Summa sequar fastigia rerum.*

(3) *Olynthum duceret.* Amyntae Macedonis auxilio, qui societate cum Lacedaemoniis inita Olynthum magna vi oppugnare moliebatur. *Olynthus* vero urbs Thraciae maxima inter Athon montem et Pallenem urbem erat sita.

(4) *Perpaucorum Thebanorum.* Scilicet Archiae, Leontidae, et Philippi, qui Thebis divites erant, ac potentiae paucorum fautores.

ni (1), quo facilius resisterent, Laconum rebus studebant: idque suo privato (2), non publico fecit consilio. Quo facto, eum Lacedaemonii ab exercitu removerunt, pecuniaque multarunt (3): neque eo magis arcem Thebanis reddiderunt, quod susceptis inimicitiis satius ducebant eos obsideri, quam liberari. Nam post Peloponnesium bellum (4), Athenasque devictas, cum Thebanis sibi rem esse existimabant: et eos esse solos, qui adversus resistere auderent. Hac mente amicis suis summas potestates dederant, alteriusque factionis principes partim interfecerant, alios in exilium ejecerant: in quibus Pelopidas hic, de quo scribere exorsi sumus, pulsus patria carebat.

II. Hi omnes fere Athenas se contulerant, non quo sequerentur otium, sed, ut quemque ex proximo locum fors obtulisset, eo patriam recuperare niterentur. Itaque quum tempus est visum rei gerendae, communiter cum his, qui Thebis idem sentiebant, diem delegerunt, ad inimicos opprimendos, civitatemque liberandam, eum (5), quo maximi magistratus simul consueverant epulari. Magnae saepe



(1) *Adversariae factioni*. Quas partes tuebantur Ismenias, Pelopidas, Pherenicus, Androchidas, Epaminondas.

(2) *Suo privato*. Suo, et Agesilai. Plutarchus.

(3) *Pecuniaque multarunt.* Decem drachmarum millibus, teste Plutarcho.

(4) *Peloponnesium bellum*. Septem et viginti annis gestum, de quo sermo et in Pausania, et in Lysandro:

(5) *Eum*. Illum nempe diem ex Xenophonte, quo a magistratibus imperia deponi solebant: juxta vero Polinaeum, quo Aphrodisia Veneri peragebant mulieres.

res non ita magnis copiis sunt gestae : sed profecto nunquam ab tam tenui initio tantae opes sunt profligatae. Nam duodecim adolescentuli coierunt ex his, qui exilio erant multati, quum omnino non essent amplius centum, qui tanto se offerrent periculo, qua paucitate percussa est (1) Lacedaemoniorum potentia. Hi enim non magis adversariorum factioni, quam Spartanis eo tempore bellum intulerunt, qui principes erant totius Graeciae, quorum imperiosa majestas, neque ita multo post Leuctrica pugna ab hoc initio perculsa concidit. Illi igitur duodecim, quorum erat dux Pelopidas, quum Athenis interdiu exissent, ut vesperascente caelo Thebas possent pervenire, cum canibus venaticis exierunt (2) retia ferentes, vestitu agresti, quo minore suspicione facerent iter, qui quum tempore ipso, quo studuerant, pervenissent, domum Charonis deverterunt (3), a quo et tempus, et dies erat datus.

III. Hoc loco libet interponere, etsi sejunctum ab re proposita est, nimia fiducia, quantae calamitati soleat esse. Nam magistratuum Thebanorum statim ad aures pervenit, exules in urbem devenisse. Id illi, vino epulisque dediti, usque eo despexe-

(1) *Percussa est.* Alii *perculsa est*, idest eversa est.

(2) *Exierunt.* Plutarchus. *Procedebant brevibus, chlamidibus amicti, catulos agentes venaticos, et perticas tenentes ad feras indagandas, ut ne quis eorum, qui in via occurrerent, suspicaretur eos aliquid novi moliri, sed huc et illuc vagari, et venari existimaret.*

(3) *Charonis deverterunt.* Qui clandestinae conjurationi domum praebuerat, Thebis in primis potens et dives.

xerunt, ut ne quaerere quidem de tanta re laborarint. Accessit etiam, quod magis aperiret eorum dementiam. Adlata est enim epistola Athenis ab Archia Hierophante Archiae (1), qui tum maximum magistratum Thebis obtinebat: in qua omnia de profectione exulum praescripta erant. Quae cum jam accubanti in convivio (2) esset data, sicut erat signata, sub pulvinum (3) subjiciens: *in crastinum*, inquit, *differo res severas.* At illi omnes, quum jam nox processisset, vinolenti ab exulibus, duce Pelopida, sunt interfecti. Quibus rebus confectis, vulgo ad arma libertatemque vocato (4), non solum qui in urbe erant, sed etiam undique ex agris concurrerunt, praesidium Lacedaemoniorum ex arce pepulerunt, patriam obsidione liberaverunt, auctores Cadmeae occupandae partim occiderunt, partim in exilium ejecerunt.

IV. Hoc jam turbido tempore sicut supra docuimus, Epaminondas, quoad cum civibus dimicatum est, domi quietus fuit. Itaque haec liberandarum Thebarum propria laus est Pelopidae: ceterae fere omnes communes cum Epaminonda. Namque in Leuctrica pugna, imperatore Epaminonda, hic fuit dux delectae manus (5), quae prima phalangem pro-

---

(1) *Hierophante Archiae*. Sacrorum rituum interprete.

(2) *Accubanti in convivio.* More veterum qui mensis assidebant lectis incubantes.

(3) *Sub pulvinum*. Cui incubabat.

(4) *Vocato*. Quod vel voce faciebant, vel propositis libellis.

(5) *Delectae manus*. Trecentorum militum: quae cohors, a sancto amicitiae vinculo, quo simul obstringebantur, pugnabantque in hostem acrius, *Sacra* dicta est.

prostravit Laconum. Omnibus praeterea periculis adfuit: sicut Spartam quum oppugnavit, alterum tenuit cornu: quoque Messena celerius restitueretur, legatus in Persas est profectus (1). Denique haec fuit altera persona Thebis (2), sed tamen secunda, ita ut proxima esset Epaminondae.

V. Conflictatus autem est cum adversa fortuna. Nam et initio (sicut ostendimus), exul patria caruit: et quum Thessaliam (3) in potestatem Thebanorum cuperet redigere, legationisque jure satis tectum se arbitraretur, quod apud omnes gentes sanctum esse consuesset (4), a tyranno Alexandro Pheraeo simul cum Ismenia comprehensus, in vincula conjectus est. Hunc Epaminondas recuperavit, bello persequens (5) Alexandrum. Post id factum, nunquam is animo placari potuit in eum, a quo erat violatus. Itaque persuasit Thebanis, ut subsidio Thessaliae proficiscerentur, tyrannosque ejus expellerent. Cujus belli quum ei summa esset data, eoque cum exercitu profectus esset, non dubitavit, simul

(1) *Est profectus*. Post missos ad Persarum regem de ineunda societate Lacedaemoniorum et Atheniensium legatos.

(2) *Persona Thebis*. A scena, uti vides, translatio sumpta est.

(3) *Thessaliam*. Ad quam cum Ismenia amico profectus est.

(4) *Sanctum esse consuesset*. De sanctimonia Legatorum. Varro lib. III. de L. L. *Sancta sunt corpora legatorum*. Et Statius.

. . . . *Sanctum pópulis per saecula nomen*
*Legatum*.

(5) *Bello persequens*. Cujus gerendi ratio adhibita fuit, ut tyrannus, impetratis xxx. dierum induciis, Pelopidam liberaret.

simul ac conspexit hostem, confligere. In quo praelio Alexandrum ut animadvertit, incensus ira (1) equum in eum concitavit, proculque digressus a suis, conjectu telorum confossus cecidit. Atque hoc secunda victoria (2) accidit: nam jam inclinatae erant tyrannorum copiae. Quo facto omnes Thessaliae civitates (3) interfectum Pelopidam coronis aureis (4), et statuis aeneis, liberosque ejus multo agro donaverunt.

## XVII. AGESILAUS.

I. Agesilaus Lacedaemonius cum a ceteris scriptoribus, tum eximie a Xenophonte Socratico collaudatus est (5). Eo enim usus est familiarissime. Hic primum de regno cum Leotychide, fratris filio, habuit contentionem. Mos est enim a majoribus Lacedaemoniis traditus, ut duos haberent semper

per

---

(1) *Incensus ira*. Ob id factum Pelopidae temeritatis notam inurit Plutarchus.

(2) *Secunda victoria*. Propitia, quippe cum jam se ad Thessalos inclinasset.

(3) *Omnes Thessaliae civitates*. Quibus lacrimis, quove doloris sensu Pelopidae funus prosecuti sint eleganter docet Plutarchus.

(4) *Coronis aureis*. Quae honoris ergo mortuis imponi solebant. Hinc auream coronam Castricio cuidam mortuo imponendam Pergamenos decrevisse testis Cicero in Orat. pro Flacco.

(5) *Collaudatus est*. De qua eximia laudatione meminit Tullius in illa elegantiae plena ad Lucceium epistola: *Unus enim Xenophontis libellus in eo rege laudando facile omnes imagines omnium statuasque superavit*.

per reges, nomine magis, quam imperio (1), ex duabus familiis Procli, et Eurysthenis (2); qui principes ex progenie Herculis (3) Spartae reges fuerunt. Harum ex altera (4) in alterius familiae locum fieri non licebat. Itaque uterque suum retinebat ordinem. Primum ratio habebatur, qui maximus natu esset ex liberis ejus, qui regnans excessisset: sin is virilem sexum non reliquisset, tum deligebatur, qui proximus esset propinquitate. Mortuus erat Agis rex, frater Agesilai. Filium reliquerat Leotychidem, quem ille vivens non agnorat (5): eundem moriens suum esse dixerat (6). Is de honore regni cum Agesilao suo patruo contendit: neque id quod petivit, consecutus est. Nam Lysandro suffragante (7), homine, ut ostendimus supra, factioso, et his temporibus potente, Agesilaus antelatus est.

II. Hic simulatque imperii potitus est, persuasit Lacedaemoniis, ut exercitum emitterent in Asiam, bel-

(1) *Quam imperio*. Quippe quod summa imperii apud Ephoros erat.

(2) *Procli, et Eurysthenis*. Plures Spartae fuerunt Heraclidarum familiae, sed ceterae omnes praeter duas *Procli*, et *Eurysthenis* regni erant exortes.

(3) *Progenie Herculis*. Prima scilicet, quam longo ordine a Leonida ejusque majoribus enumerat Herodotus; Musa VII.

(4) *Harum ex altera*. Scilicet qui erat ex familia *Procli* non poterat rex fieri in locum ejus, qui ex illa esset *Eurysthenis*.

(5) *Non agnorat*. Nam vulgo Alcibiadis putabatur filius.

(6) *Esse dixerat*. Quibus lacrymis ex Agidis morientis ore id struxerit Leotychides, docet Pausanias.

(7) *Lysandro suffragante* Lysander enim a puero, si Plutarcho credimus, Agesilaum amaverat.

bellumque regi facerent: docens, satius esse in Asia, quam in Europa dimicare. Namque fama exierat, Artaxerxem comparare classem, pedestresque exercitus, quos in Graeciam mitteret. Data potestate, tanta celeritate usus est (1), ut prius in Asiam cum copiis perveniret, quam regii satrapae eum scirent profectum. Quo factum est, ut omnes imparatos imprudentesque offenderet. Id ut cognovit Tissaphernes, qui summum imperium tum inter praefectos habebat regios, inducias a Lacone petivit (2), simulans se dare operam, ut Lacedaemoniis cum rege conveniret: re autem vera, ad copias comparandas: easque impetravit trimestres. Juravit autem uterque, se sine dolo inducias conservaturum. In qua pactione summa fide mansit Agesilaus: contra ea Tissaphernes nihil aliud, quam bellum comparavit. Id etsi sentiebat Laco, tamen jusjurandum servabat, multumque in eo se consequi dicebat, quod Tissaphernes perjurio suo et homines suis rebus abalienaret, et deos sibi iratos redderet: se autem servata religione (3) confirmare exercitum, quum animadverteret deorum numen facere secum, hominesque sibi conciliari amiciores, quod his studere consuessent, quos conservare fidem viderent.

III. Posquam induciarum praeteriit dies, barbarus

---

(1) *Celeritate usus est*. Vegetius lib. IV. de Re Milit. *In rebus bellicis celeritas amplius solet prodesse, quam virtus*.

(2) *Inducias a Lacone petivit*. *Induciae* sunt belli feriae ad tempus, quae ab utroque duce initae jurejurando firmari solent. Eae autem trium mensium fuerunt.

(3) *Servata religione*. Idest servato jurejurando. Cic. pro Font. *Religio jurisjurandi*.

rus non dubitans, quod ipsius erant plurima domicilia (1) in Caria, et ea regio his temporibus multo putabatur locupletissima, eo potissimum hostes impetum facturos, omnes suas copias eo contraxerat. At Agesilaus in Phrigiam se convertit, eamque prius depopulatus est, quam Tissaphernes usque se moveret. Magna praeda militibus locupletatis, Ephesum hiematum exercitum reduxit (2): atque ibi officinis armorum institutis, magna industria bellum apparavit: et quo studiosius armarentur, insigniusque ornarentur, praemia proposuit, quibus donarentur, quorum egregia in ea re fuisset industria. Fecit idem in exercitationum generibus, ut, qui ceteris praestitissent, eos magnis afficeret muneribus. His igitur rebus effecit, ut et ornatissimum haberet exercitum. Hinc quum tempus esset visum, copias extrahere ex hibernaculis: vidit, si, quo esset iter facturus, palam pronuntiasset, hostes non crédituros, aliasque regiones praesidiis occupaturos, nec dubitaturos aliud esse facturum, ac pronuntiasset. Itaque quum ille Sardis iturum se dixisset, Tissaphernes eandem Cariam defendendam putavit. In quo quum eum opinio fefellisset, victumque se vidisset consilio, sero suis praesidio profectus est (3). Nam

(1) *Plurima domicilia*. In his horti amoenissimi, instructi arboribus undique magno sumptu conquisitis, ceterisque rebus ad voluptatem, et delicias summa arte comparatis.

(2) *Hiematum exercitum*. Mos erat validis civitatibus, qualis fuit Ephesus, hiberna sumere ad exercendas potissimum armorum officinas.

(3) *Praesidio profectus est*. Quarto nimirum post die, quam Agesilaus Lydiam ingressus ac populatus erat.

Nam quum illo venisset, jam Agesilaus, multis locis expugnatis, magna erat praeda potitus. Laco autem quum videret hostes equitatu superare, nunquam in campo sui fecit potestatem, et his locis manum conseruit, quibus plus pedestres copiae valerent. Pepulit ergo, quotiescumque congressus est, multo majores adversariorum copias: et sic in Asia versatus est, ut omnium opinione victor duceretur.

IV. Hic quum jam animo meditaretur proficisci in Persas, et ipsum regem adoriri, nuntius (1) ei domo venit ephorum jussu, bellum Athenienses et Boeotios indixisse (2) Lacedaemoniis: quare venire non dubitaret. In hoc non minus ejus pietas suspicienda est, quam virtus bellica: qui quum victori praeesset exercitui, maximamque haberet fiduciam regni Persarum potiundi, tanta modestia dicto audiens fuit jussis absentium magistratuum, ut si privatus in comitio (3) esset Spartae. Cujus exemplum utinam imperatores nostri (4) sequi voluissent! Sed illuc redeamus. Agesilaus opulentissimo regno praeposuit bonam existimationem, multoque gloriosius duxit, si institutis patriae paruisset, quam si bello superasset Asiam. Hac igitur mente Hellespontum copias

---

(1) *Nuntius*. Epicydides.

(2) *Indixisse*. Consilio Cononis. Cujus belli principia meminit Justin. *Primi Thebani, auxiliantibus Atheniensibus, bellum Lacedaemoniis intulere*.

(3) *In comitio*. *Comitium* singulari numero locum significat, ubi habebantur comitia: Livius: *libri in comitio, igne a victimariis facto, in conspectu populi cremati sunt*.

(4) *Imperatores nostri*. Haec aperte in Caesarem videntur dict , qui invito Senatu diutius, quam lege licebat exercitum retinuit.

pias trajecit, tantaque usus est celeritate, ut quod iter Xerxes anno vertente (1) confecerat, hic transierit triginta diebus. Quum jam haud ita longe abesset a Peloponneso, obsistere ei conati sunt Athenienses, et Boeotii, ceterique eorum socii (2), apud Coroneam (3): quos omnes gravi praelio vicit. Hujus victoriae vel maxima fuit laus, quod quum plerique ex fuga se in templum Minervae (4) conjecissent, quaerereturque ab eo, quid his fieri vellet; etsi aliquot vulnera acceperat eo praelio, et iratus videbatur omnibus, qui adversus arma tulerant; tamen antetulit irae religionem, et eos vetuit violari. Neque vero hoc solum in Graecia fecit, ut templa deorum sancta haberet: sed etiam apud barbaros summa religione omnia simulacra, arasque conservavit. Itaque praedicabat, mirari, se, non sacrilegorum numero haberi, qui supplicibus eorum nocuissent: aut non gravioribus poenis affici, qui religionem minuerent, quam qui fana spoliarent.

V. Post hoc praelium, collatum est omne bellum circa Corinthum, ideoque Corinthium est appellatum. Hic quum una pugna decem millia hostium Agesilao duce cecidissent, eoque opes adversariorum debilitatae viderentur: tantum abfuit ab insolentia gloriae, ut commiseratus sit fortunam Graeciae, quod tam multi a se victi vitio adversariorum conci-

ci-

---

(1) *Anno vertente*. Idest anni spatio. *Vertens* hic *annus* passivam habet vim, uti apud Virgilium illa: *volventibus annis*: *volventia plaustra*. Est vero *vertens annus* Ciceroni *annus magnus* sive *mundanus*.

(2) *Ceterique eorum socii*. Argivi, Corinthii, Aenianae, Euboeenses, et utrique Locri.

(3) *Apud Coroneam*. Boeotiae Urbem.

(4) *In templum Minervae*. Cognomento *Ithoniae*.

cidissent: namque illa multitudine, si sana mens esset Graeciae, supplicium Persas dare potuisse. Idem quum adversarios intra moenia compulisset, et, ut Corinthum oppugnaret, multi hortarentur, negavit id suae virtuti convenire: se enim eum esse dixit, qui ad officium peccantes redire cogeret, non qui urbes nobilissimas expugnaret Graeciae. Nam si, inquit, eos extinguere voluerimus, qui nobiscum adversus barbaros steterunt, nosmet ipsi nos expugnáverimus, illis quiescentibus: quo facto, sine negotio, quum voluerint, nos oppriment.

VI. Interim accidit illa calamitas (1) apud Leuctra Lacedaemoniis: quo ne proficisceretur, quum a plerisque ad exeundum premeretur, ut si de exitu divinaret, exire noluit. Idem quum Epaminondas Spartam oppugnaret, essetque sine muris oppidum (2), talem se imperatorem praebuit, ut eo tempore omnibus apparuerit, nisi ille fuisset, Spartam futuram non fuisse. In quo quidem discrimine celeritas ejus consilii saluti fuit universis. Nam quum quidam adolescentuli, hostium adventu perterriti, ad Thebanos transfugere vellent, et locum extra urbem editum cepissent, Agesilaus, qui perniciosissimum fore videret, si animadversum esset, quenquam ad hostes transfugere conari, cum suis eo venit, atque, ut si bono animo fecissent, laudavit



(1) *Illa calamitas*. Olympiade CII. anno II.

(2) *Sine muris oppidum*. Ex praecepto Lycurgi: Lacedaemone enim cives murus erant. Senec. *Non est Sparta lapidibus circumdata: ubi viros habet, ibi muros non habet . . . muri nostri arma sunt*. Hinc *immunitam* dixit Spartam Ovidius. Quam Urbem ad octingentesimum annum nulla habuisse moenia testatur Livius.

consilium eorum, quod eum locum occupassent, et se id quoque fieri debere animadvertisse. Sic adolescentulos simulata laudatione recuperavit, et adjunctis de suis comitibus locum tutum reliquit. Namque illi, aucto numero eorum, qui expertes erant consilii, commovere se non sunt ausi, eoque libentius, quod latere arbitrabantur, quae cogitarant.

VII. Sine dubio post Leuctricam pugnam Lacedaemonii se nunquam refecerunt, neque pristinum imperium recuperarunt: quum interim Agesilaus non destitit, quibuscunque rebus posset, patriam juvare. Nam quum praecipue Lacedaemonii indigerent pecunia, ille omnibus, qui a rege defecerant, praesidio fuit. A quibus magna donatus pecunia, patriam sublevavit. Atque in hoc illud imprimis fuit admirabile, quum maxima munera ei ab regibus, et dynastis (1), civitatibusque conferrentur, nihil unquam in domum suam contulit, nihil de victu, nihil de vestitu Laconum mutavit. Domo eadem fuit contentus, qua Eurysthenes, progenitor majorum suorum fuerat usus. Quam qui intraret, nullum signum libidinis, nullum luxuriae videre poterat: contra plurima patientiae atque abstinentiae. Sic enim erat instructa, ut nulla in re differret a cujusvis inopis, atque privati.

VIII. Atque hic tantus vir, ut naturam fautricem habuerat in tribuendis animi virtutibus, sic maleficam nactus est (2) in corpore fingendo. Nam et

(1) *Regibus, et dynastis.* Tacho in primis, et Mausolo.

(2) *Maleficam nactus est.* Quam Noster *maleficam naturam,* haud invenuste *difficilem* dixit Ovidius:

*Si mihi difficilis formam natura negavit;*
*Ingenio formae damna rependo meae.*

et statura fuit humili, et corpore exiguo, et claudus altero pede. Quae res etiam nonnullam afferebat deformitatem: atque ignoti, faciem ejus quum intuerentur, contemnebant: qui autem virtutem noverant, non poterant admirari satis. Quod ei usuvenit, quum annorum octoginta subsidio Thaco in Aegyptum ivisset, et in acta (1) cum suis accubuisset, sine ullo tecto; stratumque haberet tale, ut terra tecta esset stramentis, neque huc amplius, quam pellis esset injecta, eodemque comites omnes accubuissent, vestitu humili, atque obsoleto, ut eorum ornatus non modo in his regem neminem significaret; sed hominis non beatissimi suspicionem praeberet. Hujus de adventu fama quum ad regios esset perlata, celeriter munera eo cujusque generis sunt allata. His quaerentibus Agesilaum, vix fides facta est, unum esse ex his, qui tum accubabant. Qui quum regis verbis, quae attulerant, dedissent, ille praeter vitulina (2), et hujusmodi genera obsonii, quae praesens tempus desiderabat, nihil accepit: unguenta, coronas (3), secundamque mensam servis dispertiit; cetera referri jussit. Quo facto eum barbari magis etiam contemserunt, quod eum ignoran-



(1) *Acta*. Idest litore. Virg.
*At procul in sola secretae Troades acta*
*Anchisen flebant*:
Graeci enim *litus* ἀκτην vocant.

(2) *Praeter vitulina*. Ex Plutarcho habemus muneribus allatis adductisque, farinam, vitulos, anferes accepisse, bellaria, unguenta repulisse.

(3) *Coronas*. Quae praetexebantur e quodam gramine: quod βυβλον vocant Graeci: *papyrum coronariam* Plinius appellat.

rantia bonarum rerum illa potissimum sumsisse arbitrabantur. Hic quum ex Aegypto reverteretur, donatus a rege Nectanebe ducentis viginti talentis, quae ille muneri populo suo daret: venissetque in portum, qui Menelai vocatur, jacens inter Cyrenas, et Aegyptum, in morbum implicitus decessit. Ibi eum amici, quo Spartam facilius perferre possent, quod mel non habebant (1), cera circumfuderunt, atque ita domum retulerunt (2).

## XVIII. EUMENES.

Evmenes Cardianus. Hujus si virtuti par data esset fortuna, non ille quidem major, sed multo illustrior, atque etiam honoratior: quod magnos homines virtute metimur, non fortuna. Nam quum aetas ejus incidisset in ea tempora, quibus Macedones florerent (3), multum ei detraxit inter eos viventi, quod alienae erat civitatis. Neque aliud huic defuit, quam generosa stirps: etsi ille domestico summo genere erat. Tamen Macedones eum sibi aliquando anteponi indigne ferebant: neque tamen non patiebantur. Vincebat enim omnes cura, vigilantia, patientia, calliditate, et celeritate ingenii.

(1) *Mel non habebant*. Melle enim cadavera, quae asservari vellent, veteres condiebant: cera vero circumlinere Persarum fuisse refert Cicero I. Tusc.

(2) *Retulerunt*. Legibus enim obstringebantur Lacedaemonii, reges tantum suos, sicubi extra patriam mortui essent, humandos domum reducere.

(3) *Macedones florerent*. Propter Philippum Amyntae filium, et Alexandrum Magnum, qui res omnium Macedonum maximas gesserunt.

nii. Hic peradolescentulus (1) ad amicitiam accessit (2) Philippi Amyntae filii; brevique tempore in intimam pervenit familiaritatem. Fulgebat enim jam in adolescentulo indoles virtutis. Itaque eum habuit ad manum scribae loco (3): quod multo apud Grajos honorificentius est, quam apud Romanos. Nam apud nos revera, sicut sunt, mercenarii scribae existimantur (4): at apud illos contrario nemo ad id officium admittitur, nisi honesto loco, et fide et industria cognita, quod necesse est omnium consiliorum eum esse participem. Hunc locum tenuit amicitiae apud Philippum annos septem. Illo interfecto (5), eodem gradu fuit apud Alexandrum annos tredecim. Novissimo tempore praefuit etiam alteri equitum alae, quae *Hetaerice* appellabatur (6). Utrique autem consilio semper adfuit, et omnium rerum habitus est particeps.

II. Alexandro Babylone mortuo (7) quum regna



---

(1) *Hic peradolescentulus*. Annorum fere trium et viginti.

(2) *Ad amicitiam accessit*. In qua septem mansit annos apud Philippum, quo mortuo tredecim eodem gradu fuit apud Alexandrum.

(3) *Scribae loco*. Plutarchus ἀρχιγραμματεα vocat *scribarum principem*, quem Regis in consiliis adfuisse, eundemque locum, quem hodie *Cancellarii* tenent, obtinuisse scriptum reliquit.

(4) *Scribae existimantur*. Nepos loquitur de scribis, qui hodie a secretis sunt Consiliorum regis.

(5) *Illo interfecto*. A Pausania. Illud vero contigit Olymp. CXI. an. 1.

(6) *Hetaerice appellabatur*. Nempe *Socialis*: id enim vox ἑταιρικη sonat: eo donata cognomine ab unanimi quadam ac singulari militum in hostes voluntate.

(7) *Babylone mortuo*. Olympiad. CXIV. an. 1.

singulis familiaribus dispertirentur (1), et summa rerum tradita esset tuenda eidem, cui Alexander moriens annulum suum dederat (2), Perdiccae: ex quo omnes conjecerant, eum regnum ei commendasse, quoad liberi ejus in suam tutelam pervenissent: aberant enim Craterus (3), et Antipater (4), qui antecedere hunc videbantur: mortuus erat Hephaestio (5), quem unum Alexander, quod facile intelligi posset, plurimi fecerat (6): hoc tempore data est Eumeni Cappadocia, sive potius dicta. Nam tum in hostium erat potestate (7). Hunc sibi Perdiccas adjunxerat magno studio, quod in homine fidem et industriam magnam videbat: non dubitans, si eum pellexisset, magno usui fore sibi in his rebus, quas apparabat. Cogitabat enim (quod fere omnes

(1) *Dispertirentur*. Quae vi comparata Macedoniae regno adjuncta erant.

(2) *Annulum suum dederat*. Quod traditae hereditatis apud veteres indicio erat. Quare legimus et Tiberio morienti Cajum annulum detraxisse, et Augustum lecto cubantem Agrippae annulum, quem acciperet, porrexisse.

(3) *Craterus*. Quem plurimum Alexander amabat. Curtius lib. 6. c. 8. *Erat Craterus regi carus in paucis*.

(4) *Antipater*. Jolai filius, et discipulus Aristotelis.

(5) *Mortuus erat Hephaestio* Apud Ecbatana, cum ardentissima febri, qua laborabat, carere nullo pacto posset.

(6) *Plurimi fecerat*. Usque adeo ut medium, velut si in curando negligentior fuisset, suspendi jussit Alexander; tantum insaniae dolor mortis attulerat.

(7) *Erat potestate*. Sub Ariarathis Regis erat imperio: quo interfecto, Nicanor primum, postea obtinuit Seleucus.

omnes in magnis imperiis concupiscunt ) omnium partes corripere, atque complecti. Neque vero hoc solus fecit : sed ceteri quoque omnes, qui Alexandri fuerant amici. Primus Leonnatus (1) Macedoniam praeoccupare destinaverat. Is multis magnis pollicitationibus persuadere Eumeni studuit, ut Perdiccam desereret, ac secum faceret societatem. Quum perducere eum non posset, interficere conatus est : et fecisset, nisi ille clam noctu ex praesidiis ejus effugisset.

III. Interim conflata sunt illa bella, quae ad internecionem post Alexandri mortem gesta sunt, omnesque concurrerunt (2) ad Perdiccam opprimendum. Quem etsi infirmum videbat, quod unus omnibus resistere cogebatur, tamen amicum non deseruit, neque salutis, quam fidei, fuit cupidior. Praefecerat eum Perdiccas ei parti Asiae (3), quae inter Taurum montem jacet, atque Hellespontum : et illum unum opposuerat Europaeis adversariis (4). Ipse Aegyptum oppugnatum adversus Ptolemaeum erat profectus. Eumenes quum neque magnas copias, neque firmas haberet, quod inexercitatae, et non

 multo

(1) *Primus Leonnatus*. Unus ex Alexandri corporis custodibus, cui Phrygia ad Hellespontum obtigerat.

(2) *Omnesque concurrerunt*. In primis Craterus, et Antipater, Graecia subacta, belloque Lamiaco confecto.

(3) *Ei parti Asiae*. Bello contra Ptolomaeum. Praefectus tunc erat Eumenes earum copiarum, quae in Armenia et Cappadocia erant : quae duae regiones Tauro monti junguntur.

(4) *Europaeis adversariis*. Cratero, Antipatro, Aridaeo, qui postea Philippus dictus est.

multo ante erant contractae : adventare autem dicerentur, Hellespontumque transisse Antipater, et Craterus magno cum exercitu Macedonum, viri cum claritate, tum usu belli praestantes : Macedones vero milites ea tunc erant fama, qua nunc Romani feruntur : etenim semper habiti sunt fortissimi, qui summam imperii potirentur : Eumenes intelligebat, si copiae suae cognoscerent, adversus quos ducerentur, non modo non ituras, sed simul cum nuntio (1) dilapsuras. Itaque hoc ejus fuit prudentissimum consilium, ut deviis itineribus milites duceret, in quibus vera audire non possent, et his persuaderet, se contra quosdam barbaros proficisci. Itaque tenuit hoc propositum, et prius in aciem exercitum eduxit; praeliumque commisit, quam milites sui scirent, cum quibus arma conferrent. Effecit etiam illud locorum praeoccupatione, ut equitatu potius dimicaret, quo plus valebat, quam peditatu, quo erat deterior.

IV. Quorum acerrimo concursu quum magnam partem diei esset pugnatum, cadit Craterus dux, et Neoptolemus, qui secundum locum imperii tenebat (2). Cum hoc concurrit ipse Eumenes. Qui quum inter se complexi, in terram ex equis decidissent (3), ut facile intelligi posset inimica mente contendisse, animoque magis etiam pugnasse, quam corpore : non prius distracti sunt, quam alterum anima relique-

---

(1) *Simul cum nuntio.* Simul ac nunciatum fuisset.

(2) *Imperii tenebat.* Sinistro cornu praeerat, Craterus dextro.

(3) *Decidissent.* Justinus XIII. 8. *Neoptolemus quoque cum Eumene congressus, diu mutuis vulneribus acceptis colluctatus est; in summa victus occumbit.*

liquerit (1). Ab hoc aliquot plagis Eumenes vulneratur, neque eo magis ex praelio excessit, sed acrius hosti institit. Hic equitibus profligatis, interfecto duce Cratero, multis praeterea, et maxime nobilibus captis, pedestris exercitus, quod in ea loca erat deductus, ut invito Eumene elabi non posset, pacem ab eo petit. Quam quum impetrasset, in fide non mansit, et se, simul ac potuit, ad Antipatrum recepit. Eumenes Craterum ex acie semivivum elatum recreare studuit. Quum id non potuisset, pro hominis dignitate, proque pristina amicitia ( namque illo usus erat, Alexandro vivo, familiariter ) amplo funere extulit, ossaque in Macedoniam uxori ejus ac liberis remisit.

V. Haec dum apud Hellespontum geruntur, Perdiccas apud flumen Nilum interficitur a Seleuco (2), et Antigono: rerumque summa ad Antipatrum defertur. Hic (3), qui deseruerant, exercitu suffragium ferente (4) capitis absentes damnantur (5): in his Eumenes. Hac ille perculsus plaga non succubuit, neque eo secius bellum administravit. Sed exiles res (6) animi magnitudinem, etsi non frangebant,

---

(1) *Anima reliquerit*. Neoptolemum: qui succiso crure cum altero genu nixus adhuc Eumeni obstitisset, ab eo lethale vulnus accepit.

(2) *A Seleuco*. Antiochi filio, qui Alexandro mortuo Syria, et Babylone potitus est. Philopatoris cognomen habuit.

(3) *Hic*. Idest apud flumen Nilum.

(4) *Suffragium ferente*. Curtius lib.5. *De capitalibus rebus vetusto Macedonum modo inquirebat exercitus*.

(5) *Absentes damnantur*. Quinquaginta simul cum Eumene: ex his Alcetas erat Perdiccae frater.

(6) *Exiles res*. Adversae.

bant, tamen imminuebant. Hunc persequens Antigonus, quum omni genere copiarum abundaret, saepe in itineribus vexabatur: neque unquam ad manum accedere licebat, nisi his locis, quibus multis possent pauci resistere. Sed extremo tempore, quum consilio capi non posset, multitudine circumventus est. Hinc tamen, multis suis amissis se expedivit, et in castellum Phrigiae, quod Nora appellatur, confugit. In quo quum circumsederetur (1), et vereretur, ne uno loco manens equos militares perderet, quod spatium non esset agitandi: callidum fuit ejus inventum, quemadmodum stans jumentum calefieri, exercerique posset, quo libentius et cibo uteretur, et a corporis motu non removeretur. Substringebat caput loro altius, quam ut prioribus pedibus plane terram posset attingere. Deinde post verberibus cogebat exultare, et calces remittere. Qui motus non minus sudorem excutiebat, quam si in spatio decurreret. Quo factum est, quod omnibus mirabile est visum, ut jumenta aeqne nitida (2) ex castello educeret, quum complures menses in obsidione fuisset, ac si in campestribus ea locis habuisset. Ea conclusione quotiescumque voluit, et apparatum, et munitiones Antigoni alias incendit, alias disjecit. Tenuit autem se uno loco, quamdiu fuit hiems, quod castra sub dio habere non poterat. Ver appropinquabat, simulata deditione, dum de conditio-

(1) *Quum circumsederetur*. Ab Antiocho, qui duplici muro castellum clausit.

(2) *Aeque nitida*. Pinguia. Est enim *nitor* Apulejo l. x. Metamorph. *pinguedo*, seu (ut ipse loqui amat) *pinguities*. Ovid.

*Nitidam cape praevia vaccam.*

tionibus tractat, praefectis Antigoni imposuit (1): seque ac suos omnes extraxit incolumes.

VI. Ad hunc Olympias (2), mater quae fuerat Alexandri, quum litteras et nuntios misisset in Asiam, consultum, utrum repetitum iret Macedoniam (nam tum in Epiro habitabat) et eas res occuparet: huic ille primum suasit, ne se moveret, et expectaret quoad Alexandri filius regnum adipisceretur. Sin aliqua cupiditate raperetur in Macedoniam, omnium injuriarum oblivisceretur, et in neminem acerbiore uteretur imperio. Horum nihil ea fecit. Nam et in Macedoniam profecta est, et ibi crudelissime se gessit (3). Petivit autem ab Eumene absente, ne pateretur, Philippi domus et familiae inimicissimos stirpem quoque interimere, ferretque opem liberis Alexandri. Quam veniam si daret, quamprimum exercitus pararet, quos sibi subsidio adduceret. Id quo facilius faceret, se omnibus praefectis, qui in officio manebant, misisse litteras, ut ei parerent, ejusque consiliis uterentur. His verbis Eumenes permotus satius duxit, si ita tulisset fortuna, perire bene meritis referentem gratiam, quam ingratum vivere.

VII. Itaque copias contraxit, bellum adversus Antigonum comparavit (4), quod una erant Macedones complures nobiles, in his Peucestes, qui corpo-

(1) *Imposuit*. Decepit ex his Hyeronimum.

(2) *Olympias*. Filia Neoptolemi, regis Molossorum, Myriale antea appellata.

(3) *Se gessit*. Nam principum passim caedes fieri jussit. Quo factum est, ut universam Macedoniam a se domoque regia abalienarit.

(4) *Comparavit*. Id autem accidit Olym. CXV. an. 4.

poris custos fuerat Alexandri (1), tum autem obtinebat Persidem: et Antigenes, cujus sub imperio phalanx erat Macedonum, invidiam verens, (quam tamen effugere non potuit) si potius ipse alienigena summi imperii potiretur, quam alii Macedonum, quorum ibi erat multitudo: in principiis (2) nomine Alexandri statuit tabernaculum (3), in eoque sellam auream cum sceptro ac diademate jussit poni, eoque omnes quotidie convenire, ut ibi de summis rebus consilia caperentur: credens minore se invidia fore, si specie imperii, nominisque simulatione Alexandri, bellum videretur administrare: quod et fecit. Nam quum non ad Eumenis principia, sed ad regia conveniretur, atque ibi de rebus deliberaretur, quodammodo latebat: quum tamen per eum unum gererentur omnia.

VIII. Hic in Paraetacis (4) cum Antigono conflixit, non acie instructa, sed in itinere: eumque male acceptum in Mediam hiematum coegit redire. Ipse

---

(1) *Fuerat Alexandri*. Unus e custodibus corporis Alexandri, qui ad septem fuisse dicuntur. Hunc Alexandri M. *Servatorem* appellat Plinius.

(2) *In principiis. Principia* certus ac princeps castorum locus, ubi principes seu exercitus duces tendebant, et jura reddebantur, sacer habitus, ibique arae extrui solitae.

(3) *Statuit tabernaculum*. Haec sane erat sententia Ptolemaei, quam refert Curtius, ut sede Alexandri in principiis posita, qui consiliis ejus adhiberentur, coirent, quoties consulto opus fore, inter ipsos duces statueretur.

(4) *In Paraetacis*. Paraetaceni juxta Ptolomaeum sunt Mediae populi.

Ipse in finitima regione (1) Persidis hiematum copias divisit, non ut voluit, sed ut militum cogebat voluntas. Namque illa phalanx Alexandri Magni (2), quae Asiam peragrarat deviceratque Persas, inveterata cum gloria, tum etiam licentia, non parere se ducibus, sed imperare postulabat: ut nunc veterani faciunt nostri (3). Itaque periculum est, ne faciant, quod illi fecerunt sua intemperantia nimiaque licentia, ut omnia perdant, neque minus eos, cum quibus steterint, quam adversus quos fecerint. Quod si quis illorum veteranorum legat facta, paria horum cognoscat: neque rem ullam, nisi tempus, interesse judicet: sed ad illos revertar. Hiberna sumserant non ad usum belli (4), sed ad ipsorum luxuriam: longeque inter se discesserant. Hoc Antigonus quum comperisset, intelligeretque se parem non esse paratis adversariis, statuit aliquid sibi consilii novi esse capiendum. Duae erant viae, qua ex Medis, ubi ille hiemabat, ad adversariorum hibernacula posset perveniri, quarum brevior per loca deserta, quae nemo incolebat propter aquae inopiam: ceterum dierum erat fere decem. Illa

---

(1) *Finitima regione*. Pro finitima regione *Gabenam* sive *Gabienam* intellige, quae jacet in Media.

(2) *Phalanx Alexandri Magni*. *Argyraspides* dicti, quod argento caelata scuta gestarent.

(3) *Veterani faciunt nostri*. In quorum militum importunam insolentiam ita Cic. Philip. XI. c. 14. *Quousque P. C. dicemus sententias veteranorum arbitratu? Quod eorum tantum fastidium est? quae tanta arrogantia, ut ad arbitrium illorum imperatorem etiam deligamus?*

(4) *Non ad usum belli.* Idest non ad vires per illam hiberni temporis interquietem recuperandas.

la autem, qua omnes commeabant altero tanto (1) longiorem habebat anfractum, sed erat copiosa, omniumque rerum abundans. Hac si proficisceretur, intelligebat prius adversarios rescituros de suo adventu, quam ipse tertiam partem confecisset itineris sui. Sin per loca sola contenderet (2), sperabat se imprudentem hostem oppressurum. Ad hanc rem conficiendam, imperavit quam plurimos utres atque etiam culleos comparari (3): post haec pabulum: praeterea cibaria cocta dierum decem; utque quam minime fieret ignis in castris. Iter, quod habebat, omnes celat. Sic paratus, qua constituerat, proficiscitur.

IX. Dimidium fere spatium confecerat, quum ex fumo castrorum ejus suspicio adlata est ad Eumenem, hostem appropinquare. Conveniunt duces: quaeritur, quid opus sit facto. Intelligebant omnes tam celeriter copias ipsorum contrahi non posse, quam Antigonus adfuturus videbatur. Hic omnibus titubantibus (4), et de rebus summis desperantibus, Eumenes ait, si celeritatem velint adhibere, et imperata facere, quod ante non fecerint, se rem expediturum. Nam quod diebus quinque hostis transire posset, se effecturum, ut non minus totidem dierum spatio res tardaretur: quare circumirent, suas quisque copias contraheret. Ad Antigoni autem refrenandum impetum, tale capit consilium. Certos mit-

(1) *Altero tanto*. Itali *altrettanto*. Livius: *alterum tantum ex Latino delectu adjiciebatur*.
(2) *Sola contenderet*. Deserta ante dixit. Ita Sallustius: *loca sola et nuda signantium*.
(3) *Culleos*. Quibus aqua vectari posset.
(4) *Titubantibus*. Trepidantibus.

mittit homines ad infimos montes, qui obvii eant itineri adversariorum: hisque praecepit, ut prima nocte (1) quam latissime possint, ignes faciant quam maximos, atque hos secunda vigilia minuant, tertia perexiguos reddant: et assimulata castrorum consuetudine suspicionem injiciant hostibus, his locis esse castra, ac de eorum adventu esse praenuntiatum: idemque postera nocte faciant. Quibus imperatum erat, diligenter praeceptum curant. Antigonus tenebris obortis ignes conspicatur: credit de suo adventu esse auditum, et adversarios illuc suas contraxisse copias. Mutat consilium, et quoniam imprudentes adoriri non posset, flectit iter suum, et illum anfractum longiorem copiosae viae capit, ibique diem unum opperitur, ad lassitudinem sedandam militum, ac reficienda jumenta, quo integriore exercitu decerneret.

X. Hic Eumenes callidum imperatorem (2) vicit consilio, celeritatemque impedivit ejus: neque tamen multum profecit. Nam invidia ducum, cum quibus erat, perfidiaque militum Macedonun veteranorum, quum superior praelio discessisset, Antigono est deditus, quum exercitus ei ter ante separatis temporibus jurasset, se eum defensurum, nec unquam deserturum. Sed tanta fuit nonnullorum virtutis obtrectatio (3), ut fidem amittere mallent, quam eum non prodere. Atque hunc Antigonus, quum ei fuisset infestissimus, conservasset, si per

---

(1) *Prima nocte*. Prima vigilia noctis. Notissima sane est illa in quatuor militares vigilias noctis divisio.

(2) *Callidum imperatorem*. Antigonum.

(3) *Obtrectatio. Obtrectatio est aegritudo ex eo quod alter potiatur eo, quod ipse concupierit.* Cic. Tusc. 4.

per suos esset licitum, quod ab nullo se plus adjuvari posse intelligebat in his rebus, quas impendere jam apparebat omnibus. Imminebant enim Seleucus (1), Lysimachus (2) Ptolemaeus (3) opibus jam valentes: cum quibus ei de summis rebus erat dimicandum. Sed non passi sunt hi, qui circa erant (4): quod videbant, Eumene recepto, omnes prae illo parvi futuros. Ipse autem Antigonus adeo erat incensus, ut, nisi magna spe maximarum rerum, leniri non posset.

XI. Itaque cum eum in custodiam dedisset, et praefectus custodum quaesisset, quemadmodum servari vellet? ut acerrimum, inquit, leonem, aut ut ferocissimum elephantem. Nondum enim statuerat, conservaret eum, nec ne. Veniebat autem ad Eumenem utrumque genus hominum, et qui propter odium fructum oculis (5) ex ejus casu capere vellent, et qui propter veterem amicitiam colloqui, consolarique cuperent: multi etiam, qui ejus formam cognoscere studebant, qualis esset, quem tamdiu, tamque valde timuissent, cujus in pernicie positam spem habuissent victoriae. At Eumenes, quum diutius in vinculis esset, ait Onomarcho, penes quem summa imperii erat custodiae, se mirari, quare jam tertium diem sic teneretur. Non enim hoc conve-

(1) *Seleucus*. Babiloniae praefectus.

(2) *Lysimachus*. Cui Thracia unaque conterminae regiones traditae fuerunt.

(3) *Ptolemaeus*. Aegypti satrapes, nomine Lagi filius, re autem vera Philippi.

(4) *Qui circa erant*. Qui comites erant.

(5) *Fructum oculis*. *Fructum oculis capere* idem videtur esse ac *oculos pascere*. Contrarium est *oculos dolere*.

venire Antigoni prudentiae, ut sic deuteretur victo (1), quin aut interfici, aut missum fieri juberet. Hic quum ferocius Onomarcho loqui videretur; *quid? tu*, inquit, *animo si isto eras, cur non in praelio cecidisti potius, quam in potestatem inimici venires?* Huic Eumenes: *utinam quidem istud evenisset!* inquit, *sed eo non accidit, quod nunquam cum fortiore sum congressus. Non enim cum quoquam arma contuli, quin is mihi succubuerit. Non enim virtute hostium, sed amicorum perfidia decidi* (2). Neque id falsum: nam et dignitate fuit honesta, et viribus ad laborem ferendum firmis, neque tam magno corpore, quam figura venusta.

XII. De hoc Antigonus quum solus constituere non auderet, ad consilium retulit. Hic, quum plerique omnes (3) primo perturbati admirarentur, non jam de eo sumtum esse supplicium, a quo tot annos adeo essent male habiti, ut saepe ad desperationem forent adducti: quique maximos duces interfecisset: denique in quo uno esset tantum, ut, quoad ille viveret, ipsi securi esse non possent; interfecto, nihil habituri negotii essent. Postremo, si illi redderet salutem, quaerebant, quibus amicis esset usurus? sese enim cum Eumene apud eum non futuros. Hic, cognita consilii voluntate, tamen usque ad septimum diem deliberandi sibi spatium reliquit.

 Tum

(1) *Deuteretur victo*. Nec mutanda lectio, uti nonnullis visa est. *Denti* enim pro *abuti*, uti *denasci* veteres pro *mori* dixerunt.

(2) *Decidi*. In eam calamitatem incidi.

(3) *Plerique omnes*. Mere Attica locutio. Ita et Terentius And.

*Quod plerique omnes faciunt adolescentes.*

Tum autem, quum vereretur, ne qua seditio exercitus oriretur, vetuit ad eum quemquam admitti, et quotidianum victum amoveri jussit. Nam negabat, se ei vim adlaturum, qui aliquando fuisset amicus. Hic tamen non amplius, quam triduum, fame fatigatus, quum castra moverentur, insciente Antigono, jugulatus est a custodibus.

XIII. Sic Eumenes annorum quinque et quadraginta, quum ab anno vicesimo (uti supra ostendimus) septem annos Philippo apparuisset (1); et tredecim apud Alexandrum, eundem locum obtinuisset, in his uni equitum alae praefuisset: post autem Alexandri Magni mortem, imperator exercitus duxisset, summosque duces partim repulisset, partim interfecisset: captus non Antigoni virtute, sed Macedonum perjurio (2), talem habuit exitum vitae. In quo quanta fuerit omnium opinio eorum, qui post Alexandrum Magnum reges sunt appellati, ex hoc facillime potest judicari, quod nemo Eumene vivo, rex appellatus est, sed praefectus: iidem post hujus occasum, statim regium ornatum nomenque sumserunt: neque, quod initio praedicarunt, se Alexandri liberis regnum servare, id praestare voluerunt, et uno propugnatore sublato, quid sentirent, aperuerunt. Hujus sceleris principes fuerunt Antigonus, Ptolemaeus, Seleucus, Lysimachus, Cassander. Antigonus autem Eumenem mortuum propin-

---

(1) *Philippo apparuisset*. *Apparere* heic *praesto esse ad obsequium* significat. Hinc illi magistratuum administri *Apparitores* apud Romanos dicti. *Lictori, ut sibi appareat Valerius imperavit*.

(2) *Macedonum perjurio*. Quippe cum ter ante ei exercitus se defensurum jurasset.

pinquis ejus sepeliendum tradidit (1). Hi militari honesto funere, comitante toto exercitu, humaverunt, ossaque ejus in Cappadociam ad matrem atque uxorem (2) liberosque ejus deportanda curarunt.

## XIX. PHOCION.

I. Phocion Atheniensis (3), etsi saepe exercitibus praefuit (4) summosque magistratus cepit; tamen multo ejus notior integritas est vitae, quam rei militaris labor. Itaque hujus memoria est nulla (5), illius autem magna fama: ex quo cognomine *Bonus* (6) est appellatus. Fuit enim perpetuo pauper, quum ditissimus esse posset propter frequentes delatos honores, potestatesque summas, quae ei a populo dabantur. Hic quum a rege Philippo munera magnae pecuniae repudiaret (7) legatique hortarentur accipere, simulque admonerent, si ipse his facile



(1) *Tradidit*. Propter amicitiam, quam cum Eumene vivo contraxerat.

(2) *Uxorem*. Barsine nomen erat; genere Persica, Artabazi filia.

(3) *Phocion Atheniensis*. Phoci filius.

(4) *Praefuit*. Ex Plutarcho enim constat, exercitui praefuisse quinquies et quadragies.

(5) *Memoria est nulla*. Ad suam aetatem spectat Cornelius, qua Phocion tantum morum bonitate innotuerat.

(6) *Bonus*. Χρηστος Graece dictus; quod magis aliis, quam sibi utilitati esset. Nam et in pecuniis ad sublevandos alios elargiendis, et virginibus, modo frugi essent, collocandis liberalis admodum fuit.

(7) *Repudiaret*. Contra Plutarchus tradit non Philippum, sed Alexandrum Phocioni centum talenta misisse muneri.

cile careret, liberis tamen suis prospiceret, quibus difficile esset in summa paupertate tantam paternam tueri gloriam. Hic ille: *si mei similes erunt, idem hic*, inquit, *agellus illos alet, qui me ad hanc dignitatem perduxit: sin dissimiles sunt futuri, nolo meis impensis illorum ali augerique luxuriam.*

II. Eidem quum prope ad annum octogesimum prospera mansisset fortuna, extremis temporibus magnum in odium pervenit suorum civium. Primo cum Demade (1) de urbe tradenda Antipatro consenserat; ejusque consilio Demosthenes cum ceteris, qui bene de republica mereri existimabantur, populi scito in exilium erant expulsi. Neque in eo solum offenderat, quod patriae male consuluerat, sed etiam, quod amicitiae fidem non praestiterat. Namque auctus adjutusque a Demosthene, eum, quem tenebat, ascenderat gradum, quum adversus Charetem eum subornaret: ab eodem in judiciis, quum capitis causam diceret, defensus, aliquoties liberatus discesserat. Hunc non solum in periculis non defendit, sed etiam prodidit. Concidit autem maxime uno crimine, quia, quum apud eum summum esset imperium (2) populi, et Nicanorem Cassandri praefectum insidiari Piraeeo Atheniensium a Dercyllo (3) moneretur; idemque postularet, ut provideret, ne commeatibus civitas privaretur; hic, au-

---

(1) *Cum Demade*. Praestantissimo tunc temporis Athenarum Oratore; quem Demosthenes adversarium, suarumque laudum obtrectatorem expertus est.

(2) *Esset imperium*. Archon enim fuit: quem magistratum diu tenuit.

(3) *A Dercyllo*. Qui regis Antipatri cognomine Atticae regioni praeerat.

audiente populo, Phocion negavit esse periculum, seque ejus rei obsidem fore pollicitus est. Neque ita multo post Nicanor Piraeeo est potitus, ad quem recuperandum (sine quo Athenae omnino esse non possunt), quum populus armatus concurrisset, ille non modo neminem ad arma vocavit, sed ne armatis quidem praeesse voluit.

III. Erant eo tempore Athenis duae factiones, quarum una populi caussam agebat (1), altera optimatum (2). In hac erat Phocion, et Demetrius Phalereus. Harum utraque Macedonum patrociniis nitebatur. Nam populares Polyperchonti favebant: optimates cum Cassandro sentiebant. Interim a Polyperchonte Cassander (3) Macedonia pulsus est. Quo facto populus superior factus, statim duces adversariae factionis capitis damnatos patria pepulit, in his Phocionem et Demetrium Phalereum, deque ea re legatos ad Polyperchontem misit, qui ab eo peterent, ut sua decreta (4) confirmaret. Huc eodem profectus est Phocion. Quo ut venit, caussam apud Philippum (5) regem verbo, reipsa quidem apud Polyperchontem jussus est dicere: namque is tum regis rebus praeerat. Hic quum ab Agnonide



(1) *Populi caussam agebat*. Democratiae studebat.
(2) *Altera optimatum*. Aristocratiae.
(3) *Cassander*. Clarus inter Alexandri duces, adeoque Antipatri amicus, ut moriens, posthabito Cassandri filio, eum armis praefecerit.
(4) *Sua decreta*. Nempe sententiam, quae dicta in exules erat.
(5) *Apud Philippum*. Cognomine Aridaeum insigne vecordiae, ac stuporis exemplum, quem penes tantum nominis umbra; apud uxorem vero vis et imperium erat.

accusatus esset, quod Piraeeum Nicanori prodidisset; ex consimili (1) sententia in custodiam conjectus, Athenas deductus est, ut ibi de eo legibus fieret judicium.

IV. Huc ubi perventum est, quum propter aetatem pedibus jam non valeret, vehiculoque portaretur (2), magni concursus sunt facti: quum alii, reminiscentes veteris famae, aetatis misererentur: plurimi vero ira exacuerentur, propter proditionis suspicionem Piraeei: maximeque, quod adversus populi commoda in senectute steterat. Qua de re ne perorandi quidem ei data est facultas, et dicendi caussam. Inde, judicio legitimis (3) quibusdam confectis damnatus, traditus est undecemviris (4), quibus ad supplicium, more Atheniensium, publice damnati tradi solent. Hic quum ad mortem duceretur, obvius ei fuit Emphyletus (5) quo familiariter fuerat usus. Is quum lacrimans dixisset: *O quam indigna perpeteris Phocion*; huic ille: *at non inopina-*

(1) *Ex consimili*. Simili atque antea, cum idem proditionis reus in exilium expulsus fuisset.

(2) *Vehiculoque portaretur*. Non imbecillitatis tantum causa, sed contumeliae.

(3) *Legitimis*. *Legitima* sunt, quae lege ad totum judicii ordinem sunt constituta.

(4) *Undecemviris*. Undecemviri Athenis Triumviris Romanorum Capitalibus non absimiles videntur fuisse. Singuli a singulis tribubus (quae decem erant) cooptari solebant. His alius accedebat scribae loco: ita quidem, ut Undecemviri et dicerentur et essent. Horum inter alia illud erat muneris capite damnatos supplicio afficere.

(5) *Emphyletus*. At Ἐμφυλος, idest *ex tribu*, vel *tribulis* legitur in Graecis; quare videtur Graecos minus curiose inspexisse Cornelius.

*nata*, inquit: *hunc enim exitum plerique clari viri habuerunt* (1) *Athenienses*. In hoc tantum fuit odium multitudinis, ut nemo ausus sit eum liber sepelire (2). Itaque a servis sepultus est.

## XX. TIMOLEON.

I. Timoleon Corinthius. Sine dubio magnus omnium judicio hic vir exstitit. Namque huic uni contigit, quod nescio an ulli, ut et patriam, in qua erat natus, oppressam a tyranno (3) liberaret, et a Syracusis, quibus auxilio erat missus, inveteratam servitutem depelleret: totamque Siciliam, multos annos bello vexatam (4), a barbarisque oppressam (5), suo adventu in pristinum restitueret. Sed in his rebus non simplici fortuna (6) conflictatus est: et, id quod difficilius putatur, multo sapientius tulit secundam, quam adversam fortunam. Nam quum frater ejus Timophanes, dux a Corinthiis delectus (7), tyrannidem per milites mercenarios (8) oc-

k 4

(1) *Clari viri habuerunt*. Quam seriem Lucianus in Dialogo de non temere credendo calumniae enumerat.

(2) *Sepelire*. Lege enim cautum erat, ut proditionis damnati extra fines Atticae regionis projicerentur.

(3) *Oppressam a Tyranno*. A fratre majore natu Timophane.

(4) *Bello vexatam*. Maxime a Dionysiis.

(5) *A barbarisque oppressam*. A Carthaginiensibus.

(6) *Non simplici fortuna*. Idest cum adversa, tum secunda.

(7) *A Corinthiis delectus*. Bello adversus Argivos, et Cleonaeos suscepto.

(8) *Per milites mercenarios*. Qui quadringenti a Corinthiis publice alebantur.

occupasset, particepsque regni posset esse: tantum abfuit a societate sceleris, ut antetulerit suorum civium libertatem fratris saluti, et patriae parere legibus, quam imperare, satius duxerit. Hac mente per haruspicem (1), communemque affinem, cui soror ex eisdem parentibus nata nupta erat, fratrem tyrannum interficiendum curavit. Ipse non modo manus non attulit, sed ne adspicere quidem fraternum sanguinem voluit. Nam dum res conficeretur, procul in praesidio fuit, ne quis satelles posset succurrere. Hoc praeclarissimum ejus facinus non pari modo probatum est ab omnibus. Nonnulli enim laesam ab eo pietatem putabant, et invidia laudem virtutis obterebant. Mater vero post id factum, neque domum ad se filium admisit, neque adspexit, quin eum fratricidam impiumque detestans compellaret. Quibus rebus ille adeo est commotus, ut nonnunquam vitae finem facere voluerit (2), atque ex ingratorum hominum conspectu morte decedere.

II. Interim Dione Syracusis interfecto, Dionysius rursus Syracusarum potitus est (3), cujus adversarii opem a Corinthiis petierunt, ducemque, quo in bello uterentur, postularunt. Huc Timoleon missus, incredibili felicitate Dionysium tota Sicilia depulit. Quum interficere posset, noluit: tutoque in Corinthum perveniret (4), effecit: quod utrorumque Diony-

---

(1) *Per haruspicem.* Nomine Satyrum, apud alios Orthagoram. Erant vero *haruspices*, qui exta inspicerent.

(2) *Finem facere*. Inedia.

(3) *Potitus est*. Ita tamen, ut Hiceta *Acradinam*, et *Neapolim*; Dionysius vero *Insulam* (quae Syracusarum partes erant) obtineret.

(4) *In Corinthum perveniret*. Ubi ludum Dionysius aperuit.

nysiorum opibus Corinthii saepe adjuti fuerant: cujus benignitatis memoriam volebat exstare: eamque praeclaram victoriam ducebat, in qua plus esset clementiae, quam crudelitatis: postremo, ut non solum auribus acciperetur, sed etiam oculis cerneretur, quem, et ex quanto regno ad quam fortunam detrusisset. Post Dionysii decessum (1) cum Hiceta bellavit (2) qui adversatus fuerat Dionysio: quem non odio tyrannidis dissensisse, sed cupiditate, indicio fuit, quod ipse, expulso Dionysio, imperium dimittere noluit. Hoc superato, Timoleon maximas copias Carthaginiensium (3) apud Crimessum flumen fugavit, ac satis habere coegit, si liceret Africam obtinere, qui jam complures annos possessionem Siciliae tenebant. Cepit etiam Mamercum (4) Italicum ducem; hominem bellicosum et potentem, qui tyrannos adjutum in Siciliam venerat.

III. Quibus rebus confectis, quum propter diuturnitatem belli non solum regiones, sed etiam urbes desertas videret, conquisivit, quos potuit, primum Siculos; deinde Corintho arcessivit colonos (5), quod ab his initio Syracusae erant conditae. Civibus veteribus sua restituit, novis bello vacuefactas

---

(1) *Post Dionysii decessum*. Non e vita, sed e regno.

(2) *Cum Hiceta bellavit*. Qui dynastes fuit Leontinorum, unus ex amicis Dionis.

(3) *Copias Carthaginiensium*. Peditum septuaginta millia, equitum decem, naves longas ducentas.

(4) *Mamercum*. Cataniae Tyrannum, qui Lucanos in Syracusanos, et Timoleonta sollicitavit.

(5) *Arcessivit colonos*. Ad quinque millia.

ctas possessiones (1) divisit, urbium moenia disjecta, fanaque deleta refecit, civitatibus leges libertatemque reddidit: ex maximo bello tantum otium toti insulae conciliavit, ut hic conditor urbium earum, non illi, qui initio deduxerant (2), videretur. Arcem Syracusis, quam munierat Dionysius ad urbem obsidendam, a fundamentis disjecit: cetera tyrannidis propugnacula demolitus est (3), deditque operam, ut quam minime multa vestigia servitutis manerent. Quum tantis esset opibus, ut etiam invitis imperare posset, tantum autem haberet amorem omnium Siculorum, ut nullo recusante regnum obtineret: maluit se diligi, quam metui. Itaque quum primum potuit, imperium deposuit, et privatus Syracusis, quod reliquum vitae fuit, vixit; neque vero id imperite fecit. Nam quod ceteri reges imperio potuerunt, hic benevolentia tenuit. Nullus honos huic defuit: neque postea res ulla Syracusis gesta est publice, de qua prius sit decretum, quam Timoleontis sententia cognita. Nullius unquam consilium non modo antelatum, sed ne comparatum quidem est: neque id magis benevolentia factum est, quam prudentia.

IV. Hic quum aetate jam provectus esset, sine ullo morbo lumina oculorum amisit: quam calamita-

(1) *Vacuefactas possessiones*. Hoc apud Jurisconsultos est *in vacuum venire*, cum neglecta possessio atque deserta est, praesertim longi temporis praescriptione.

(2) *Deduxerant*. Colonias. *Deducere* verbum proprium, atque huic rei aptissimum.

(3) *Demolitus est*. Nihil enim magis turpe erat praesertim Graecis, quam ut sublato tyranao, tyrannidis vestigia extarent.

tatem ita moderate tulit, ut neque eum querentem quisquam audierit, neque eo minus privatis publicisque rebus interfuerit. Veniebat autem in theatrum (1), quum ibi concilium populi haberetur, propter valetudinem vectus jumentis junctis, atque ita de vehiculo, quae videbantur, dicebat: neque hoc illi quisquam tribuebat superbiae. Nihil enim unquam, neque insolens, neque gloriosum, ex ore ejus exiit: qui quidem, quum suas laudes audiret praedicari, nunquam aliud dixit, quam *se in ea re maximas diis gratias agere, atque habere, quod quum Siciliam recreare constituissent, tum se potissimum ducem esse voluissent.* Nihil enim rerum humanarum sine deorum numine agi putabat. Itaque suae domi sacellum Αὐτοματίας (2) constituerat, idque sanctissime colebat.

V. Ad hanc hominis excellentem bonitatem mirabiles accesserunt casus. Nam praelia maxima natali die suo fecit omnia: quo factum est, ut ejusdem natalem festum haberet universa Sicilia. Huic quidam Laphistius, homo petulans et ingratus, vadimonium (3) quum vellet imponere, quod cum illo se lege agere (4) diceret, et complures concurrissent, qui procacitatem hominis manibus coercere conarentur, Timoleon oravit omnes, ne id facerent.

---

(1) *In Theatrum*. Mos erat apud Graecos, theatrum quandoque pro curia, foro, comitioque habere.

(2) Αὐτοματίας. *Fortis fortunae*. Ea autem cum apud Graecos, tum apud Romanos colebatur, quod omnium casuum humanorum moderatrix habita est.

(3) *Vadimonium*. Erat *vadimonium* sponsio judicio ad diem praestitutam sistendi.

(4) *Lege agere. Lege agere, lege experiri* est unum sane et idem; scilicet jure legibus constituto certare.

rent. Namque id ut Laphystio ceterisque liceret, se maximos labores summaque adiisse pericula: hanc enim speciem libertatis esse, si omnibus quod quisque vellet, legibus experiri liceret. Idem quum quidam Laphystii similis, nomine Demaenetus, in concione populi, de rebus gestis ejus detrahere coepisset, ac nonnulla inveheretur in Timoleonta: dixit, nunc demum se voti esse damnatum (1). Namque haec a diis immortalibus semper precatum, ut talem libertatem restituerent Syracusanis, in qua cuivis liceret, de quo vellet, impune dicere. Hic quum diem supremum obiisset, publice a Syracusanis in gymnasio (2), quod Timoleonteum appellatur, tota celebrante Sicilia, sepultus est.

## XXI. DE REGIBUS.

I. Hi fere fuerunt Graeciae gentis (3) duces, qui memoria digni videantur, praeter Reges (4). Namque eos attingere noluimus, quod omnium res gestae separatim (5) sunt relatae. Neque tamen hi admodum sunt multi. Lacedaemonius autem Agesilaus,

---

(1) *Voti esse damnatum*. Voti esse compotem. Virg. Eclog. V.

. . . . . . *Damnabis tu quoque votis*.

(2) *In gymnasio*. Non in gymnasio, sed in foro sepultum adserit Plutarchus: gymnasium vero ad aeternam illius memoriam constitutum tradit.

(3) *Graeciae gentis*. Eodem modo Latini dixere, *Graecia civitas, terra Sicilia* ec.

(4) *Praeter reges*. Illos nempe majorum gentium.

(5) *Separatim*. Alio libro, qui Regum vitas complectebatur.

laus, nomine non potestate fuit rex: sicuti ceteri Spartani. Ex his vero, qui dominatum imperio tenuerunt, excellentissimi fuerunt, ut nos judicamus, Persarum Cyrus (1) et Darius Hystaspis filius; quorum uterque privatus virtute regnum est adeptus. Prior horum apud Massagetas (2) in praelio cecidit. Darius senectute (3) diem obiit supremum. Tres sunt praeterea ejusdem generis Xerxes (4), et duo Artaxerxes, Macrochir (5) et Mnemon. Xerxi maxime est illustre, quod maximis post hominum memoriam exercitibus, terra marique bellum intulit Graeciae. At Macrochir praecipuam habet laudem amplissimae pulcherrimaeque corporis formae: quam incredibili ornavit virtute belli. Namque illo Persarum nemo fuit manu fortior, Mnemon (6) autem justitiae fama floruit. Nam quum matris suae (7) scelere

---

(1) *Cyrus*. Major, Astyagis Medorum Regis filius, qui sua virtute Medorum regnum adeptus est, ac imperium ad Persas transtulit.

(2) *Apud Massagetas.* Scythas, supra mare Caspium positos.

(3) *Senectute.* Cum sex admodum et triginta regnasset annos.

(4) *Xerxis*. *Xerxis* nomen non secus ac illa *Cyri*, aut *Assueri* regum Persarum communia fuisse norunt universi.

(5) *Macrochir*. Longimanus, qui tam longis brachiis fuisse dicitur, ut stans, genu manibus contingeret. Alii vero ita dictum volunt, quod dextram sinistra longiorem haberet; alii a magna potentia; alii tandem a liberalitate, qua ceteris praestaret.

(6) *Mnemon*. *Memor*, sive ut interpretatur Hieronymus *Recordans*.

(7) *Matris suae*. Parysatidis.

lere amisisset uxorem (1), tantum indulsit dolori, ut eum pietas vinceret (2). Ex his duo eodem nomine, morbo naturae debitum reddiderunt: tertius ab Artabano praefecto ferro interfectus est.

II. Ex Macedonum autem genere duo multo ceteros antecesserunt rerum gestarum gloria, Philippus Amyntae filius, et Alexander Magnus. Horum alter Babylone (3) morbo consumptus est. Philippus Aegis (4) a Pausania quum spectatum ludos iret, juxta theatrum occisus est. Unus Epirotes Pyrrhus (5), qui cum populo Rom. bellavit (6). Is quum Argos oppidum oppugnaret in Peloponneso, lapide ictus interiit. Unus item Siculus Dionysius prior. Nam et manu fortis, et belli peritus fuit, et, id quod in tyranno non facile reperitur, minime libi-

(1) *Amisisset uxorem*. Statiram, quam mater veneno sustulerat.

(2) *Vinceret*. Nam Matre Babylonem dimissa, solam ejus ancillam Gingen sceleris administram supplicio affecit.

(3) *Babylone*. Quo concessit, Cossaeis subactis, ad audiendas omnium fere gentium legationes.

(4) *Aegis*. *Aegae* Macedoniae oppidum, in quo regum Macedonum sepulchra ac monumenta extruebantur.

(5) *Epirotes Pyrrhus*. Materno ab Achille, paterno ab Hercule ortus. *Aquilae* cognomen habuit, quemadmodum Antiochus *Accipitris*.

(6) *Bellavit*. Ter; primum cum Levino consule: in quo praelio septuaginta millia Romanorum caesa: e Pyrrhi vero militibus quadraginta millia. Secundo ad Asculum cum C. Fabricio Luscino, et Q. Aemilio Papo, in quo bello victoria ad Pyrrhum inclinasse magis visa est, cum Romanorum sex millia, Phyrridarum vero ad quatuor millia cecidissent. Tertio demum a Consule Curio victus Italia pulsus est.

libidinosus (1), non luxuriosus, non avarus, nullius rei denique cupidus, nisi singularis perpetuique imperii, ob eamque rem crudelis (2). Nam dum id studuit munire, nullius pepercit vitae, quem ejus insidiatorem putaret. Hic quum virtute tyrannidem sibi peperisset, magna retinuit felicitate: majorque annos sexaginta natus decessit florente regno. Neque in tam multis annis cujusquam ex sua stirpe funus vidit, quum ex tribus uxoribus liberos procreasset, multique ei nati essent nepotes.

III. Fuerunt praeterea multi reges ex amicis Alexandri Magni, qui post obitum ejus imperia ceperunt. In his Antigonus (3), et hujus filius Demetrius (4), Lysimachus (5), Seleucus (6), Ptolemaeus (7). Ex his Antigonus quum adversus Seleucum Lysi-

---

(1) *Minime libidinosus*. Ita enim de eo Tullius. *Atque de hoc homine a bonis auctoribus sic scriptum accepimus, summam fuisse ejus in victu temperantiam.*

(2) *Ob eam rem crudelis*. Suspiciosus.

(3) *Antigonus*. Asiae et Syriae Satrapes princeps fuit Antigonus. Eum bello vicerunt Seleucus, et Ptolomaeus. Hinc illa inter eos contentio de regno Syriae.

(4) *Demetrius*. Qui *Poliorcetes* dictus; *expugnatorem* reddidit Plinius. Socer Seleuci Regis Syriae fuit. Huic enim ille Stratonicem filiam in matrimonium dedit.

(5) *Lysimachus*. Agathoclis filius Macedoniae rex. Thraciam adjectasque Thraciae Ponticas gentes obtinuit, loco, et virtute illustrior.

(6) *Seleucus*. Nicanor cognomine, quod a victoriis habuit. Hic Syriae regnum obtinuit. Alexandro enim mortuo ita initum foedus est, ut Cassander Europae, Lysimachus Thraciae, Ptolemaeus Aegypto, Antigonus Asiae, Seleucus Syriae praeficerentur.

(7) *Ptolemaeus*. Ceraunus, Philadelphi frater, commune nomen Regum Aegyptiorum.

Lysimachumque dimicaret, in praelio occisus est. Pari leto adfectus est (1) Lysimachus a Seleuco. Nam societate dissoluta, bellum inter se gesserunt. At Demetrius, quum filiam suam Seleuco in matrimonium dedisset, neque eo magis fida inter eos amicitia manere potuisset, captus bello (2) in custodia socer generi, periit morbo. Neque ita multo post Seleucus a Ptolomaeo Cerauno dolo interfectus est: quem ille a patre (3) expulsum Alexandria (4), alienarum opum indigentem receperat. Ipse autem Ptolomaeus, quum vivus filio regnum tradidisset, ab illo eodem vita privatus dicitur. De quibus quoniam satis dictum putamus, non incommodum videtur, non praeterire Hamilcarem, et Hannibalem: quos et animi magnitudine, et calliditate omnes in Africa natos praestitisse constat.

XXII.

---

(1) *Adfectus est*. Non servat temporum ordinem Cornelius: nam post Demetrii mortem Lysimachus cum Seleuco conflixit, in quo praelio octoginta annos natus occubuit.

(2) *Captus bello*. Apud *Gamalam*, quae est urbs Gazae proxima in Idumaea.

(3) *Quem ille a patre Quem* Ceraunum: *ille*, Seleucus: *a patre*, scilicet Ptolomaeo Lagi filio.

(4) *Alexandria* Celeberrimo illo Aegypti emporio. *magnam* cognominat Galenus, Graeci κατ' ἐξοχὴν dixere πόλιν *Urbem*.

## XXII. HAMILCAR.

Hamilcar Hannibalis filius cognomine Barcas (1), Carthaginiensis, primo Punico bello (2), sed temporibus extremis (3), admodum adolescentulus in Sicilia praeesse coepit exercitui. Quum ante ejus adventum et mari et terra male res gererentur (4) Carthaginiensium; ipse ubi adfuit, nunquam hosti cessit, neque locum nocendi dedit: saepeque e contrario, occasione data, lacessivit, semperque superior discesssit. Quo facto, quum pene omnia in Sicilia Poeni amisissent, ille Erycem sic defen-

 dit

(1) ***Barcas***. Quod Punica lingua ***fulmen*** significat. Nomen gentis fuisse Silius docet.

—— *Ortus Serrana priscae*
*Barcae de gente*.

Hinc illa ***Barchina factio***, cujus opes apud milites plebemque plus quam modicae erant.

(2) ***Primo Punico bello***. Tria Carthaginienses cum Romanis bella gessere. Primum, quod quatuor et viginti terra marique exarsit annos, ducibus Hamilcare, et Q. Lutatio confectum fuit, victa Carthagine, victoribus Romanis. Alterum septimum et decimum post annum, quam excitatum fuerat, interquievit, Scipione, et Hannibale ducibus, victa iterum Charthagine, victoribus iterum Romanis. Tertium, quod ultimum bellorum fuit, quatuor ferme annos gestum, capto Hasdrubale, et excisa penitus Carthagine Minor Africanus diremit.

(3) ***Temporibus extremis***. Octavo scilicet et decimo ferme anno.

(4) ***Male res gererentur***. Cum non uno praelio maxime ad Agrigentum, et Lilybaeum a Romanis devicti fuissent.

dit (1), ut bellum eo loco gestum non videretur. Interim Carthaginienses classe (2) apud insulas Aegates (3) a C. Lutatio, consule Romanorum superati, statuerunt belli finem facere (4), eamque rem arbitrio permiserunt Hamilcaris (5). Ille etsi flagrabat bellandi cupiditate, tamen paci serviendum putavit, quod patriam, exhaustam sumtibus, diutius calamitatem belli ferre non posse intelligebat: sed ita, ut statim mente agitaret, si paullum modo res essent refectae, bellum renovare, Romanosque armis persequi; donicum (6) aut vi certe vicissent, aut victi manus dedissent (7). Hoc consilio pacem conciliavit: in qua tanta fuit ferocia, ut quum Catulus negaret, se bellum compositurum, nisi ille cum suis, qui Erycem tenuerant, armis relictis (8) Si-

(1) *Erycem sic defendit*. Servius: *Eryx mons Siciliae supra Drepanum*; quem Romani a L. Junio paulo ante captum summa custodia tenebant. De ejus situ accurate ex aliis Polybius.

(2) *Classe*. Quae erat trecentarum navium. Polybius ducentas enumerat.

(3) *Apud insulas Aegates*. Quae tres erant contra sinum Chartaginis positae. Plinius: *contra Carthaginis sinum Tharichiae et Aegates Romana clade memorabiles*. Olim *Phorbantia*, *Aegusa*, *Hiera* dictae: hodie, *Lavanzo*, *Favignana*, *Morotamo*.

(4) *Finem facere*. Duce Annone.

(5) *Arbitrio Hamilcaris*, Nuntiis et litteris prius ad eum missis.

(6) *Donicum*. Donec. Ita quoque et Ennius, et Lucretius, et Plautus, atque adeo Tullius dixere.

(7) *Manus dedissent*. *Manus dare*, translatio a victis gladiatoribus petita. Victi enim et *digitum tollere* et *manum dare* dicebantur.

(8) *Armis relictis*. Mos enim erat, cum victi victoribus in deditionem venirent, arma ponere.

Sicilia decederent (1): succumbente patria, ipse periturum se potius dixerit, quam cum tanto flagitio (2) domum rediret: non enim suae esse virtutis, arma a patria accepta adversus hostes, adversariis tradere.

II. Hujus pertinaciae cessit Catulus. At ille, ut Carthaginem venit, multo aliter, ac sperabat, rempublicam se habentem cognovit. Namque diuturnitate externi mali tantum exarsit intestinum bellum (3), ut nunquam pari periculo fuerit Carthago, nisi quum deleta est (4). Primo mercenarii milites (5), qui adversus Romanos fuerant, desciverunt: quorum numerus erant viginti millium. Hi totam abalienarunt (6) Africam, ipsam Carthaginem oppugnarunt. Quibus malis adeo sunt Poeni perterriti, ut etiam auxilia a Romanis petiverint, eaque impetrarint. Sed extremo, quum prope jam ad desperationem pervenissent, Hamilcarem imperatorem fecerunt (7). Is non solum hostes a muris Carthagi-

 nis

(1) *Sicilia decederent.* Atque Sardinia, ceterisque intra Italiam insulis.

(2) *Flagitio.* Dedecore. Eo sensu accipitur Lex XII. Tab. *Si quis carnem occentassit, quod alteri flagitium faxit, capital esto.*

(3) *Intestinum bellum.* Cujus belli auctores fuerunt Spendius, genere campanus, fortuna servus, Matho Afer, Autaricus Gallus.

(4) *Quum deleta est.* Deleta fuit autem a P. Scipione Aemiliano septingentesimo ferme anno, quam condita fuerat.

(5) *Mercenarii milites.* Hispani, Nomades, Afri, Ligures, Galli, Graeci, aliique.

(6) *Abalienarunt.* A Carthagine.

(7) *Fecerunt.* Cum et in Gescone, quem huic bello praefecerunt, et in Hannone praesidii parum cognovissent Carthaginienses.

nis removit, quum amplius centum millia facta essent armatorum: sed etiam eo compulit, ut locorum angustiis clausi, plures fame, quam ferro interirent. Omnia oppida abalienata, in his Uticam (1), atque Hipponem (2), valentissima totius Africae, restituit patriae (3). Neque eo fuit contentus, sed etiam fines imperii propagavit: tota Africa tantum otium reddidit, ut nullum in ea bellum videretur multis annis fuisse.

III. Rebus his ex sententia peractis, fidenti animo, atque infesto Romanis, quo facilius caussam bellandi reperiret, effecit, ut imperator cum exercitu in Hispaniam mitteretur, eoque secum duxit filium Hannibalem, annorum novem. Erat praeterea cum eo adolescens illustris, et formosus Hasdrubal: quem ille flore aetatis, uti ferunt, primo sibi conciliavit; generum inde ob altam indolem animi, cum provectus esset aetate, adscivit. De hoc ideo mentionem fecimus, quod, Hamilcare occiso, ille exercitui praefuit, resque magnas gessit: et princeps largitione vetustos pervertit mores Carthaginiensium: ejusdemque post mortem (4) Hannibal ab exercitu accepit imperium.

IV.

---

(1) *Uticam*. Quam *Uticam* Latini, Ιτύκην appellant Graeci: Punicarum in Africa urbium, si Carthaginem demas, vetustissimam. Tyrii condidere. Nomen sibi fecit ipsa antiquitas: *Itica* enim Punice *prisca* redditur.

(2) *Hipponem*. Urbem non procul ab Utica positam, ita dictam non ab equis Graeca appellatione, sed a Syris, atque Arabibus: quod verbum *stagnum* significat: in palustri enim loco erat sita.

(3) *Restituit patriae*. Tribus secundis praeliis.

(4) *Post mortem*. Quo mortis genere obierit, tradit Livius.

IV. At Hamilcar, posteaquam mare transiit (1), in Hispaniamque venit, magnas res secunda gessit fortuna: maximas bellicosissimasque gentes subegit: equis, armis, viris, pecunia totam locupletavit Africam. Hi quum in Italiam bellum inferre meditaretur, nono anno, postquam in Hispaniam venerat, in praelio pugnans adversus Vettones (2) occisus est. Hujus perpetuum odium erga Romanos maxime concitasse videtur secundum bellum Punicum. Namque Hannibal, filius ejus, assiduis patris obtestationibus eo est perductus, ut interire, quam Romanos non experiri mallet.

## XXIII. HANNIBAL.

I. Hannibal Hamilcaris filius Carthaginiensis. Si verum est, quod nemo dubitat, ut populus Romanus omnes gentes virtute superarit, non est inficiandum, Hannibalem tanto praestitisse ceteros imperatores (3) prudentia, quanto populus Romanus antecedebat fortitudine cunctas nationes. Nam quotiescunque cum eo congressus est in Italia, semper discessit superior (4). Quod nisi domi civium suorum invidia debilitatus esset, Romanos videretur



(1) *Mare transiit.* Fretum Gaditanum.

(2) *Vettones.* Hispaniae Citerioris populos inter Anam, et Tagum fluvios.

(3) *Ceteros Imperatores.* Victorem quoque ipsum Scipionem judicio multorum felicem magis; quam fortem superavit.

(4) *Superior.* Praeter tamen illud unum ad Nolam praelium cum Marcello habitum, quo primum populus se Romanus erexit.

superare potuisse. Sed multorum obtrectatio devicit unius virtutem. Hic autem velut hereditate relictum odium paternum (1) erga Romanos sic confirmavit, ut prius animam, quam id, deposuerit: qui quidem quum patria pulsus esset, et alienarum opum (2) indigeret, nunquam destiterit animo bellare cum Romanis.

II. Nam, ut omittam Philippum (3), quem absens hostem reddidit Romanis, omnium his temporibus potentissimus (4) rex Antiochus fuit (5). Hunc tanta cupiditate incendit bellandi (6) ut usque a ru-

(1) *Odium paternum.* Cujus paterni in nomen Romanum odii se heredem esse testis Hannibal ipse apud Livium *lib. XXXV. Odi Romanos, odioque sum Romanis. Id me verum dicere pater Hamilcar, et Dii testes sunt.*

(2) *Alienarum opum.* Prusiae, et Antigoni, ad quos confugit.

(3) *Philippum.* Demetrii Macedonum Regis filium, Persei patrem, qui cum a Demetrio Illyriorum Rege, ut a Romanis descisceret, hortaretur, primo animum suscepit, inde cum tertia pugna tertiam victoriam a Poenis stetisse videret, missis ad Hannibalem de jungenda societate legatis, se Romanorum hostem apertissime professus est.

(4) *Potentissimus.* Praeter enim Asiam, et Syriam, provincias, quas septem et triginta tenuit annos, Mediam quoque, Persiam, Hyrcaniam, Bactrianam, omnesque, excepta Parthia superioris Asiae provincias, Achaeo devicto obtinuit.

(5) *Rex Antiochus.* Qui primo Ιέραξ rapaci ingenio dictus est: postea a victoriis, regnique majestate *Magni* cognomen traxit.

(6) *Incendit bellandi.* In illo praesertim Ephesi congressu.

rubro mari (1) arma conatus sit inferre Italiae; ad quem quum legati venissent (2) Romani, qui de ejus voluntate explorarent, darentque operam consiliis clandestinis, ut Hannibalem in suspicionem regi adducerent (3), tanquam ab ipsis corruptum, alia atque antea sentire: neque id frustra fecissent, idque Hannibal comperisset, seque ab interioribus consiliis segregari vidisset: tempore dato adiit ad regem, eique quum multa de fide sua, et odio in Romanos commemorasset, hoc adjunxit: *Pater*, inquit, *meus Hamilcar, puerulo me, utpote non amplius novem annos nato, in Hispaniam imperator proficiscens Carthagine, Jovi optimo maximo hostias immolavit* (4). *Quae divina res dum conficiebatur* (5), *quaesivit, a me, vellemne secum in castra proficisci? Id quum libenter accepissem, atque ab eo petere coepissem, ne dubitaret ducere: tum ille: Faciam, inquit, si fidem mihi, quam postulo, dederis. Simul me ad aram adduxit, apud quam sacrificare instituerat: eamque, ceteris remotis, tenentem*



---

(1) *A rubro mari.* Sive Erythreo. Mela lib. III. *Rubrum mare Graeci sive quia ejus coloris est, sive quia ibi Erytras regnavit* ἐρυθρὰν θάλασσαν *appellant.*

(2) *Legati venissent.* P. Sulpitius, et P. Junius.

(3) *Adducerent.* Effecerunt autem id crebris cum Rege habitis colloquiis.

(4) *Immolavit.* Atque id more institutoque majorum cum apud alias gentes, tum vel maxime apud Romanos obtinuit. *Hostias* enim immolabant ad bellum profecturi: *victimas* vero mactabant, cum a bello, parta victoria redirent.

(5) *Res conficiebatur. Rem divinam facere* Latini dicere de his solent, qui sacrificant, et victimas mactant.

*tem* (1) *jurare jussit, nunquam me in amicitia cum Romanis fore. Id ego jusjurandum patri datum usque ad hanc diem* (2) *ita conservavi, ut nemini dubium esse debeat, quin reliquo tempore eadem mente sim futurus. Quare si quid amice de Romanis cogitabis, non imprudenter feceris, si me celaris. Quum quidem bellum parabis, te ipsum frustraberis, si non me in eo principem posueris.*

III. Hac igitur aetate cum patre in Hispaniam profectus est; cujus post obitum Hasdrubale (3) imperatore suffecto, equitatui omni praefuit. Hoc quoque interfecto, exercitus summam imperii ad eum detulit (4). Id Carthaginem delatum, publice comprobatum est (5). Sic Hannibal minor quinque et viginti annis natus, imperator factus proximo triennio omnes gentes (6) Hispaniae bello subegit. Saguntum (7), foederatam civitatem, vi expugnavit (8). Tres exercitus maximos comparavit. Ex his unum in Africam misit, alterum cum Hasdrubale fra-

---

(1) *Tenentem.* Veteres jurantes aram tenebant.

(2) *Ad hanc diem.* Sex et triginta annos natus. *Livius.*

(3) *Hasdrubale.* Genero Hamilcaris, qui medius inter patrem, et filium octo ferme annos imperium obtinuit.

(4) *Detulit.* Imperatore ingenti omnium assensu appellato.

(5) *Publice comprobatum est.* Annone tamen, paucisque adversantibus.

(6) *Omnes gentes.* Adeo nimirum, ut omnia trans Iberum praeter Saguntinos Carthaginensium essent.

(7) *Saguntum.* Civitas ea longe opulentissima ultra Iberum fuit sita passus mille ferme a mari, fideique erga Romanos magnum quidem, sed triste monumentum.

(8) *Vi expugnavit.* Octavo mense (ut quidam scripsere) quam coeptum oppugnari.

fratre in Hispania reliquit, tertium in Italiam secum duxit. Saltum Pyrenaeum (1) transit. Quacunque iter fecit, cum omnibus incolis conflixit, neminem, nisi victum, dimisit. Ad Alpes (2) posteaquam venit, quae Italiam ab Gallia sejungunt, quas nemo unquam cum exercitu ante eum, praeter Herculem Grajum (3) transierat, quo facto is hodie saltus Grajus appellatur (4), Alpicos conantes prohibere transitum concidit (5), loca patefecit, itinera muniit, effecitque, ut ea elephantus ornatus ire posset (6), qua antea unus homo inermis vix poterat repere. Hac copias traduxit (7), in Italiamque pervenit.

IV.

---

(1) *Saltum Pyrenaeum*. Id est illum montium tractum, qui Hispaniam a Gallis dividunt, et ad occidentalem plagam late se extendunt. Ceterum hic Hannibalis transitus per saltum fuit, dejectis ante Celtiberis.

(2) *Ad Alpes*. Montes ad centum millia passuum continui, altitudine inexuperabiles, transitu difficiles, frigoribus infames.

(3) *Praeter Herculem Grajum*. Silius Ital.
*Primus inexpertas adiit Tyrinthius arces*.

(4) *Appellatur*. Quo de transitu multa adhuc extant vestigia: Herculis Monoeci portus: via Herculea quae ex Italia per Galliam ad Celtiberos ducit: Alpium Grajae fauces: in Tungris vetustissimum Herculi sacellum etc.

(5) *Concidit*. Incredibili sane labore, et industria, uti e Livio apparet.

(6) *Ire posset*. Livius: *Ita torridam incendio rupem ferro pandunt molliuntque anfractibus modicis clivos, ut non jumenta solum, sed elephanti etiam deduci possent*.

(7) *Hac copias traduxit.* Quinto mense a Carthagine nova, Alpibus quinto decimo die omnino superatis.

IV. Conflixerat apud Rhodanum (1) cum P. Cornelio Scipione Cos. eumque pepulerat. Cum hoc eodem de Clastidio (2) apud Padum decernit: saucium (3) inde ac fugatum dimittit. Tertio idem Scipio cum collega Tiberio Longo (4) apud Trebiam adversus eum venit, cum his manum conseruit, utrosque profligavit. Inde per Ligures (5) Appenninum (6) transit, petens Etruriam. Hoc itinere adeo gravi morbo afficitur oculorum, ut postea nunquam dextero aeque bene usus sit. Qua valetudine quum etiam premeretur, lecticaque ferretur (7) C. Fla-

---

(1) *Apud Rhodanum*. Atqui neque Polybius neque Livius, quod sciam, tradiderunt P. Cornelium cum Hannibale ad Rhodanum coflixisse.

(2) *De Clastidio*. Quod oppidum est ad Ligurum fines.

(3) *Saucium*. Livius: *Auxit pavorem Consulis vulnus, periculumque intercursu tum primum pubescentis filii propulsatum*.

(4) *Longo*. Non *Tito*, uti apud Livium mendose legitur. Hic sane ille Tiberius Longus quo cum collega P. Cornelius Scipio primum cum Hannibale confixit.

(5) *Per Ligures*. Livius. *Secundum eam pugnam Hannibal in Ligures, Sempronius Lucaniam concessit*. Sunt Ligures imis Alpium jugis inter Varum et Macram flumina.

(6) *Appenninum*. Montes longissimi tractus, qui Italiam, quantum longa est, dirimunt. Hannibalem ea transeuntem atrox adeo tempestas adorta est, ut Alpium foeditatem prope superaverint.

(7) *Lecticaque ferretur*. Quod ita erat in more, si quo duces afficerentur morbo. Ita de Scipione *Livius*. De Mermece *Agathias*. De Lutatio *Valerius*.

C. Flaminium Cons. (1) apud Trasimenum (2) cum exercitu insidiis circumventum occidit (3): neque multo post C. Centenium praetorem (4) cum delecta manu saltus occupantem (5). Hinc in Apuliam pervenit (6). Ibi obviam ei venerunt duo Consules, C. Terentius Varro, et L. Paullus.. Utriusque exercitus (7) uno praelio fugavit (8): L. Paullum Cos. occidit, et aliquot praeterea consulares: in his Gn. Servilium Geminum, qui anno superiore fuerat consul.

V. Hac pugna pugnata, Romam profectus (9) nul-

---

(1) *C. Flaminium Cons.* Hominem turbulentum atque ad res bellicas minime aptum; qui ferox a consulatu priore non modo legum aut patrum majestati, sed ne deorum quidem satis metuens erat.

(2) *Apud Trasimenum*. Hodie *Lago di Perugia*.

(3) *Occidit*. In qua pugna Livius Polybium secutus quindecim Romanorum millia in acie caesa fuisse tradit, decem millia sparsa fuga diversis itineribus Romam petiisse.

(4) *Praetorem*. *Propraetorem*. Livius.

(5) *Saltus occupantem*. Quatuor equitum millibus, *Livius*: octo *Appianus*.

(6) *In Apuliam pervenit*. Ad Cannas nobilitandas vicum Apuliae ad Aufidum amnem.

(7) *Utriusque exercitus*. Praepostere narrantur haec a Cornelio. Nam prius Q. Maximus Dictator, quam hi duo Consules C. Terentius Varro, et L. Paullus Aemilius obviam Hannibali venerunt.

(8) *Fugavit*. In quo praelio apud Livium quadraginta quinque millia quingenti pedites, et tanta prope civium sociorumque pars caesa dicuntur.

(9) *Profectus*. Id vero a veritate alienum videtur, siquidem ex Livio aliisque accepimus Hannibalem post pu-

nullo resistente in propinquis (1) urbis montibus moratus est. Quum aliquot ibi dies (2) castra habuisset, et reverteretur Capuam (3), Q. F. Maximus dictator (4) Romanus in agro Falerno (5) se ei objecit. Hinc clausus locorum angustiis (6) noctu sine ullo detrimento exercitus se expedivit. Fabio callidissimo imperatori verba dedit. Namque obducta nocte, sarmenta in cornibus jumentorum deligata incendit, ejusque generis multitudinem magnam (7) dispalatam immisit. Quo repentino objectu viso, tantum terrorem injecit exercitui Romanorum, ut egredi extra vallum nemo sit ausus. Hanc post rem gestam non ita multis diebus, M. Mi-

---

pugnam Cannensem castra ex Apulia in Samnium movisse; Tarentumque oppugnatum ivisse; tumque demum Romam contendisse, cum se Capuam frumentum immittere, obsidionemque solvere posse desperasset.

(1) *Propinquis*. Castris ad Anienem admotis tria millia passuum ab urbe.

(2) *Aliquot ibi dies*. Triduum.

(3) *Reverteretur Capuam*. In Hiberna.

(4) *Maximus dictator*. *Cunctator*, qui Annibalem juveniliter exultantem patientia sua mollivit: de quo praeclare Ennius.

*Unus qui nobis cunctando restitituit rem:*
*Non ponebat enim rumores ante salutem.*
*Ergo magisque magisque viri nunc gloria claret.*

(5) *In agro Falerno*. Florus lib. II. *Itaque per Samnium totum, per Falernos, Gauranosque saltus sic maceravit Annibalem, ut qui frangi virtute non poterat, mora comminueretur.*

(6) *Locorum angustiis*. Cum inter Formiana saxa et Literni arenas, et stagna perhorrida situ Poenus versaretur.

(7) *Multitudinem magnam*. Qui duo millia fuerunt.

Minucium Rufum (1) magistrum equitum, pari ac dictatorem imperio, dolo perductum (2) in praelium fugavit. T. Sempronium Gracchum, iterum Consulem, in Lucanis absens, in insidias inductum sustulit (3). M. Claudium Marcellum quinquies Consulem, apud Venusiam (4) pari modo interfecit (5). Longum est enumerare praelia. Quare hoc unum satis erit dictum, ex quo intelligi possit, quantus ille fuerit. Quamdiu (6) in Italia fuit, nemo ei in acie restitit, nemo adversus eum post Cannensem pugnam in campo castra posuit.

VI. Hic invictus patriam defensum revocatus (7), bellum gessit adversus P. Scipionis filium (8) quem ipse primum apud Rhodanum, iterum apud Padum, tertio apud Trebiam fugaverat. Cum hoc exhaustis (9) jam patriae facultatibus, cupivit in praesentia-

---

(1) *M. Minucium Rufum*. Ferocem, rapidum in consiliis, ac lingua immodicum.

(2) *Dolo perductum*. Abditis in cavarum rupium latebras quinque peditum, equitumque millibus.

(3) *Sustulit*. Livius: *Exanimem eum* ( Gracchum ) *magno exemplo ad Annibalem misit, ponique cum captis simul fascibus ante tribunal Imperatoris jussit. Haec vera fama est. Gracchus in Lucanis ad campos, qui Veteres vocantur, periit*.

(4) *Apud Venusiam*. Quae Romanorum colonia fuit.

(5) *Interfecit*. Ejusque corpus, quod cum annulo invenerat, sepeliendum curavit.

(6) *Quamdiu*. Sexdecim scilicet annorum spatio.

(7) *Revocatus*. A Carthaginiensium legatis, quorum verba frendens, gemensque, ac vix lacrymis temperans dicitur audivisse.

(8) *Filium*. Africanum: *cui tam grande de Africa nomen fata decreverant. Florus.*

(9) *Exhaustis*. Diuturno bello.

tiarum (1) bellum componere, quo valentior postea congrederetur. In colloquium convenit, conditiones non convenerunt (2). Post id factum paucis diebus apud Zamam cum eodem conflixit: pulsus (incredibile dictu) biduo et duabus noctibus Adrumetum pervenit (3), quod abest a Zama circiter millia passuum trecenta. In hac fuga Numidae, qui simul cum eo ex acie excesserant, insidiati sunt ei: quos non solum effugit, sed etiam ipsos oppressit. Adrumeti reliquos ex fuga collegit (4). Novis delectibus paucis diebus multos contraxit.

VII. Quum in apparando acerrime esset occupatus, Carthaginienses bellum cum Romanis composuerunt (5). Ille nihilo secius exercitui postea praefuit, resque in Africa gessit, itemque Mago frater ejus usque ad Sex. Sulpicium, et C. Aurelium Consules (6). His enim magistratibus legati Carthaginienses Romam venerunt, qui senatui populoque Romano gratias agerent, quod cum his pacem fecissent, ob eamque rem corona aurea eos donarent, simul-

(1) *In praesentiarum*. Idest *in praesentia rerum*.

(2) *Non convenerunt*. Ita infecta pace ad suos colloquio discesserunt.

(3) *Adrumetum pervenit*. At Hannibalem ab Adrumento Zamam, quae quinque dierum iter a Carthagine aberat contendisse Livius, et Polybius memorant.

(4) *Collegit*. Scilicet sex peditum millia, equites quingentos.

(5) *Composuerunt*. Hannibale ipso auctore.

(6) *Consules*. Livius XXXI. *Anno quingentesimo quadragesimo ab V. C. Sex Sulpitio Galba, C. Aurelio Coss. bellum cum Rege Philippo initum est, paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam.*

simulque peterent, ut obsides eorum Fregellis (1) essent, captivique redderentur. His ex Senatus consulto responsum est : munus eorum gratum acceptumque esse : obsides, quo loco rogarent, futuros : captivos non remissuros, quod Hannibalem, cujus opera (2) susceptum bellum foret, inimicissimum nomini Romano, et nunc cum imperio apud exercitum haberent, itemque fratrem ejus Magonem. Hoc responso Carthaginienses cognito, Hannibalem domum, Magonemque revocarunt. Hic, ut rediit, praetor factus est (3), postquam rex fuerat anno secundo et vigesimo. Ut enim Romae Consules, sic Carthagine quotannis annui bini reges creantur. In eo magistratu pari diligentia se Hannibal praebuit, ac fuerat in bello. Namque effecit, ex novis vectigalibus (4) non solum, ut esset pecunia, quae Romanis ex foedere penderetur, sed etiam superesset, quae in aerario poneretur. Deinde, anno post praeturam, Marco Claudio, Lucio Furio Coss. Romani legati Carthaginem venerunt. Hos Hannibal sui exposcendi gratia missos ratus, priusquam his senatus daretur, navem conscendit (5) clam, atque in

---

(1) *Fregellis.* Veteri Italiae oppido, olim florentissimo, postea cum a Romanis defecissent, diruto, et in vici formam redacto.

(2) *Cujus opera.* Culpa, Catullus in Passere,

—— *tua nunc opera*
*Flendo turgiduli rubent ocelli.*

(3) *Praetor factus est.* Civile munus erat, haud militare.

(4) *Ex novis vectigalibus.* Idest in novam formam restitutis, cum partim negligentia dilaberentur, partim praedae, ac divisui essent.

(5) *Navem conscendit.* Inter Adrumetum et Thapsum.

in Syriam (1) ad Antiochum profugit. Hac re palam facta Poeni naves duas, quae eum comprehenderent, si possent consequi, miserunt: bona ejus publicarunt: domum a fundamentis disjecerunt: ipsum exulem judicarunt.

VIII. At Hannibal anno tertio postquam domo profugerat, C. Cornelio, Minucio Coss. cum quinque navibus Africam accessit, in finibus Cirenaeorum (2), si forte Carthaginienses ad bellum, Antiochi spe fiduciaque, inducere posset: cui jam persuaserat, ut cum exercitibus in Italiam proficisceretur. Huc Magonem fratrem excivit (3). Id ubi Poeni resciverunt, Magonem eadem, qua fratrem, poena affecerunt (4). Illi desperatis rebus quum solvissent naves, ac vela ventis dedissent (5). Hannibal ad Antiochum pervenit. De Magonis interitu duplex memoria prodita est. Namque alii naufragio, alii a servis ipsius interfectum eum, scriptum reliquerunt. Antiochus autem si tam in agendo bello parere voluisset consiliis ejus, quam in

(1) *In Syriam*. Antiochiam. Inde profectus Ephesum ad Antiochum, fluctuantem adhuc animo incertumque de Romano bello pervenit.

(2) *Cirenaeorum*. Sallustius in Jugurth. *Qua tempestate Carthaginienses pleraeque Africae imperitabant, Cyrenenses quoque magni atque opulenti fuere.*

(3) *Magonem fratrem excivit*. Atqui id verum esse non potest, quippe cum Mago Hannibalis frater cum adversus P. Quintilium Varum praetorem in agro Insubrium pugnaret, vulnus accepit, ex quo interiit.

(4) *Poena affecerunt*. Id est bona publicarunt, domum disjiecerunt, exulem judicarunt.

(5) *Vela ventis dedissent*. Non uno loco ita Virgilius;

—— *Vela damus ventis*.

in suscipiendo instituerat, propius Tiberi, quam Thermopylis, de summa imperii dimicasset. Quem etsi multa stulte conari (1) videbat, tamen nulla deseruit in re. Praefuit paucis navibus, quas ex Syria jussus erat in Asiam ducere, hisque adversus Rhodiorum classem in Pamphylio mari conflixit. Quo cum multitudine adversariorum sui superarentur, ipse, quo cornu rem gessit, fuit superior.

IX. Antiocho fugato (2), verens ne dederetur (quod sine dubio accidisset, si sui fecisset potestatem), Cretam ad Gortynios venit (3), ut ibi, quo se conferret, consideraret. Vidit autem vir omnium callidissimus, magno se fore periculo, nisi quid providisset, propter avaritiam Cretensium. Magnam enim secum pecuniam portabat, de qua sciebat exisse famam. Itaque capit tale consilium. Amphoras complures complet plumbo: summas operit auro et argento. Has Gortyniis praesentibus deponit (4) in templo Dianae, simulans se suas fortunas illorum fidei credere. His in errorem inductis, statuas aeneas, quas secum portabat, omnes sua pecunia complet, easque in propatulo domi abjicit. Gortynii templum magna cura custodiunt,

 non

(1) *Stulte conari*. Inter cetera illud traditum est exercitum conscripsisse armis inauratis. Quas copias cum Hannibali commonstrasset: *Hicne*, inquit, *exercitus Romanis sufficiet? Sufficiet*, respondit Poenus, *vel maxime avaris*.

(2) *Fugato*. In Asiam a Glabrione victo.

(3) *Ad Gortynios venit*. Gortynii Cretae incolae, et Gortyna urbs Cretae.

(4) *Deponit*. In more fuit thesauros in sacris deponere: nullibi enim tam tuto, quam inibi pecunia asservari posse credebatur.

non tam a ceteris, quam ab Hannibale, ne quid ille, inscientibus his, tolleret, secumque portaret.

X. Sic conservatis suis rebus Poenus illusis Cretensibus omnibus, ad Prusiam in Pontum pervenit. Apud quem eodem animo fuit erga Italiam: neque aliud quidquam egit, quam regem armavit, et excitavit (1) adversus Romanos. Quem quum videret domesticis rebus minus esse robustum, conciliabat ceteros reges, adjungebatque bellicosas nationes. Dissidebat ab eo Pergamenus rex (2) Eumenes, Romanis amicissimus (3), bellumque inter eos gerebatur et mari et terra: quo magis cupiebat eum Hannibal opprimi. Sed utrobique Eumenes plus valebat (4) propter Romanorum societatem; quem si removisset, faciliora sibi cetera fore arbitrabatur. Ad hunc interficiendum talem iniit rationem. Classe paucis diebus erant decreturi (5). Superabatur navium multitudine. Dolo erat pugnandum, quum par non esset armis. Imperavit quam plurimas venenatas serpentes vivas colligi, easque in vasa fictilia conjici. Harum quum confecisset magnam multitudinem, die ipso, quo facturus erat navale praelium, classiarios convocat, hisque praecipit, omnes ut in unam Eumenis regis concurrant (6) navem: a ce-

(1) *Excitavit*. Longa pace desidem, belloque insuetum.

(2) *Pergamenus rex*. Attali superioris filius Pergami rex.

(3) *Romanis amicissimus*. Florus *socium et commilitonem populi Rom.* appellat.

(4) *Plus valebat*. Et mari et terra.

(5) *Decreturi*. Idest decertaturi.

(6) *Concurrant*. Praetoria enim navi depressa facilius totam classem turbari ac confundi posse sperabat.

ceteris tantum satis habeant se defendere: id facile illos serpentium multitudine consecuturos. Rex autem in qua nave veheretur, ut scirent, se facturum: quem si aut cepissent, aut interfecissent, magno his pollicetur praemio fore.

XI. Tali cohortatione militum facta, classis ab utrisque in praelium deducitur. Quarum acie costituta, priusquam signum pugnae daretur, Hannibal, ut palam faceret suis, quo loco Eumenes esset, tabellarium in scapha cum caduceo (1) mittit: qui ubi ad naves adversariorum pervenit, epistolam ostendens, se regem professus est quaerere. Statim ad Eumenem deductus est, quod nemo dubitabat aliquid de pace esse scriptum. Tabellarius, ducis nave declarata suis, eodem, unde ierat, se recepit. At Eumenes, soluta epistola, nihil in ea repperit, nisi quod ad irridendum eum pertineret. Cujus etsi causam mirabatur, neque reperiebatur; tamen praelium statim committere non dubitavit. Horum in concursu Bithyni, Hannibalis praecepto, universi navem Eumenis adoriuntur: quorum vim quum rex sustinere non posset, fuga salutem petiit: quam consecutus non esset, nisi intra sua praesidia se recepisset, quae in proximo littore erant collocata. Reliquae Pergamenae naves quum adversarios premerent acrius, repente in eas vasa fictilia, de quibus supra mentionem fecimus, conjici coepta sunt: quae jacta initio risum pugnantibus concitarunt, nec quare id fieret, poterat intelligi. Post-



(1) *Cum caduceo. Caduceum* Mercurii sceptrum, qua virga utebantur veteres ad bella dirimenda. Hinc *caduceum* dictum, quod bella cadere faciat, et legati de pace *caduceatores*.

quam autem naves completas conspexerunt serpentibus, nova re perterriti, quum, quid potissimum vitarent, non viderent, puppes averterunt (1), seque ad sua castra nautica retulerunt. Sic Hannibal consilio arma Pergamenorum superavit: neque tum solum, sed saepe alias pedestribus copiis pari prudentia pepulit adversarios.

XII. Quae dum in Asia geruntur, accidit casu, ut legati Prusiae Romae apud L. Quintium Flamininum consularem coenarent, atque ibi de Hannibale mentione facta, ex his unus diceret, eum in Prusiae regno esse. Id postero die Flamininus Senatui detulit. Patres Conscripti, qui Hannibale vivo nunquam se sine insidiis futuros existimabant, legatos in Bithyniam miserunt, in his Flamininum, qui a rege peterent, ne inimicissimum suum secum haberet, sibique dederet. His Prusias negare ausus non est; illud recusavit, ne id a se fieri postularent, quod adversus jus hospitii esset (2): ipsi, si possent, comprehenderent: locum, ubi esset, facile inventuros. Hannibal enim uno loco se tenebat in castello, quod ei ab rege datum erat muneri; idque sic aedificarat, ut in omnibus partibus aedificii exitus (3) sibi haberet, semper verens, ne usu eveniret, quod accidit. Huc quum legati Romanorum venissent, ac multitudine domum ejus circumdedissent (4), puer ab janua prospiciens Hannibali dixit,

(1) *Averterunt*. In fugam se converterunt.

(2) *Jus hospitii esset*. Ille enim Hannibalem fugientem hospitio acceperat.

(3) *Exitus*. Septem exitus e domo fecerat, et in his quosdam occultos, ut iter semper praeparatum fugae haberet. Livius.

(4) *Circumdedissent*. Ita ut nemo inde elabi posset.

xit, plures praeter consuetudinem armatos apparere, qui imperavit ei, ut omnes fores aedificii circumiret, ac propere sibi renunciaret, num eodem modo undique obsideretur. Puer cum celeriter, quid esset, renuntiasset, omnesque exitus occupatos ostendisset: sensit id non fortuito factum, sed se peti: neque sibi diutius vitam esse retinendam. Quam ne alieno arbitrio dimitteret (1), memor pristinarum virtutum, venenum, quod semper secum habere consueverat (2), sumsit. Sic vir fortissimus, multis variisque perfunctus laboribus anno acquievit septuagesimo (3).

XIII. Quibus consulibus interierit, non convenit. Namque Atticus (4) Marco Claudio Marcello, Q. Fabio Labeone Coss. mortuum in annali suo scriptum reliquit. At Polybius, L. Aemilio, Paullo, et Cn. Baebio Tamphilo: Sulpitius autem, P. Cornelio Cethego, M. Baebio Tamphilo (5). Atque hic tantus vir tantisque bellis districtus, nonnihil temporis distribuit litteris. Namque aliquot ejus libri sunt, Graeco sermone (6) confecti; in his



(1) *Ne alieno arbitrio*. Et quidem: *bis emori est alterius arbitrio mori*, ait Syrus.

(2) *Habere consueverat*. Sub annuli gemma.

(3) *Septuagesimo*. Alii vero tertio et sexagesimo suae aetatis anno interiisse volunt.

(4) *Namque Atticus*. Qui Cicerone teste septingentorum annorum memoriam uno libro compilavit. Sed aliquibus videtur heic legendum *Attius*, qui aliquot annalium libros reliquit.

(5) *M. Baebio Tamphilo*. Haec consulum paria tribus continenter annis subsecuta sunt. Quare omnis annorum supputatio triennii spatio discordat.

(6) *Graeco sermone*. Nam Graece etiam lepide locutum ait Lucianus.

ad Rhodios de Cn. Manlii Vulsonis in Asia rebus gestis. Hujus bella gesta memoriae prodiderunt: sed ex his duo, qui cum eo in castris fuerunt, simulque vixerunt, quandiu fortuna passa est, Philinus, et Sosilus (1) Lacedaemonius. Atque hoc Sosilo Hannibal litterarum Graecarum usus est doctore. Sed nunc tempus est hujus libri (2) facere finem, et Romanorum explicare imperatores: quo facilius collatis utrorumque factis, qui viri praeferendi sint, possit iudicari.

# M. PORCIUS CATO

## EX LIBRO SECUNDO CORNELII NEPOTIS.

I. Cato ortus municipio Tusculo (3), adolescentulus, priusquam honoribus operam daret, versatus est in Sabinis; quod ibi haeredium (4) a patre relictum habebat. Hortatu L. Valerii Flacci, quem in consulatu censuraque habuit collegam, ut M. Perperna Censorinus (5) narrare solitus est, Romam demigravit, in foroque esse coepit. Primum sti-

(1) *Et Sosilus*. Alii *Sosilus*, alii *Sosibius*.

(2) *Hujus libri*. Ex quo loco jure quidam arguunt Cornelium suum opus in duo volumina divisisse, in quorum altero Graecorum Imperatorum, in altero Romanorum vitas persecutus est.

(3) *Tusculo*. Ortu Tusculanus, civitate Romanus.

(4) *Haeredium*. Festus *Haeres apud antiquos pro domino ponebatur; inde haeredium praedium parvulum*. Hinc *Herediolum* apud Apul. et Auson

(5) *M. Perperna Censorinus*. Homo Graecus, et peregrinus, qui consul antequam civis fuit. Quod contra leges erat: peregrini enim magistratibus arcebantur.

stipendium meruit annorum decem septemque (1), Q. Fabio Maximo (2), M. Claudio Marcello Coss. Tribunus militum (3) in Sicilia fuit. Inde ut rediit, castra sequutus est C.Claudii Neronis (4), magnique ejus opera aestimata est in praelio apud Senam (5), quo cecidit Hasdrubal (6) frater Hannibalis. Quaestor obtigit (7) P. Cornelio Scipioni Africano consuli: cum quo non pro sortis necessitudine vixit. Namque ab eo perpetua dissensit vita (8). Aedilis plebis factus est (9) cum C.Helvio. Praetor provinciam obtinuit Sardiniam, ex qua

 quae-

(1) *Decem septemque.* Quae militaris aetas erat.

(2) *Q. Fabio Maximo.* Sic M. Tullius in Catone. *Cum eo* ( Q. Fabio ) *quartum consule adolescentulus miles profectus sum ad Capuam; quinto anno post ad Tarentum.*

(3) *Tribunus militum.* Aetatis anno XXIV. M. Claudio Marcello, T. Quintio Coss.

(4) *C. Claudii Neronis.* Qui magnis cladibus Hasdrubalem cum recenti exercitu Alpes transgressum fatigavit, ac tandem ad Umbriae flumen Metaurum cum quinquaginta sex hominum millibus occidit.

(5) *Apud Senam.* Urbem non longe a Metauro flumine im Umbria, a Gallis Senonibus, uti ferunt, conditam.

(6) *Cecidit Hasdrubal.* Cujus caput cum ante Hannibalem projiceretur illacrimans dixisse dicitur: *Agnosco te, fortuna Carthaginis.*

(7) *Quaestor obtigit.* Anno tertio a Neronis, et Salinatoris consulatu.

(8) *Dissensit vita.* Livius: *Morte Africani crevere inimicorum animi, quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui, vivo quoque eo, allatrare ejus magnitudinem solitus erat.*

(9) *Factus est.* Quadriennio post quaesturam. Anno scilicet V. C. DCI., aetatis suae XXII.

quaestor superiore tempore ex Africa decedens, Q. Ennium poetam deduxerat (1): quod non minoris aestimamus, quam quemlibet amplissimum Sardiniensem triumphum.

II. Consulatum gessit (2) cum L. Valerio Flacco, sorte provinciam nactus Hispaniam citeriorem (3), exque ea triumphum deportavit (4). Ibi quum diutius moraretur, P. Scipio Africanus consul iterum, cujus in priore consulatu quaestor fuerat, voluit eum de provincia depellere, et ipse ei succedere. Neque hoc per senatum efficere potuit, quum quidem Scipio in civitate principatum obtineret: quod tum non potentia, sed jure respublica administrabatur. Qua ex re iratus, senatu peracto, privatus in urbe mansit. At Cato, censor (5) cum eodem Flacco factus, severe praefuit ei potestati: nam et in complures nobiles (6) animadverit (7), et

(1) *Deduxerat*. Auctor de Viris Illustribus: *In praetura Sardiniam subegit, ubi ab Ennio Graecis litteris institutus*.

(2) *Consulatum gessit*. Anno ab V. C. DLVIII.

(3) *Hispaniam citeriorem*. Livius. *Cato Hispaniam, Valerius Italiam est sortitus*.

(4) *Deportavit*. Cujus victoriae ergo a quodam monumento accepimus Catonem Palladi Victrici sacellum miro artificio constructum posuisse, aeneamque effigiem erexisse.

(5) *Censor*. Inde, et a Tullio *Censorius*, et ab Horatio *intonsus*, et a Lucano *rigidi servator honesti* appellatus est.

(6) *In complures nobiles*. Nam ex Livio accepimus septem e senatu depulisse, ex his unum insignem nobilitate et honoribus L. Quintium Flaminium consularem. De quo in de Senect.

(7) *Animadvertit*. Hinc *animadversio Censoria* Cic. pro Cluent.

et multas res novas in edictum addidit, qua re luxuria reprimeretur, quae jam tum incipiebat pullulare. Circiter annos octoginta (1) usque ad extremam aetatem, ab adolescentia, reip. caussa suscipere inimicitias non destitit. A multis tentatus (2) non modo nullum detrimentum existimationis fecit, sed, quoad vixit, virtutum laude crevit.

III. In omnibus singulari fuit prudentia et industria. Nam et agricola solers (3), et reipublicae peritus, et jurisconsultus (4), et magnus imperator (5), et probabilis orator (6), et cupidissimus litterarum (7) fuit.

---

(1) *Annos octoginta*. Vixit enim Cato nonaginta et amplius annos.

(2) *A multis tentatus*. Plutarchus tradit eum fere quinquagies accusatum fuisse. Illud vero fuit in caussa, quod odiosum censurae magistratum gesserit.

(3) *Agricola solers*. Declarat ejus *de re rustica* liber, quem e Graecis fontibus hausit, in quo elegans et copiosus satis fuit.

(4) *Et jurisconsultus*. Fatetur Cicero Catonem omnium juris peritissimum suae aetatis fuisse.

(5) *Et magnus Imperator*. Ejus rei indicio sunt res ab eo gestae, et triumphus ex Hispania deportatus: declarant insuper libri de disciplina militari, tum conscripta oratio de praeda militibus dividenda.

(6) *Probabilis orator*. Dicitur *probabilis* orator, cujus ingenium, et eloquentia probanda videtur.

(7) *Cupidissimus litterarum*. Cic. III. de Fin. *Erat enim in eo* (Catone) *inexhausta aviditas legendi, nec satiari poterat: quippe qui ne reprehensionem quidem vulgi inanem reformidans, in ipsa curia soleret legere saepe, dum Senatus cogeretur, nihil operae reipublicae detrahens: Quo magis tum in summo otio maximaque copia, quasi helluo librorum, si hoc verbo in tanta praeclara re utendum est, videbatur.*

fuit. Quarum studium (1) etsi senior arripuerat, tamen tantum in eis progressum fecit, ut non facile reperire possis, neque de Graecis, neque de Italicis rebus, quod ei fuerit incognitum. Ab adolescentia confecit orationes (2). Senex scribere historias instituit, quarum sunt libri septem. Primus continet res gestas regum pop. Rom.. Secundus et tertius, unde quaeque civitas orta sit Italica. Ob quam rem omnes *Origines* (3) videtur appellasse. In quarto autem bellum Punicum primum, in quinto secundum. Atque haec omnia capitulatim sunt dicta. Reliquaque bella pari modo persequutus est, usque ad praeturam Ser. Galbae (4), qui diripuit Lusitanos (5). Atque horum bellorum duces non nominavit, sed sine nominibus res notavit. In iisdem exposuit, quae in Italia, Hispaniisque viderentur admiranda: in quibus multa industria et diligentia comparet, multa doctrina. Hujus de vita et moribus plura in eo libro persequuti sumus, quem separatim de eo fecimus rogatu Titi Pomponii Attici. Quare studiosos Catonis ad illud volumen delegamus.

T.

(1) *Quarum studium*. Maxime Graecarum, licet latinas pene jam senex didicit, Valer. Max.

(2) *Confecit orationes*. Centum quinquaginta. Ita Cicero: quarum ad nos vix argumenta titulique pervenerunt.

(3) *Origines*. Hunc titulum quippe non satis plenum, nec Catonis magno proposito consentaneum in voce *Origines* reprehendit Festus.

(4) *Ser. Galbae*. Non Sergii: Galbae enim Sulpiciae gentis erant, non Sergiae.

(5) *Diripuit Lusitanos*. Quem tradunt Hispaniam ex praetura obtinentem XXX. Lusitanorum millibus perfidia trucidatis Viriatini belli causam extitisse.

# T. POMPONIUS ATTICUS.

I. T. Pomponius Atticus (1), ab origine ultima (2) stirpis Romanae generatus, perpetuo a majoribus acceptam equestrem obtinuit dignitatem (3). Patre usus est diligente, indulgente, et, ut tum erant tempora, diti, imprimisque studioso litterarum. Hic prout ipse amabat litteras, omnibus doctrinis, quibus puerilis aetas impertiri debet, filium erudivit. Erat autem in puero, praeter docilitatem ingenii, summa suavitas oris, ac vocis, ut non solum celeriter acciperet (4), quae tradebantur, sed etiam excellenter pronuntiaret. Qua ex re in pueritia nobilis inter aequales ferebatur, clariusque exsplendescebat, quam generosi condiscipuli animo aequo ferre possent. Itaque incitabat omnes studio suo: quo in numero fuerunt L. Torquatus, C. Marius C. filius, M. Cicero: quos consuetudine sua sic sibi devinxit, ut nemo iis perpetuo fuerit carior.

II. Pater mature decessit. Ipse adolescentulus pro-

---

(1) *Atticus*. Opinatur Manutius Pomponium ex eo quod sic Graece loquebatur, ut Athenis natus videretur, *Attici* cognomen accepisse.

(2) *Ultima*. Prima. Eo sensu nonnunquam Latini dixere scriptores. Livius. *Ibi Tarquinius ab ultima stirpe ortus*. A Numa Pompilio, originem trahere dicebatur, qui inter quatuor filios unum Pomponem appellavit.

(3) *Dignitatem*. Adeo nimirum, ut equestrem ordinem suum esse dixerit, senatorium non affectarit.

(4) *Acciperet*. Alii, fortasse rectius, *arriperet*.

propter affinitatem P. Sulpicii (1), qui Tribunus plebis interfectus est (2), non expers fuit illius periculi. Namque Anicia, Pomponii consobrina nupserat M. Servio fratri Sulpicii. Itaque interfecto Sulpicio, posteaquam vidit, Cinnano tumultu (3) civitatem esse perturbatam: neque sibi dari facultatem pro dignitate vivendi, quin alterutram partem offenderet, dissociatis animis civium, quum alii Syllanis, alii Cinnanis faverent partibus: idoneum tempus ratus studiis obsequendi suis (4), Athenas se contulit (5): neque eo secius adolescentem Marium, hostem judicatum, juvit opibus suis: cujus fugam (6) pecunia sublevavit. Ac, ne illa peregrinatio detrimentum aliquod afferret rei familiari, eodem magnam partem fortunarum (7) trajecit suarum. Hic ita vixit, ut universis Atheniensibus merito esset carissimus. Nam praeter gratiam, quae jam in adolescentulo magna erat, saepe suis opibus inopiam eorum publicam levavit. Quum enim ver-

---

(1) *P. Sulpicii*. Admodum clari Oratoris.

(2) *Interfectus est*. Sullae jussu: quod, auctore Mario, et perditissimas leges promulgarat, et Pompeij Consulis filium Sullae generum occiderat.

(3) *Cinnano tumultu*. Anno V. C. DCLXVI.

(4) *Obsequendi suis*. Serviendi. *Obsequi valetudini* idest servire.

(5) *Athenas se contulit*. Celeberrimum orbis terrarum gymnasium, quo non optimatum modo, sed ipsi regum filii mittebantur ad optimas arripiendas artes.

(6) *Cujus fugam*. Nam armis Sullanis urbe ejectus eamdem prope, quam pater fortunam expertus est.

(7) *Partem fortunarum*. Res mobiles trajecit per mare.

versuram facere (1) publice necesse esset, neque ejus conditionem aequam haberent: semper se interposuit, atque ita, ut neque usuram unquam ab iis acceperit, neque longius, quam dictum esset, eos debere passus sit. Quod utrumque erat iis salutare. Nam neque indulgendo inveterascere eorum aes alienum patiebatur, neque multiplicandis usuris crescere. Auxit hoc officium alia quoque liberalitate. Nam universos frumento donavit; ita ut singulis sex modii tritici darentur: qui modus mensurae *medimnus* (2) Athenis appellatur.

III. Hic autem sic se gerebat, ut communis infimis (3), par principibus videretur. Quo factum est, ut huic omnes honores possent, publice haberent, civemque facere studerent (4). Quo beneficio ille uti noluit. Quod nonnulli ita interpretantur, amitti civitatem Romanam (5), alia adscita. Quamdiu adfuit, ne qua sibi statua poneretur, restitit, absens prohibere non potuit. Itaque aliquot ipsi: et

---

(1) *Versuram facere*. Festus *Versuram facere est mutuam pecuniam sumere: ex eo dictum est, quod initio, qui mutuabantur ab aliis, non ut domum ferrent, sed ut aliis solverent, velut verterent creditorem*.

(2) *Medimnus*. Advertendum est sex quidem modios medimnum facere: Atheniensem autem medimnum septem modiis constare.

(3) *Communis infimis*. Affabilis, blandus.

(4) *Facere studerent. Civem Atticum* appellat Tullius.

(5) *Civitatem Romanam*. Nemo enim jure Quiritium duarum civitatum esse poterat civis: Cic pro Galbo: *Duarum civitatum civis esse nostro jure civili nemo potest*.

et Piliae (1) locis sanctissimis posuerunt. Hunc (2) enim in omni procuratione reipub. actorem, auctoremque (3) habebant. Igitur primum illud munus fortunae, quod in ea potissimum urbe natus est, in qua domicilium orbis terrarum esset imperii, ut eandem et patriam haberet, et dominam. Hoc specimen prudentiae, quod quum in eam civitatem se contulisset, quae antiquitate (4), humanitate (5), doctrina praestaret omnes, ei unus ante alios fuerit carissimus.

IV. Huc ex Asia Sylla decedens quum venisset, quamdiu ibi fuit, secum habuit Pomponium, captus adolescentis humanitate, et doctrina. Sic enim Graece loquebatur, ut Athenis natus videretur. Tanta autem erat suavitas sermonis Latini, ut appareret, in eo nativum quendam leporem esse, non adscitum. Idem poemata pronuntiabat et Graece, et Latine sic, ut supra nihil posset addi. Quibus rebus factum est, ut Sylla nusquam eum a se dimit-

---

(1) *Piliae*. Quot in hac lectione doctorum conjecturae! Alii enim *Phidiae*; alii, ut nos legimus, *Piliae*: Ursinus *filiae*, Scottus *fidei*; alii aliter legunt.

(2) *Hunc*. Haec, quae sequuntur verba Manutius ad Piliam, alii vero ad Atticum putant referenda.

(3) *Actorem auctoremque*. *Actor* qui res conficit. *Auctor* rei moderator.

(4) *Antiquitate*. Hinc αὐτόχθονες terrigenae sese appellitabant Athenienses, quod ex sese genuisse crederentur.

(5) *Humanitate*. Quare cum *humanissimae* tum bonarum artium *magistrae*, atque *inventrices* Athenae dictae sunt.

mitteret (1), cuperetque secum deducere; qui quum persuadere tentaret: *noli*, *oro te*, inquit Pomponius, *adversum eos me velle ducere*, *cum quibus ne contra te arma ferrem*, *Italiam reliqui*. At Sylla, adolescentis officio collaudato, omnia munera ei, quae Athenis acceperat, proficiscens jussit deferri. Hic complures annos moratus, quum et rei familiari tantum operae daret, quantum non indiligens deberet paterfamilias, et omnia reliqua tempora aut litteris, aut Atheniensium reipub. tribueret, nihilominus amicis urbana officia praestitit. Nam et ad comitia eorum ventitavit; et si qua res major acta est, non defuit: sicut Ciceroni in omnibus ejus periculis singularem fidem praebuit: cui ex patria fugienti LLS. ducenta et quinquaginta millia donavit. Tranquillatis autem rebus Romanis, remigravit Romam, ut opinior, L. Cotta, et L. Torquato Coss.: quem diem sic universa civitas Atheniensium prosecuta est, ut lacrimis desiderii futuri dolorem indicaret.

V. Habebat avunculum Q. Caecilium, equitem Rom., familiarem L. Luculli (2), divitem, difficillima natura, cujus sic asperitatem (3) veritus est, ut, quem nemo ferre posset, hujus sine offensione ad summam senectutem retinuerit benevolentiam: quo

---

(1) *A se dimitteret.* Erat enim et ipse Sulla litteris Graecis atque Latinis juxta doctissime eruditus, animo ingenti, cupidus voluptatum, sed gloriae cupidior, *Sallustius*.

(2) *Familiarem L. Luculli*. A quo honestum dignitatis gradum, et amplissimum patrimonium consecutus est.

(3) *Asperitatem*. Difficillimam naturam.

quo facto, tulit pietatis fructum. Caecilius enim moriens (1), testamento adoptavit eum, haeredemque fecit ex dodrante (2): ex qua haereditate accepit circiter centies LLS. Erat nupta soror Attici (3) Q. Tullio Ciceroni: easque nuptias M. Cicero conciliarat, cum quo a condiscipulatu vivebat conjunctissime (4), multo etiam familiarius, quam Quinto (5): ut judicari possit, plus in amicitia valere similitudinem morum, quam affinitatem (6). Vtebatur autem intime Q. Hortensio (7), qui iis temporibus principatum eloquentiae tenebat: ut intelligi non posset, uter eum plus diligeret, Cicero an Hortensius: et id, quod erat difficillimum, efficiebat, ut inter quos tantae laudis esset aemula-

---

(1) *Moriens*. Quod ei gratulatur M. Tullius lib. III. ep 20. quae ita inscribitur: *Cicero S D. Q. Caecilio Q F. Pomponiano Attico*. Jubebat enim testator adoptatos nomen suum ferre.

(2) *Ex dodrante*. Scilicet ex novem unciis. Norunt enim universi totam haereditatem in duodecim uncias dividi solere, quae *asfis* appellatione continentur.

(3) *Soror Attici Pomponia* dicta, a qua cum Q. Tullius vita dissentiret, divortio fecisse reperimus.

(4) *Vivebat conjunctissime*. Hinc Quinctilianus. *Condiscipulorum amicitiae ad senectutem usque firmissimae durant religiosa quadam necessitudine imbutae*.

(5) *Quam Quinto*. Cic. lib XIII. ad Fam. *Pomponium Atticum sic amo, ut alterum fratrem; nihil est illo mihi nec carius, nec jucundius. Homo minime ambitiosus, minime in rogitando molestus*.

(6) *Affinitatem*. Erat uxoris ejus frater.

(7) *Q. Hortensio*. Hinc *caussarum Rex* dictus. Cujus dictionem incredibili gestus suavitate conjunctam commendat Cicero.

latio, nulla intercederet obtrectatio, essetque talium virorum copula (1).

VI. In republica ita est versatus, ut semper optimarum partium et esset, et existimaretur; neque tamen se civilibus fluctibus committeret: quod non magis eos in sua potestate existimabat esse, qui se iis dedissent, quam qui maritimis jactarentur. Honores non petiit, quum ei paterent, propter vel gratiam, vel dignitatem: quod neque peti more majorum, neque capi possent, conservatis legibus, in tam effusis ambitus largitionibus, neque geri e repub. sine periculo, corruptis civitatis moribus. Ad hastam publicam (2) nunquam accessit. Nullius rei neque praes (3), neque manceps (4) factus est. Neminem suo nomine, neque subscribens (5) accusavit. In jus de sua re nunquam iit: judicium nullum habuit. Multorum consulum praetorumque praefecturas delatas sic accepit, ut neminem in provin-



(1) *Copula*. Conjunctio.

(2) *Ad hastam publicam*. Cum publica auctione vendebatur aliquid, hasta figi solebat, quae *publica* dicebatur. Quare id venditionis genus eleganter *hastarium* vocat Tertullianus.

(3) *Praes*. *Praes* ( inquit Varro ) *est qui a Magistratu interrogatur in publicum, ut praestet: a quo, cum responderit, dicitur* praes.

(4) *Neque manceps*. Idest *sector:* erant autem *sectores,* qui bona damnatorum emebant in auctionibus, ut iis postea divenditis lucrum facerent. Publicanus tamen fuit: scimus enim a Tullio vectigalia apud Sicyones exercuisse.

(5) *Subscribens*. *Subscribere* veteres dicebant, quod etiam *adjungere se* dicunt, idest incumbere in eamdem causam. Hinc *subscriptores* eos dictos, ait Paedianus, qui adjuvare accusatorem solerent.

ciam sit secutus; honore fuerit contentus, rei familiaris despexerit fructum: qui ne cum Q. quidem Cicerone voluerit ire in Asiam, quum apud eum legati locum obtinere posset. Non enim decere se arbitrabatur, quum praeturam gerere noluisset, asseclam esse praetoris. Qua in re non solum dignitati serviebat, sed etiam tranquillitati, quum suspiciones quoque vitaret criminum. Quo fiebat, ut ejus observantia omnibus esset carior, quum eam officio, non timori, neque spei tribui viderent.

VII. Incidit Caesarianum civile bellum (1), quum haberet annos circiter sexaginta. Vsus est aetatis vacatione (2): neque se quoquam movit ex urbe. Quae amicis suis opus fuerant ad Pompejum proficiscentibus, omnia ex sua re familiari dedit. Ipsum Pompejum conjunctum (3) non offendit. Nullum enim ab eo habebat ornamentum, ut ceteri, qui per eum aut honores, aut divitias ceperant: quorum partim invitissimi castra sunt secuti, partim summa cum ejus offensione (4) domi remanserunt. Attici autem quies (5) tantopere Caesari fuit grata, ut victor, quum privatis pecunias per epistolas imperaret, huic non solum molestus non fuerit, sed etiam

(1) *Civile bellum*. Anno V. C. DCCII.

(2) *Vacatione*. Cum scilicet annos circiter sexaginta haberet.

(3) *Conjunctum*. Sibi amicitia.

(4) *Offensione*. Pompejus enim pro hostibus se habere dicebat eos, qui extra sua castra essent: Caesar vero eos, qui in hostium castris non essent pro amicis habiturum. Ita Cic. pro Lig.

(5) *Quies*. Elegantissime *quies* dicitur, qua quis neutri se parti applicat, et *quietus* pro eo, qui est neutrarum partium. Hinc *quiescere* eodem sane sensu apud Curtium.

etiam sororis filium, et Q. Ciceronem ex Pompeji castris concesserit. Sic vetere instituto vitae effugit nova pericula.

VIII. Secutum est illud, occiso Caesare (1), quum respubl. penes Brutos (2) videretur esse, et Cassium, ac tota civitas se ad eum convertisse videretur: sic M. Bruto usus est, ut nullo ille adolescens (3) aequali familiarius, quam hoc sene; neque solum eum principem consilii haberet, sed etiam in convictu. Excogitatum est a quibusdam, ut privatum aerarium Caesaris interfectoribus ab equitibus Rom. constitueretur. Id facile effici posse arbitrati sunt, si et principes illius ordinis pecunias contulissent. Itaque appellatus est a C. Flavio Bruti familiari Atticus, ut ejus rei princeps esse vellet. At ille, qui officia amicis praestanda sine factione existimaret, semperque a talibus se consiliis removisset, respondit: si quid Brutus de suis facultatibus uti voluisset, usurum quantum eae paterentur: sed neque cum quoquam de ea re collocuturum (4), neque coiturum. Sic ille consensionis globus (5),

 hujus

(1) *Occiso Caesare*. Qui a conjuratis, quorum princeps Cassius erat, tribus et viginti vulneribus ad Pompeji statuam confossus est. Hoc autem contigit anno V. C. DCCX.

(2) *Penes Brutos*. Quorum imperium minus diuturnum fuit: uterque enim intra triennium diverso mortis genere interemptus est.

(3) *Ille adolescens*. Atqui quadraginta annos erat natus, quippe qui praeturam gerebat.

(4) *Collocuturum*. *Colloqui* privatim; *coire* vero est concilium habere; unde *comitia*.

(5) *Globus*. Ita *conjurationis globus* apud Vellejum: *globus latronum* apud Apulejum; *hostium globos*; *pugnantium globos* dixit Valerius.

hujus unius dissensione disjectus est. Neque multo post superior esse coepit Antonius: ita ut Brutus et Cassius provinciarum (1), quae iis dicis causa (2) datae erant a consulibus, desperatis rebus, in exilium proficiscerentur. Atticus, qui pecuniam simul cum ceteris conferre noluerat, florenti illi parti, abjecto Bruto (3), Italiaque cedenti LLS. centum millia muneri misit: eidem in Epiro absens trecenta jussit dari: neque eo magis potenti adulatus est Antonio, neque desperatos reliquit.

IX. Secutum est bellum gestum apud Mutinam (4). In quo si tantum eum prudentem dicam, minus, quam debeam, paedicem, quum ille potius divinus fuerit: si *divinatio* (5) appellanda est perpetua naturalis bonitas, quae nullis casibus neque augetur, neque minuitur. Hostis Antonius judicatus Italia cesserat (6); spes restituendi nulla erat.

---

(1) *Provinciarum*. Syriae, et Macedoniae: Cassio Syria, Bruto Macedonia datae.

(2) *Dicis causa*. Nam per speciem, et nomen provinciarum amandati et a reipublicae conspectu remoti fuerant.

(3) *Abjecto Bruto*. Fortuna adversa prostrato. Hinc *abjectus homo* apud Cic.

(4) *Apud Mutinam*. Mutinense: inter Octavium et Antonium, novissimum bellorum civilium. Hujus caussa testamentum Caesaris fuit. Incidit in Annum V. C. DCCXII.

(5) *Divinatio*. Divinam providentiam interpretari malim, quam, ut nonnulli, divinitatem. Ita infra. *Prudentiam quoddamodo esse divinationem*. Huc spectat illud Donati: *Ajunt divinare sapientem, quia, qui verum dicit, divinus est*.

(6) *Italia cesserat*. Vellejus lib. II. *Antonius turpi ac nuda fuga coactus deserere Italiam*.

erat. Non solum ejus inimici (1), qui tum erant potentissimi, et plurimi, sed etiam qui adversariis ejus se dabant (2), et in eo laedendo se aliquam consecuturos sperabant commoditatem, familiares insequebantur; uxorem Fulviam (3) omnibus rebus spoliare cupiebant, liberos etiam exstinguere parabant. Atticus, quum Ciceronis intima familiaritate uteretur, et amicissimus esset Bruto, non modo nihil iis indulsit ad Antonium violandum, sed e contrario familiares ejus, ex urbe profugientes, quantum potuit, texit: quibus rebus indiguerunt, adjuvit. P. vero Volumnio (4) ea tribuit, ut plura a parente proficisci non potuerint. Ipsi autem Fulviae, quum litibus distineretur, magnisque terroribus vexaretur, tanta diligentia officium suum praestitit, ut nullum illa stiterit vadimonium (5) sine Attico, sponsor omnium rerum fuerit. Quin etiam quum illa fundum secunda fortuna emisset in diem (6), neque post calamitatem versuram facere potuisset, ille se interposuit; pecuniamque sine foenore, sineque ulla stipulatione credidit: ma-



(1) *Ejus inimici*. Juventius Laterensis, M. Tullius, Canutius aliique.

(2) *Se dabant*. Cedebant.

(3) *Uxorem Fulviam*. De ea ita Vellejus: *Uxor Antonii Fulvia nihil muliebre praeter corpus gerens.*

(4) *P. vero Volumnio*. Est P. Volumnius Eutrapelus praefectus fabrûm, Antonii valde familiaris.

(5) *Stiterit vadimonium*. *Vadimonium sistere* illius est, qui datis vadibus se in judicium dicta die stiturum spondet. Hinc illa passim apud Latinos *vadimonium sistere, obire, facere*.

(6) *Emisset in diem*. Pecunia certo tempore solvenda.

ximum existimans quaestum, memorem gratumque cognosci; simulque aperire, se non fortunae, sed hominibus solere esse amicum. Quae quum faciebat, nemo eum temporis caussa facere poterat existimare. Nemini enim in opinionem veniebat, Antonium rerum potiturum. Sed sensus ejus a nonnullis optimatibus reprehendebatur, quod parum odisse malos cives videretur.

X. Ille autem sui judicii (1) potius, quid se facere par esset, intuebatur, quam quid alii laudaturi forent. Conversa subito fortuna est. Ut Antonius rediit in Italiam, nemo non magno in periculo Atticum putarat, propter intimam familiaritatem Ciceronis, et Bruti. Itaque ad adventum imperatorum (2) de foro decesserat, timens proscriptionem (3); latebatque apud P. Volumnium, cui, ut ostendimus paullo ante, opem tulerat. Tanta varietas iis temporibus fuit fortunae, ut modo hi, modo illi in summo essent aut fastigio, aut periculo. Habebat secum Q. Gellium Canium aequalem, simillimumque sui. Hoc quoque sit Attici bonitatis exemplum, quod cum eo, quem puerum in ludo cognoverat, adeo conjuncte vixit, ut ad extremam aetatem amicitia eorum creverit. Antonius autem etsi tanto odio ferebatur in Ciceronem, ut non so-

---

(1) *Sui judicii*. Idest qui suo, quam alieno stabat judicio.

(2) *Ad adventum Imperatorum*. M. Lepidi, M. Antonii, et Octavii Caesaris, inter quos tum temporis inita societas erat.

(3) *Timens proscriptionem*. Quam primo noluit Octavius; tum a Lepido atque Antonio collegis inceptam acerbius exercuit. Hanc proscriptionem ob immanem crudelitatem *Sullanam* dixit Florus.

solum ei, sed omnibus etiam ejus amicis esset inimicus, eosque vellet proscribere: multis hortantibus tamen, Attici memor fuit officii, et ei, quum requisisset, ubinam esset, sua manu scripsit, ne timeret, statimque ad se veniret: se eum, et Gellium Canium de proscriptorum numero exemisse. Ac, ne quod in periculum incideret, quod noctu fiebat, praesidium ei misit. Sic Atticus in summo timore non solum sibi, sed etiam ei, quem carissimum habebat, praesidio fuit. Neque enim suae solum a quoquam auxilium petiit salutis, sed conjunctim, ut appareret nullam sejunctam sibi ab eo velle fortunam. Quod si gubernator praecipua laude fertur, qui navem ex hieme marique scopuloso servat: cur non singularis ejus existimetur prudentia, qui ex tot, tamque gravibus procellis civilibus ad incolumitatem pervenit?

XI. Quibus ex malis ut se emersit, nihil aliud egit, quam ut plurimis, quibus rebus posset, esset auxilio. Quum proscriptos praemiis imperatorum vulgus conquireret, nemo in Epirum venit, cui res ulla defuerit, nemini non ibi perpetuo manendi potestas facta est. Quin etiam post praelium Philippense (1), interitumque C. Cassii, et M. Bruti (2), L. Julium Mocillam praetorium, et ejus filium, Aulumque Torquatum, ceterosque pari fortuna perculsos instituit tueri: atque ex Epiro his



(1) *Philippense*. Civile bellum ordine secundum ab Augusto Caesare gestum: *Bella enim quinque civilia gessit, Mutinense, Philippense, Perusinum, Siculum, Actiacum*. Ita Suet.

(2) *C. Casii, et M. Bruti*. *Brutus et Cassius antequam victorum experirentur animum, voluntaria morte obierunt*. Paterculus lib. II.

omnia Samothraciam supportari jussit. Difficile enim est omnia persequi, et non necessaria. Illud unum intelligi volumus, illius liberalitatem, neque temporariam (1), neque callidam fuisse. Id ex ipsis rebus, ac temporibus judicari potest: quod non florentibus se venditavit (2), sed afflictis semper succurrit: qui quidem Serviliam, Bruti matrem, non minus post mortem ejus, quam florentem coluerit. Sic liberalitate utens, nullas inimicitias gessit: quod neque laedebat quemquam; neque si quam injuriam acceperat, non malebat oblivisci (3), quam ulcisci. Idem immortali memoria praecepta (4) retinebat beneficia: quae autem ipse tribuerat, tamdiu meminerat, quoad (5) ille gratus erat, qui receperat. Itaque hic fecit, ut vere dictum videatur: Sui cuique mores fingunt fortunam (6). Neque tamen prius ille fortunam, quam se ipse finxit: qui cavit, ne qua in re plecteretur.

XII.

(1) *Temporariam*. Ad exiguum tempus. Ita Manutius. At *temporariam* explicarem *tempori servientem*: hoc sensu *temporaria ingenia* apud Curtium: videtur id clarius superius Noster explicasse. *Quae cum faciebat non eum temporis caussa facere poterat existimare*.

(2) *Se venditavit*. Constat enim non affectasse favorem Sullae, aut Pompeji, aut Caesaris, aut Antonii: quin etiam pecunia res eorum accisas sublevasse.

(3) *Oblivisci*. Contra illud Syri:

*Injuriarum remedium est oblivio*.

(4) *Praecepta*. Ante accepta.

(5) *Quoad*. Quamdiu.

(6) *Fingunt Fortunam*. Eandem sententiam iisdem saepe verbis expressit Tullius. Parad. V. *Fortuna, sicut sapiens Poeta dixit: suis ea cuique fingitur moribus*. Quod fortasse ex Plauto sumptum est in Trinum. *Sapiens ipse fingit fortunam sibi*.

XII. His igitur rebus effecit, ut M. Vipsanius Agrippa (1), intima familiaritate conjunctus adolescenti Caesari, quum propter suam gratiam, et Caesaris potentiam, nullius conditionis (2) non haberet potestatem, potissimum ejus diligeret affinitatem (3) praeoptaretque equitis Romani filiam (4) generosam nuptiis: atque harum nuptiarum conciliator fuit (non est enim celandum) M. Antonius triumvir reipubl. constituendae (5): cujus gratia quum augere possessiones posset suas, tantum abfuit a cupiditate pecuniae, ut nulla in re usus sit ea, nisi in deprecandis amicorum aut periculis, aut incommodis. Quod quidem sub ipsa proscriptione perillustre fuit. Nam quum L. Saufeji equitis Romani, aequalis sui, qui complures annos, studio ductus philosophiae (6) Athenis habitabat, habebatque in Italia pretiosas



---

(1) *Agrippa*. Quem *generum Attici* vocat Seneca. Ejus enim filiam Pomponiam in matrimonium duxerat.

(2) *Conditionis*. *Conjugii*. Sic vox *conditio* plerumque sumitur apud Jurisconsultos. Hinc illud *conditiones quaerere*.

(3) *Diligeret affinitatem*. Tres Agrippa uxores habuit. Primam Pomponiam Attici filiam; ex qua Vipsaniam Drusi matrem genuit: alteram Marcellam Octaviae filiam, ex qua quoque filios procreavit. Tertiam uxorem Juliam ex qua nati Cajus et Julius Caesares, Postumus Agrippa, Agrippina, et Julia.

(4) *Filiam*. Atticam, quam *Atticulam* Cic. vocat.

(5) *Reipubl. constituendae*. Triumviri ut et dictatores, turbato intestinis malis Reipublicae statu, ad constituendas res creari solebant.

(6) *Philosophiae.* Epicureae scilicet familiae, in qua cum Atticus fuit, tum quamplurimi Romanorum: quod ejus placita nescio quas delicias prima fronte pollicebantur.

possessiones, triumviri bona vendidissent, consuetudine ea, qua tum res gerebantur; Attici labore atque industria factum, ut eodem nuntio Saufejus fieret certior, se patrimonium amisisse, et recuperasse. Idem L. Julium Calidium, quem post Lucretii, Catullique mortem multo elegantissimum poetam nostram tulisse aetatem vere videor posse contendere, neque minus virum bonum, optimisque artibus eruditum, post proscriptionem equitum, propter magnas ejus Africanas possessiones, in proscriptorum numerum a P. Volumnio, praefecto fabrûm (1) Antonii, absentem relatum expedivit. Quod in praesenti utrum ei laboriosius, an gloriosius fuerit, difficile fuit judicare: quod in eorum periculis, non secus absentes, quam praesentes amicos Attico esse curae cognitum est.

XIII. Neque vero minus ille vir, bonus paterfamilias habitus est, quam civis. Nam quum esset pecuniosus, nemo illo minus fuit emax (2), minus aedificator. Neque tamen non in primis bene habitavit, omnibusque optimis rebus usus est. Nam domum habuit in colle Quirinali (3) Tamphilanam (4), ab avunculo hereditate relictam: cujus amoenitas non aedificio, sed silva constabat: ipsum enim tectum antiquitus constitutum plus salis (5), quam sum-

(1) *Praefecto fabrûm.* Bellicorum operum curator, et exactor *praefectus fabrûm* dicebatur.

(2) *Emax.* Palmare extat Catonis praeceptum, vendacem, non emacem oportere esse patremfamilias.

(3) *In colle Quirinali.* Post templum Quirini statim aedes Attici a P. Victore locantur.

(4) *Tamphilanam.* A Tamphilo quodam Romano sic appellatam.

(5) *Plus salis.* Plus artis, venustatis, et elegantiae, quam sumptus habebat.

sumptus habebat: in quo nihil commutavit, nisi si quid vetustate coactus est. Usus est familia, si utilitate judicandum est optima; si forma, vix mediocri: namque in ea erant pueri litteratissimi (1), anagnostae optimi (2), et plurimi librarii, ut ne pedissequus quidem quisquam esset, qui non utrumque horum pulchre facere posset. Pari modo artifices ceteri (3), quos cultus domesticus desiderat, apprime boni. Neque tamen horum quemquam, nisi domi natum domique factum habuit: quod est signum non solum continentiae, sed etiam diligentiae. Nam et non intemperanter concupiscere, quod a plurimis videas, continentis debet duci: et potius diligentia, quam pretio parare, non mediocris est industriae. Elegans (4), non magnificus; splendidus, non sumtuosus; omni diligentia munditiem non affluentem affectabat. Suppellex modica, non multa, ut in neutram partem (5) conspici posset. Nec hoc praeteribo, quanquam nonnullis leve visum iri putem; quum in primis lautus esset eques



---

(1) *Litteratissimi.* Romani apud se lectores habebant, quos Graeco vocabulo *anagnostas* dixere, qui coenantibus legerent.

(2) *Anagnostae optimi.* Nonnullos in suis epistolis nominat Tullius *Pharnacem, Antaeum, Salvium;* tum ab epistolis *Alexium*, a manu *Athamam:* praeter hos *Thallumetum, Antiochum, Eutychidem, Nicanorem.*

(3) *Artifices ceteri.* Hujusce generis sunt gladiatores, agitatores, funambuli, palaestritae, pictores, caelatores.

(4) *Elegans. Elegans homo* Catonis aetate non laudi, sed vitio ponebatur.

(5) *Ut in neutram partem.* Idest ut in neutram partem notari posset, neque sordium, quia mundities aderat, neque luxus, quia aberat intemperantia.

Romanus, et non parum liberaliter domum suam omnium ordinum homines invitaret, scimus non amplius, quam terna millia aeris (1), peraeque in singulos menses ex ephemeride (2) eum expensum sumtui ferre solitum. Atque hoc non auditum, sed cognitum praedicamus. Saepe enim, propter familiaritatem, domesticis rebus interfuimus.

XIV. Nemo in convivio ejus aliud acroama audivit (3), quam anagnosten (4): quod nos quidem jucundissimum arbitramur. Neque unquam sine aliqua lectione apud eum coenatum est: ut non minus animo, quam ventre convivae delectarentur (5). Namque eos vocabat, quorum mores a suis non ab-

(1) *Terna millia aeris.* Non sunt mille ducenti sestertii: hi enim illo aevo quatuor millia octingentos asses colligebant: sed septingenti quinquaginta, denarii CLXXXVII. cum dimidio: nam *mille aeris* tum sestertios faciebat CCL., denarios LXII. *Gronovius Lib.* 11. de Pec. Vet.

(2) *Ex ephemeride. Ephemeris*, quam *diurnum* quoque Latini vocant notat hic tabulas quotidianarum expensarum. Alii erant *diurni commentarii* apud Suet., in quibus dicta etiam et sermones adnotabant Romani.

(3) *Acroama audivit.* Sub caenae finem admitti solebant, qui partim seriis recitationibus, partim dictis factisque ridiculis saturos convivas exhilararent. Audiebantur enim cantores, tibicines, citharoedi, quicunque demum musica instrumenta docti erant tractare. *Acroamata* autem uno verbo Graeci Latinique omnes hos vocarunt.

(4) *Anagnosten. Anagnostes* is est, qui aliquid recitat; non pro re ponitur, quae recitatur.

(5) *Delectarentur.* Sic de Platonis caena ille clarus Athenis Timotheus: *Vestrae*, inquit, *caenae non solum in praesenti, sed etiam postero die jucundae sunt.*

abhorrerent. Quum tanta pecuniae facta esset accessio, nihil de quotidiano cultu mutavit, nihil de vitae consuetudine: tantaque usus est moderatione, ut neque in sestertio vicies (1), quod a patre acceperat, parum se splendide gesserit; neque in sestertio centies affluentius vixerit, quam instituerat, parique fastigio steterit (2) in utraque fortuna. Nullos habuit hortos (3), nullam suburbanam, aut maritimam sumtuosam villam, neque in Italia, praeter Ardeatinum (4), et Nomentanum (5) rusticum praedium: omnisque ejus pecuniae reditus constabat in Epiroticis (6), et urbanis possessionibus. Ex quo cognosci potest, cum usum pecuniae non magnitudine, sed ratione metiri solitum.

XV. Mendacium neque dicebat, neque pati poterat. Itaque ejus comitas non sine severitate erat, neque gravitas sine facilitate: ut difficile esset intellectu, utrum eum amici magis vererentur, an amarent. Quidquid rogabatur, religiose promittebat: quod non liberalis, sed levis arbitrabatur polliceri, quod praestare non posset. Idem in nitendo

(1) *Sestertio vicies.* Scilicet in patrimonio.

(2) *Steterit.* Hinc suam moderationem animique aequitatem praedicat Tullius.

(3) *Habuit hortos.* Quod haud libenter credimus: in Tullii enim ad Atticum epistolis legimus eum villam habuisse, atque in ea illud omnis eruditionis plenum Amaltheum gymnasium.

(4) *Ardeatinum.* Ardea, civitas octavo et decimo ab urbe lapide, ubi Attici praedium Ardeatinum erat.

(5) *Nomentanum. Nomentanum* rus decimo lapidis diverticulo ab urbe.

(6) *In Epiroticis.* Cic. lib. 1. ep. V. *Epiroticam emptionem gaudeo tibi placere.* Habuit et in *Thesprotia* possessiones.

do (1), quod semel admisisset, tanta erat cura, ut non mandatam, sed suam rem videretur agere. Nunquam suscepti negotii eum pertaesum est. Suam enim existimationem in ea re agi putabat: qua nihil habebat carius. Quo fiebat, ut omnia M. et Q. Ciceronum, Catonis, Marii, Q. Hortensii, Auli Torquati, multorum praeterea equitum Rom. negotia procuraret. Ex quo judicari poterat, non inertia, sed judicio fugisse reipub. procurationem.

XVI. Humanitatis vero nullum adferre majus testimonium possum, quam quod adolescens idem seni Syllae fuerit jucundissimus, senex adolescenti M. Bruto: cum aequalibus autem suis, Q. Hortensio et M. Cicerone, sic vixerit, ut judicare difficile sit, cui aetati fuerit aptissimus. Quamquam eum praecipue dilexit Cicero, ut ne frater quidem ei Quintus carior fuerit, aut familiarior. Ei rei sunt indicio, praeter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt editi, sexdecim volumina (2) epistolarum, ab consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quae qui legat, non multum desideret historiam contextam eorum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus reipubl. perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat, et facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum, quae vivo se acciderunt, futura praedixit: sed etiam, quae nunc usu veniunt, cecinit ut vates.

XVII. De pietate autem Attici quid plura comme-

(1) *Nitendo*. Alii *tuendo*.

(2) *Volumina*. Vocat *volumina*, quod olim circumvolvi solebant, quae membranis scriberentur a *volvendo*.

memorem ? quum hoc ipsum vere gloriantem audierim in funere matris suae, quam extulit annorum nonaginta, quum esset septem et sexaginta, se nunquam cum matre in gratiam rediisse (1), nunquam cum sorore fuisse in simultate, quam prope aequalem habebat. Quod est signum, aut nullam unquam inter eos querimoniam intercessisse, aut hunc ea fuisse in suos indulgentia, ut quos amare deberet, irasci eis nefas duceret. Neque id fecit natura solum ( quamquam omnes ei paremus (2) ), sed etiam doctrina; nam et principum philosophorum ita percepta habuit praecepta, ut iis ad vitam agendam, non ad ostentationem (3) uteretur.

XVIII. Moris etiam majorum summus imitator fuit, antiquitatisque amator: quam adeo diligenter habuit cognitam, ut eam totam in eo volumine exposuerit, quo magistratus ornavit (4). Nulla enim lex, neque pax, neque bellum, neque res illustris est populi Romani, quae non in eo suo tempore sit notata: et, quod difficillimum fuit, sic familiarum originem (5) subtexuit, ut ex eo clarorum virorum propagines possimus cognoscere. Fecit hoc idem separatim in aliis libris; ut M. Bruti rogatu Juniam familiam (6) a stirpe ad hanc aetatem, ordine enume-

(1) *In gratiam rediisse*. Idest sine ulla controversia vixit.

(2) *Paremus*. Non semel id expressit Tullius. *Naturam optimam esse vivendi ducem*.

(3) *Non ad ostentationem*. Ut ceteri philosophi.

(4) *Ornavit*. Malim *ordinavit*, quomodo Vossium legisse video.

(5) *Originem*. Γενεαλογιας meminit Glandorpius lib. de Fam. Rom.

(6) *Juniam familiam*. Nobilissimam earum gentium, quae a Trojanis et originem hausisse gloriabantur.

meravit, notans, qui, a quo ortus, quos honores, quibusque temporibus cepisset: pari modo Marcelli Claudii (1), de Marcellorum (2), Scipionis Cornelii (3) et Fabii Maximi (4), de Corneliorum et Fabiorum et Aemiliorum (5) quoque: quibus libris nihil potest esse dulcius iis, qui aliquam cupiditatem habent notitiae clarorum virorum. Attigit quoque poeticen (6): credimus, ne ejus espers esset suavitatis. Namque versibus, qui honore rerumque gestarum amplitudine ceteros Romani populi praestiterunt, exposuit: ita, ut sub singulorum imaginibus facta magistratusque eorum non amplius quaternis quinisque versibus descripserit: quod vix credendum sit, tantas res tam breviter potuisse declarari. Est etiam liber Graece confectus (7) de consu-

(1) *Marcelli Claudii* Altera haec Claudiorum gens est, & quidem plebeja. Regillenses enim Claudii, item Pulchri et Nerones patricii sunt, Marcelli vero plebeji.

(2) *De Marcellorum*. Familia.

(3) *Scipionis Cornelii*. Amplissima omniumque gentium nobilissima Cornelia ab antiquis habita est, et quidem jure. Hujus gentis familias quatuor praecipuas reperio: Maluginensium prima, altera Scipionum, Rufinorum tertia, postrema Lentulorum.

(4) *Et Fabii Maximi*. Qui a Fabio Herculis filio stirpem ducebant. Primo *Fodii* ab agrorum fossione, postea *Fabii* dicti sunt.

(5) *Aemiliorum*. Gens ab Aemilio Ascanii filio orta. Festus.

(6) *Poeticen*. Paullo ante: *Idem poemata pronunciabat et Graece et Latine, sic, ut supra nihil posset.*

(7) *Graece confectus*. De quo Tullius l. 11. ep. 1. *Puer tuus mihi litteras abs te, et Commentarium consulatus mei Graece scriptum reddidit . . . Nam si ego tuum ante legissem furatum me a te diceres; quamquam tua incompta visa sunt.*

sulatu Ciceronis. Hactenus, Attico vivo, edita haec a nobis sunt.

XIX. Nunc quoniam fortuna nos superstites ei esse voluit, reliqua persequemur: et, quantum poterimus, rerum exemplis lectores docebimus, sicut supra significavimus; SUOS CUIQUE MORES PLERUMQUE CONCILIARE FORTUNAM. Namque hic contentus ordine equestri, quo erat ortus, in affinitatem pervenit imperatoris Divi Julii filii (1): quum jam ante familiaritatem ejus esset consecutus nulla alia re, quam elegantia vitae, qua ceteros ceperat principes civitatis, dignitate pari, fortuna humiliore. Tanta enim prosperitas Caesarem est consecuta, ut nihil ei non tribuerit fortuna, quod cuiquam ante detulerit; et conciliarit, quod nemo adhuc civis Romanis quivit consequi. Nata autem est Attico neptis ex Agrippa (2), cui virginem filiam collocarat. Hanc Caesar, vix anniculam, Tiberio Claudio Neroni, Drusilla nato (3), privigno suo despondit quae conjunctio necessitudinem eorum sanxit, familiaritatem reddidit frequentiorem.

XX. Quamvis ante haec sponsalia non solum, quum ab urbe abesset, nunquam ad suorum quemquam litteras misit, quin Attico mitteret, quid ageret; inprimis quid legeret, quibusque in locis, et quamdiu

(1) *Divi Julii filii*. Ita in nummis antiquis in Triumviratu cusis.

(2) *Neptis ex Agrippa*. Suet. in Tiberio c. VII. *Agrippinam M. Agrippa genitam, neptem Caecilii Attici, ad quem sunt Ciceronis epistolae, duxit uxorem*.

(3) *Drusilla nato*. Drusilla duorum Neronum mater quorum alter praenomine *Drusi*, alter *Tiberii* notabatur.

diu esset moraturus: sed etiam quum esset in urbe, et propter suas infinitas occupationes minus saepe, quam vellet, Attico frueretur, nullus dies tamen temere intercessit, quo non ad eum scriberet: quum modo aliquid de antiquitate ab eo requireret; modo aliquam ei quaestionem poeticam proponeret: interdum jocans ejus verbosiores eliceret epistolas. Ex quo accidit, quum aedes Jovis Feretrii, in Capitolio (1) ab Romulo constituta, vetustate atque incuria detecta prolaberetur, ut Attici admonitu, Caesar eam reficiendam curaret. Neque vero ab M. Antonio minus absens litteris colebatur: adeo, ut accurate ille ex ultimis terris, quid ageret, quid curae sibi haberet, certiorem faceret Atticum. Hoc quale sit, facilius existimabit is, qui judicare poterit, quantae sit sapientiae, eorum retinere usum benevolentiamque, inter quos maximarum rerum non solum aemulatio, sed obtrectatio tanta intercedebat, quantam fuit incidere necesse inter Caesarem, atque Antonium: quum se uterque principem non solum urbis Romanae, sed orbis terrarum esse cuperet.

XXI. Tali modo quum septem et septuaginta annos complesset (2), atque ad extremam senectutem non minus dignitate, quam gratia fortunaque, crevisset (multas enim haereditates nulla alia re quam bonitate est consecutus), tantaque prosperitate usus esset valetudinis, ut annos triginta medicina non indiguisset; nactus est morbum, quem initio et ipse, et medici contemserunt: nam putarunt esse

(1) *In Capitolio*. De qua aede Livius lib. 1.

(2) *Complesset*. Anno scilicet climacterico. Iis enim annis praestantissimos viros extinctos veterum memoriae declarant.

esse tenesmon (1), cui remedia celeria facilioraque proponebantur. In hoc quum tres menses sine ullis doloribus, praeterquam quos ex curatione capiebat, consumsisset: subito tanta vis morbi in unum intestinum prorupit, ut extremo tempore per lumbos fistula putris eruperit. Atque hoc priusquam ei accideret, postquam in dies dolores accrescere, febremque accessisse sensit, Agrippam generum ad se arcessiri jussit, et cum eo L. Cornelium Balbum, Sextumque Peducaeum (2). Hos ut venisse vidit, in cubitum innixus (3): *Quantam*, inquit, *curam diligentiamque in valetudine mea tuenda hoc tempore adhibuerim, quum vos testes habeam, nihil necesse est pluribus verbis commemorare: quibus quoniam, ut spero, satisfeci, nihilque reliqui feci, quod ad sanandum me pertineret, reliquum est, ut egomet mihi consulam. Id vos ignorare nolui. Nam mihi stat, alere morbum desinere: namque his diebus quidquid cibi sumsi, ita produxi vitam, ut auxerim dolores, sine spe salutis. Quare a vobis peto, primum, ut consilium probetis meum: deinde, ne frustra dehortando conemini.*

XXII. Hac oratione habita, tanta costantia vocis atque vultus, ut non ex vita, sed ex domo in do-

---

(1) *Tenesmon*. Idest frequentem desidendi, atque alvi exonerandi inanem cupiditatem. Vulgo *i pondi*. Manutius vero ex illis verbis, quae sequuntur, *sine ullis doloribus*, auctoritate Celsi probat tenesmon non fuisse.

(2) *Peducaeum*. Attici perfamiliarem.

(3) *In cubitum innixus*. Qui lecto cubabant, si quae loqui volebant, in cubitum se erigebant. Ita apud Homerum, et de Christo Nonnus, et de Marco Imperatore Herodianus.

domum videretur migrare, quum quidem Agrippa eum flens, atque osculans, oraret atque obsecraret: ne ad id, quod natura cogeret, ipse quoque accelcraret: et quoniam tum quoque posset temporibus superesse, se sibi suisque reservaret: preces ejus taciturna sua obstinatione depressit. Sic quum biduum cibo se abstinuisset, subito febris decessit, leviorque morbus esse coepit: tamen propositum nihilo secius peregit. Itaque die quinto, postquam id consilium inierat, pridie Kalend. Aprilis, Cn. Domitio, C. Sosio Coss. decessit. Elatus est in lecticula (1), ut ipse praescripserat, sine ulla pompa funeris (2), comitantibus omnibus bonis, maxima vulgi frequentia. Sepultus est juxta viam Appiam (3), ad quintum lapidem (4), in monumento Q. Caecilii (5) avunculi sui.

**FINIS.**

IN-

(1) *Lecticula*. Lectica cum ad vivos, tum ad mortuos efferendos utebantur Romani, honestiores hexaphoro, tenuiores sandapila efferebantur.

(2) *Pompa funeris. Pompam exequialem* vocat Servius. Quin imo *pompam* tantum pro toto funeris apparatu Latini adhibuerunt.

(3) *Viam Appiam*. In qua erant conditoria, et sepulcra Romanorum.

(4) *Ad quintum lapidem*. Nam in urbe sepeliri nefas; jam inde a Xviris lege vetitum. HOMINEM MORTVVM IN VRBE NE SEPELITO NEVE VRITO: *credo* (inquit Cicero) *vel propter ignis periculum*.

(5) *Caecilii*. Illius, qui heredem fecit ex dodrante.

# INDEX

## Excellentium Imperatorum, quorum vitae a Cornelio Nepote sunt scriptae.

---

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| Er. pag. | 12 | T. | *multi* | Cor. *multis*. |
| | 26 | N. | *or* | *ov*. |
| | 43 | N. | *incolas* | *incolae*. |
| | 54 | N. | *quoque* | *quoquo*. |
| | 70 | N. | *protestatis* | *potestatis*. |
| | 79 | N. | *tyranniridis* | *tyrannidis*. |
| | 81 | N. | *adigebantur* | *adigebatur*. |
| | 87 | T. | *fortaste* | *fortasse*. |
| | 99 | N. | *Mitridati* | *Mithridati*. |
| | 105 | T. | *inimicitas* | *inimicitias*. |
| | 108 | T. | *antepofuerit* | *anteposuerit*. |
| | 109 | N. | *caetus*, | *coetus* |
| | 126 | T. | *usqus* | *usque*. |
| | 135 | N. | *Ptolomaeum* | *Ptolemaeum*. |
| | 135 | N. | *anferes* | *anseres*. |
| | 192 | N. | *jucundus* | *jucundius*. |
| | 211 | N. | *alvi* | *alvum*. |